

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**II. MEŞRUTİYET YILDÖNÜMLERİNİN MİLLÎ
BAYRAM OLARAK KUTLANMASI - HÜRRİYET
BAYRAMI**

İskender DERELİ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Türkan BAŞYİĞİT

İZMİR- 2012

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “II. Meşrutiyet Yıldönümlerinin Milli Bayram Olarak Kutlanması - Hürriyet Bayramı” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

Adı Soyadı

İmza

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün/...../2012 tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim Yönetmeliği'nin maddesine göre Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisan öğrencisi İskender Dereli'nin "II. Meşrutiyet Yıldönümlerinin Milli Bayram Olarak Kutlanması - Hürriyet Bayramı" konulu tezini incelemiş ve adayın/...../2012 tarihinde, saatda jüri önünde tez savunması alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içerisinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin olduğuna oy ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

ÖNSÖZ

10-23 Temmuz Meşrutiyet – Hürriyet Bayramı üzerine yaptığımız bu çalışmada öncelikle törensel yapıların toplum yaşantısı içerisinde ne şekilde ortaya çıktıkları ve bu yapıların temel işlevleri üzerine bir takım değerlendirmelerde bulunduk.

Osmanlı Devleti öncesi Türklerin ve Osmanlı Devletinde II. Meşrutiyet devri dediğimiz döneme dek yapılan, temelde idareci sınıfın onay ve önderliğinde gerçekleşen bayram, tören vb. yapıların neler olduğunu ve işlevsel özelliklerini genel çizgileri ile anlattık.

Osmanlı Devleti özelinde, imparatorluk sisteminden ulus-devlet'e doğru evrilen bir dönemi büyük oranda kapsayan II. Meşrutiyet devri, ülkede her sahada bir takım yeniliklerin ve değişimlerin yaşandığı, devrin siyasi söylemi doğrultusunda Osmanlı Devletinde ilk millî bayram olan 10-23 Temmuz İd-i Millî'sinin de vücuda geldiği bir değişiklik ve hareketlilik devridir.

10-23 Temmuz İd-i Millî'si, Meşrutiyet devrinin ilk yıllarında geçerli olan Osmanlılık söylemi üzerine kurulmuş ve etnik, dini kimliği ne olursa olsun tüm tebaa arasında bir birlik ve millî şuur tesis etme amacı güden, bu yönde propaganda faaliyetlerinin yapıldığı ilk millî bayram olma özelliği taşır. Ortaya çıkışı, hakim söylemler ve bayram yılları lokal olarak incelendiğinde görülecektir ki, bu bayram İttihadçı zihniyetin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. İttihadçı söylem ve propagandayı, ilk yıllardaki Osmanlıcı söylemin bırakıldığı İttihad ve Terakki'nin denetleme iktidarından filli iktidara geçtiği 1913 sonrasında çok daha net olarak görürüz.

Bayram 1909-1934 yılları arasında, Osmanlı Devleti, Ankara Hükümeti ve Cumhuriyet devrinde resmen tanınmış ve çeşitli kutlama faaliyetleri ile karşılanmıştır. Yirmi altı yılı kapsayan bu süreç içerisinde yukarıda da değinildiği üzere bir İttihadçı bayramı olarak doğup bu tarz söylemleri bünyesinde barındırsa da değişen siyasi tablolar neticesinde bayrama eklenen ve çıkarılan çeşitli söylemler olmuştur. Tabiatıyla bayramın baştan sona aynı söylemler ile tek bir çizgi üzerinde kutlandığını söyleyemeyiz.

Osmanlılık söyleminin hakim olduğu ilk yılların ardından, Balkan Savaşı sonrasında siyasi değişimlere paralel olarak Türkçü söylemler siyasi hayatta hakim olmuş, bu durum savaşın kaybının netleştiği 1918 yılı sonuna dek bu çizgide ilerlemiştir. Ayrıca bu yıllar militarist resmi geçitlerin ön planda olduğu, bayrama devlet ricalinin birinci derecede katılımının gerçekleştiği yıllardır.

1919 sonrasında İttihad ve Terakki kadrolarının iktidardan uzaklaşması ile bayram adeta ortada kalmıştır. Zaman kaybedilmeden Anadolu hareketi tarafından sahiplenilmiştir. Bunun ilk ve en büyük göstergesi Erzurum Kongresi'nin özellikle 23 Temmuz gününe denk getirilmesidir. Sonraki yıllarda varlığını sürdürebilmesinin en büyük sebebi bu sahiplenmedir. Anadolu hareketi bayramı temelde halk ve Anadolu bürokrasisi üzerindeki etkisi ve İttihadçı örgütlenmeden faydalanabilmek amacı ile sahiplenilmiştir. Bunun yanında II. Meşrutiyet'in toplumsal değişim ve halk temelli özgürlükçü söyleminden temel almak bu kabullenişte etkilidir.

Millî Mücadele yılları sonrasında Cumhuriyet'in ilanı ile Türkiye, Meşrutiyet devrinde egemen olan çeşitlilikten, devre ait söylemlerden ve en önemlisi devrin rejiminden ayrılmış, yeni bir egemen elit ve bu elitin inşasına başladığı yeni paradigmalardan etkisi altına girmiştir. Bununla beraber Cumhuriyet'in ilk yıllarında, halk tarafından iç istibdat'a karşı kazanılan ilk zafer tanımı ile yeni egemen elit, bayram üzerindeki İttihadçı söylem ve göstergeleri neredeyse tamamen budamış, bayramı yeni inşa edilen paradigma ve yeni bayramlar ile çelişmeyecek bir şekilde sokarak varlığına devam etmesine izin vermiştir.

1930'lu yılların ortasına kadar resmi program yapılmadan, tatil günü olarak varlığını sürdüren bayram, 1935 yılı içerisinde "Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun" üzerinde yapılan değişiklik ile resmen son bulmuştur.

Çalışmamızda bu sürecin bir sonucu olarak bayramı İttihad ve Terakki dönemi, Millî Mücadele dönemi ve Cumhuriyet dönemi olarak üç başlık altında inceledik. Bu şekilde bayramın içeriği ve söylemi üzerinde yaşanan değişimlerin daha net olarak algılanacağını düşündük.

Çalışmamız öncesinde, 10-23 Temmuz İyd-i Millî'si üzerinde yapılan çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bunlar genelde bayramı genel hatları ile açıklayan makalelerdir.

Çalışmamız haricinde, bayram üzerine hazırlanmış tez düzeyindeki ulaşabildiğimiz tek çalışma, Nadide Özge Serin tarafından İngilizce olarak hazırlanan “Festivals of “July 10” in the young Turk era” isimli Boğaziçi Üniversitesinde hazırlanan tezdır.

Bayramı kutlanageldiği tüm yıllarda bütünsel olarak anlatmaya çalıştığımız bu tezin hazırlanması için başta Başbakanlık Osmanlı Arşivinden sağlanan vesikalar ve etkin yıllarda yayınlanan gazete ve süreli yayınlardan faydalanılmıştır. Bunun haricinde anı ve hatıratlar, dönemin genel görünümünü verebilmek için ise, II. Meşrutiyet devrine dair literatür incelenmiştir. Arşiv belgelerinin tamamı Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nden, gazeteler ve süreli yayınlar ise İzmir Millî Kütüphane’sinden temin edilmiştir.

Bu çalışmada, Türkiye’de kabul edilen ilk millî bayram ve bu bayrama ait törenlerinin gelişim seyri incelenmeye çalışılmış, idareci sınıf ve bayram ilişkisi dönemsel bazda göz önüne serilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma esnasında bana gösterdikleri destek ve alaka sebebiyle, tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Türkan Başyigit’e, değerli hocalarım Yrd. Doç. Dr. Ahmet Mehmetefendioğlu ve Dr. İ. Arda Odabaşı’na, kitapçı abim Nail Esmer’e ve İzmir Millî Kütüphane’nin gazete arşivinde çalışan arkadaşlara içtenlikle teşekkürlerimi sunarım.

İskender Dereli

İzmir - 2012

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	II
TUTANAK	III
ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	VII
ÖZET	X
ABSTRACT	XI
KISALTMALAR	XII
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
TÜRKLERDE BAYRAM KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ	5
1. Osmanlı Devletinde II. Meşrutiyet'e kadar tören ve bayramlar	6
a – Ramazan ve Kurban Bayramları (îd-i fitr ve îd-i adhâ)	7
b – Cülûs törenleri	9
c – Kılıç Alayı merasimleri	10

d – Selamlık	10
e – Surre-i Hümâyun	11
f – II. Abdülhamid dönemi devlet törenleri üzerine değerlendirmeler	12

II. BÖLÜM

1876 – 1909 YILLARI ARASINDA OSMANLI DEVLETİ’NİN SİYASİ VE SOSYAL GÖRÜNÜMÜ 15

1. I. Meşrutiyet’in ilânından 1907 yılına kadar geçen sürede genel görünüm	15
2. II. Meşrutiyet	21

III. BÖLÜM

10 (23) TEMMUZ MEŞRUTİYET BAYRAMI (İD-İ MİLLÎ – HÜRRİYET BAYRAMI) – İTTİHAD VE TERAKKİ DÖNEMİ KUTLAMALARI 30

1. İttihad ve Terakki Dönemi (1909-1918).....	39
1.2. Yapılan Hazırlıklar ve Kutlamalar (1908-1918)	43
1.3. İttihad ve Terakki Dönemi Bayramlarının Değerlendirilmesi (1909-1918)	98

IV. BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE VE CUMHURİYET DÖNEMİ KUTLAMALARI

.....	102
1. Millî Mücadele Dönemi (1919 – 1923)	102
1.2. Yapılan Hazırlıklar ve Kutlamalar (1919-1923)	103
1.3 Millî Mücadele Dönemi Bayramlarının Değerlendirilmesi (1919-1923)	121
2. Cumhuriyet Dönemi (1924-1934)	124
2.1 Yapılan Hazırlıklar ve Kutlamalar (1924-1934)	125
2.2 Cumhuriyet Dönemi Bayramlarının Değerlendirilmesi (1924 – 1934)	134
3. Sonrası	135
SONUÇ	138
KAYNAKÇA	143
EKLER	153

ÖZET

Ayin, bayram, tören, merasim gibi yapılar insanların birlikte yaşamaya başlaması ile ortaya çıkmış, devlet müessesesi ile işlev sahası genişlemiş yapılardır. Millî bayramlar ise Fransız ihtilali sonrasında ortaya çıkan, toplumların yeni dünya algılarının ve ulus-devlet kavramının birer neticesi ve göstergesidir.

Ayinden Millî bayram'a doğru içerik olarak ve zamansal bazda farklılıklar gösteren bu yapıların değişmeyen temel işlevi, hakim gücün savunuculuğunu yaptığı değerlerin yığınlar üzerinde kabulünün sağlanması ve iktidara meşruiyet kazandıran çalışmalar olmalarıdır.

Osmanlı Devletinde merasim, tören vb. yapılar II. Meşrutiyet devrine kadar halkın birinci derecede katılımının kısıtlı olduğu bir şekilde yapılmaktadır. Toplumun politika ile tanıştığı ve toplumsal alan olarak cemiyetlerin, meydanların, sokakların öne çıktığı bir dönem olan II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı Devletine bir millî bayram hediye etmiştir.

Çalışmamızda ayin, tören, bayram gibi kavramlar üzerinde durulduktan sonra, Osmanlı Devletinin siyasi ve sosyal portresi 1876 Kanun-ı Esasi ilanından II. Meşrutiyet devrine kadar geçen sürede verilmeye çalışılmıştır.

10-23 Temmuz Meşrutiyet – Hürriyet Bayramı ise bayram ile ilgili temel bilgiler verildikten sonra İttihad ve Terakki dönemi, Millî Mücadele dönemi ve Cumhuriyet dönemi başlıkları altında incelenmektedir.

Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiye'sinin ortak Millî bayramı olan 10-23 Temmuz Meşrutiyet – Hürriyet Bayramı yıllar içerisinde değişen siyasi tablodan etkilenerek varlığını sürdürecektir, yürürlükte kaldığı yılların siyasi ve sosyal tablosunu bize veren bir anlatı oluşturacaktır.

ABSTRACT

Rite, parade, and ceremony are such structures which emerged as humans started to live together and whose functional area has expanded with the governmental organization. On the other hand, national holidays are a result and an indicator of the concept of nation-state and new world perception, both of which emerged after the French Revolution.

The permanent fundamental function of these structures which differ in terms of timing and content from rite to national holiday is to provide the public acceptance of the values that the prevailing force supports. In addition, they are practices that supply legality to the government.

In the Ottoman Empire, structures such as parade and ceremony had been executed with a limited first rate attendance of the public until the II. Constitutional Monarchy. Being a period when the society met politics and communities, squares, and streets came to the forefront as the social field, II. Constitutional period bestowed a national feast to the Ottoman Empire.

In our study, after focusing on concepts like rite, ceremony, and feast, the political and social portrait of the Ottoman State from the proclamation of the 1876 Constitution to the II. Constitutional Period will be presented.

On the other hand, Liberty feast will be examined under the titles of İttihad – Terakki Era, National Combat Era, and the Republic Era after basic information about feasts is presented.

Being the common National feast of both Ottoman and Republican Turkey, Liberty feast would continue to exist while being affected by the changing political scene in years and form a narrative that demonstrates the political and social scenes of the years when it was in force.

KISALTMALAR

A.g.e. : Adı Geçen Eser

A.g.m. : Adı Geçen Makale

A.g.md. : Adı Geçen Madde

A.g.t. : Adı Geçen Tez

BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi

CHF : Cumhuriyet Halk Fırkası

çev. : Çeviren

kay. : Kaynak

s. : Sayfa

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

vb. : Ve benzerleri

vs. : Ve saire

yaz. : Yazan

GİRİŞ

Ayin, ritüel ve tören gibi organizasyonlar, cemiyet hayatının bir parçası, insanların beraber yaşamaları neticesinde ortaya çıkmış ve hatta bu birlikteliği koruma işlevini sağlayan toplumsal faaliyetlerdir. Toplumsal bellekte saklanan bu faaliyetler toplumsal düzeni meşru gösterme gibi bir işlev sahibidirler. Törenselleşen bir nitelik kazanan ilk olay buna şahit olan bilinçlerce diğer nesillere kristalize edilerek aktarılır. Bu toplumsal meşruiyetin ve devamlılığın sağlayıcılarından biri olarak kabul edilmelidir.¹ Binlerce yıllık bir birikimin neticesi olan bu pratiklerin incelendiğinde, dini ve sosyal işlevleri yanında yönetici sınıfa meşruiyet sağlama gibi bir takım işlevlere dönüştüğü görülmektedir. Ayin ve tören farklılaşması tam da yönetici sınıfın meşruiyet kazanma çalışmaları döneminde ortaya çıkmış, ayin giderek siyasi ve iktisadi iktidarı toplumun tümünde pekiştirme amacı taşıyan ve göksel kaynakların vurgulandığı “tören”e dönüştürülmüştür.²

Benzer coğrafyalarda yaşayan insanların törenselleşen davranışları birbirlerine ne kadar benzer olsa da belirli bir soy bağı etrafında birleşmiş olan insanların kendilerine özgü ritüellerinin bulunduğu söylenebilir.³ Eliade’ye göre törenselleşen faaliyetlerin birbirlerinden farklı özellikler göstermesinde insanların ilerlemesine bağlı olarak, üretim teknolojilerinin ve ticaretin gelişmesinin, toplumsal tabakalaşmanın rolü olduğu göz ardı edilmemelidir.⁴

Törenler, özellikle içerisinde ayinsel (mistik) bir geri plan barındırmakla beraber meşruiyet pekiştirme cihazı haline geldiklerinde ve hatta ulus devletler çağında dahi toplumca kutsal sayılan, saygı duyulan ve kısmen çekinilen bir takım değerler ile yönetim aygıtına meşruiyet sağlama konusunda destekleyici olmuşlardır. Tüm törenler yenilenmektedir ve bu yenilenme geçmişin kesintisiz olarak sürdüğü imajını vermek amacı taşır.⁵

¹ Paul Connerton, **Toplumlar Nasıl Anımsar ?**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s.10.

² Sibel Özbudun, **Ayinden Törene – Siyasal İktidarın Kurulma ve Kurumsallaşma Sürecinde Törenlerin İşlevleri**, Anahtar Kitaplar, 1997, s.12.

³ Bengül Salman Bolat, **Milli Bayram Olgusu ve Türkiye’de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2007 s.1.

⁴ Mircea Eliade, **Kutsal ve Dindışı**, çev: M. Ali Kılıçbay, Ankara, 1992, s.48.

⁵ Paul Connerton, **A.g.e.**, s.72.

Devlet cihazına eklenen ve toplum üzerinde gözle görünür etkileri olması için siyasal iktidarca ön plana çıkarılan törenler, resmigeçit'ler ve millî bayramlara geçmeden önce bir törenler çağı olan XIX. asır öncesinde doğu ve batı toplumlarında “tören” tanımlaması altında yapılan faaliyetlere bakabilir.

İslâm toplumlarında yığinsal törenlerin öne çıkanları hiç şüphesiz dini akideler ve ritüeller olan bayramlardır. Kelimenin etimolojisi tam olarak yapılmamış, hangi dilden geldiği tam olarak bulunamamıştır.⁶ Kelime Kaşgarlı Mahmud'a göre “Badram” olan ilk şekil sevinç ve eğlence anlamına gelmektedir.⁷ Kaşgarlı'ya göre İslâmiyet'ten önce Türklerde özel bayram günleri bulunmamaktadır ve İslâmiyet'in kabulünden sonra bu hali anlatmak için özel bir sözcüğe ihtiyaç duyulmuştur. Kelimenin Arapça karşılığı ise “îd” dir ve rücu etmek, tekrar etme özelliği olan manalarına gelmektedir.⁸ İyd kelimesi Kur'an-ı Kerim'de bir defa zikredilir (el – Mâide 5 / 114). Hadis-i şeriflerde ise çok geçmektedir.⁹ Bayramlar Türk – İslâm toplumlarının sosyal hayatında önemli bir yere sahiptir. Dinî bayramlar haricinde devlet cihazına dahil olan ritüeller de mevcuttur. Bir İslâm toplumu olan Osmanlı toplumunun resmi ve dinî bayramları (törenleri) hakkında ilerleyen sayfalarda malumat verilecektir.

Batı toplumlarına baktığımızda ise doğu'lu toplumlar gibi temeli dinî platforma oturan ve halkın katılımı ile gerçekleşen törenler ve belirli zamanlara rastlamaktayız. Sanayi devrimi neticesinde ise pazarların genişlemesi ve feodal sistemin sınırlarını zorlayan ilişkilerin gelişmesi batı dünyasında ulusal düzeyde örgütlenmiş bir pazarı denetleyen Ulus–Devlet sisteminin inkişaf etmesini sağlamıştır. Cemaatlerin “Ulus” a dönüşebilmesi ise ulusal simge ve törenleri gerektirmiştir.¹⁰ Kilisenin baskısını azaltmak için takvimde, ay, mevsim ve yer isimlerinde değişiklikler yapılmıştır. Cadde, meydan vb. isimler artık rasyonel bilgilerin içeren hale getirilmiştir. Yeni yapılanma içerisinde bayrak, milli marş, milli kahramanlar gibi

⁶ **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt : 5, “Bayram” maddesi, Yaz: Sargon Erdem, İbrahim Bayraktar, Nebi Bozkurt, Özdemir Nutku, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1992.

⁷ Kaşgarlı Mahmut, **Divânü Lugâti't Türk**, “Badram” maddesi, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005.

⁸ Muslihiddin Mustafa bin Şemseddin Karahisari, **Ahter-i Kebir**, Matbaa-i Amire, 1311.

(îd : “ Rücu etmek, avdetten türemiştir. Usûlde vavî'dir. ... ve bayram günlerine dahi îd dirler, tekrar olduğu için, cem'i iyad gelir...”)

⁹ **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt : 5, A.g.md.

¹⁰ Sibel Özbudun, **A.g.e.**, s.123.

yeni semboller üretilerek, laik bir yapı ile yeni törenler oluşmaya başlamıştır.¹¹ Semboller bir cemiyetin ortak tasarımları olarak ortaya çıkmıştır. Bireyi ve toplumu yönlendirme ve karmaşık siyasal sistemi algılamasında yardımcı olma işlevini yerine getirir.. Millî bayrak, marş ve bayramlar siyasi sembolizm çerçevesinde ele alınıp incelenebilir.¹² Ulusal bayramların meşruiyet sağlama ve ulusallık, vatanseverlik duygularını yaratmada sağlayacağı işlev Jean-Jacques Rousseau tarafından dile getirilmiştir. Rousseau'ya göre sivil festivaller ulusal karakteri güçlendirip tüm tutkulara yeni bir enerji verir.¹³ Ulusal bayram günlerinin tesisinde Fransız İhtilali ve devamında yaşanan olaylar, bu olayların kristalize edilerek gelecek nesillere bırakılması amacı büyük bir amil olmuştur. Fransız İhtilali sonrasında vücuda gelen devlet ve mazi yüceltici bayramların ortak özellikleri sadece kalabalıkların heyecanını artırmakla kalmamış, bu kalabalıkları toplu bir ritüel ile biçimlendirme yoluna gidilmiştir.¹⁴ Başta 14 Temmuz Ulusal bayramı olmak üzere devrimin diğer önemli olayları adına düzenlenen kutlamalar ile devrimci tarih yeniden canlandırılmaya çalışılmış, toplumun sisteme bağlılığı sağlanmaya çalışılmıştır.¹⁵

Ulus devletler bayram, tören, resmigeçit cihazını deyim yerinde ise sonuna kadar sömürerek kullanmışlardır. İktidarın sembollerini içeren bayramların toplum üzerinde heyecan oluşturmadaki işlevi zayıfladığı anda iktidarlar meşruiyet krizi içerisine düşmüşlerdir.¹⁶ Törenler yukarıda da değinildiği üzere toplumların yapısına göre farklılık arz etmekle beraber meşruiyet sağlamadaki işlevi her zaman baskın olmuştur. Tez konumuz olan 10 Temmuz İd-i Millisinin de dahil olduğu törenlerde mazi, bugünün üzerinde ve yüceltilen bir olayken komünist toplumlardaki törenlerde bugün mazinin üzerinde ve baskın durumdadır. Milletleri kişiliklendiren, karakteristik yapan şey mazidir. Mazi milletlerin kendisi ile barışık olmasını sağlarken diğer milletler nezdinde kabul görmesini sağlar.¹⁷

¹¹ Bengül Salman Bolat, **A.g.t.**, s.7

¹² Dr. Mimar Türkkahraman, **Siyasal Sosyalleşme ve Siyasal Sembolizm**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.86.

¹³ Sibel Özbudun, **A.g.e.**, s.124.

¹⁴ Sanem Yamak, “Meşrutiyet’in Bayramı : “10 Temmuz İd-i Millisi”“, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No : 38 (Mart 2008).

¹⁵ Sanem Yamak, **A.g.m.**

¹⁶ Dr. Mimar Türkkahraman, **A.g.e.**, s.11.

¹⁷ Dr. Mimar Türkkahraman, **A.g.e.**, s.87.

Törenler, iktidarın konumunu sağlamlaştırmasında ve meşruluk kazanmasında önemli rol ve işlev görürler. Bazı grupların diğer gruplar üzerinde baskı ve hakimiyet kurması açısından da önemlidirler ve silah gibi kullanılabilirler.

Görüldüğü üzere törensel davranışlar insanlık tarihi kadar mazisi derin olan faaliyetlerdir. “Göksel” niteliğin ön planda olduğu ve sınırlı cemaatler için önem arzeden, ruhaniler tarafından idare edilen törenler zamanla devlet kurumuna entegre olmuş, örneğin monarşist düzende idare kuvvetini Tanrı’dan alan yöneticiler bir takım ritüeller ile devlet cihazına hakim olmuşlar bu ritüeller ve ritüellerin dondurulmuş şekilleri belirli zamanlarda tekrar edilerek iktidar yığınlar nezdinde konumunu sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Fransız İhtilali sonrasında inkişaf eden Ulus-Devlet sistemi ise törenleri kullanarak kendine has özellikleri öne çıkarmış, toplumlar ve devletler arası sınırların daha da belirginleşmesi ile bunun vurgulanması törenlerin başlıca işlevlerinden biri olmuştur. Toplumlara özgüven aşıl原因an törenler, içerisinde bulunulan durum ne kadar sıkıntılı olursa olsun şanlı ve müreffeh maziye atıflarda bulunarak toplumları bu anlatılar ile diri tutmak amacındadır. Bir ulusun kahramanlık anlatısı üzerinden tarihselleştirilmesi ve ulusun “biricik, emsalsiz” olduğunu hissetmesi Millî törenlerin nihai hedefidir. Emsalsizlik milli duygunun en önemli dönüm noktalarından biridir.¹⁸ Bunun yanında bir törenin, bayramın toplum içerisinde kabul görmesini sağlamak ancak uzun bir zaman süreci içerisinde mümkün olmaktadır. Kristalize edilen “sosyal uzlaşma anının”¹⁹ bireylere küçük yaşlardan itibaren benimsetilmesi ve bunun edebi anlatılarla güçlendirilmesi gerekmektedir. Günümüzde de geçerli olan durum şudur ki, kişiler “bayram” olarak adlandırılan milli günler ile ilk olarak törensel yapının kastedildiğini anlamaktadır.²⁰

¹⁸ Sezgi Durgun, **Memalik-i Şahane’den Vatan’a**, İletişim Yayınları, 2011, s.23.

¹⁹ Arzu Öztürkmen, “Milli Bayramlar : Şekli ve Hatırası – 1”, **Toplumsal Tarih**, Sayı : 28 (Nisan 1996)

²⁰ Arzu Öztürkmen, **A.g.m.**

I.BÖLÜM:

TÜRKLERDE BAYRAM KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Tarihi kayıtlara göre Türklerin Hunlardan itibaren çeşitli festivaller, törenler ve bayram faaliyetleri içerisinde oldukları bilinmektedir. Hun Türkleri beşinci ayda “Lung-cıng” adı verilen yerde büyük bir bayram yapmaktadırlar. Bu yerlerde “Gök Tanrı” ve kutsal sayılan “yer” için at kurban etmektedirler.²¹ Göktürk’ler de Hunlara benzer biçimde kurban ritüelleri düzenlemekte, belirli dönemlerde toplanarak “ayak toplu” (Tepük) oynamaktadırlar. Bir tür içki olan Kımız’ın bu gibi ritüellerde tüketildiği bilinmektedir. Uygur Türleri de aynı kültürün mirasçısı olarak kısmi değişikliklerle bu “göksel” nitelik taşıyan ve bir toplanma vesilesi olan törenler yapmaktadırlar.²² Eski Türklerde yapılan törensel faaliyetler toplumun bütününe kapsamaktadır.

Toylar olarak adlandırılan törenler, Dede Korkut’ta Büyük Han’ın yaptığı “Ulu Toy” ile Küçük Bey’lerin yaptıkları “Küçük Toy” lar olarak ifade edilmiştir.²³ Beraber yemek yemenin etrafında, toplu oyunlar, söylenen şarkılar ile donatılan şenlikler birlik ve beraberliğin hatırlandığı toplumsal dinamiklerdendir. Türk tarihi İslâmiyet öncesinde de resmi nitelik taşımamakla beraber yukarıda da belirtildiği gibi gerek sevinç gerekse matem günlerini anma konusunda oldukça zengin bir bakiyeye sahiptir. Türk toplumunun sosyal hayatında farklı bir yer işgal eden bu günler, Yuğ törenleri ile matem günlerinin hatırlanması şeklinde tezahür ettiği gibi ; Bahar Bayramı, Nevruz, Koç katımı, Saya, Hidrellez adıyla da belirli bir günün sevinç içerisinde geçirilmesine vesile olmuşlardır.²⁴

Türklerin İslâmiyet’i kabulü sonrasında daha önce “Göksel” nitelik taşıyan yani daha önceki inanışlarına ait olan ritüeller tabiatıyla ortadan kalkmış ama insanların bir araya gelerek eğlenmelerini öne çıkaran “Toy” ve “Nevruz” gibi törenler toplum içerisinde yeni medeniyet dairesine adapte edilerek kutlanagelmiştir. İslâm dininde Ramazan ve Kurban

²¹ **Türkler Ansiklopedisi**, 3. cilt, “Eski Türklerde Bayram ve Festivaller”, Prof. Dr. Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

²² **Türkler Ansiklopedisi**, 3. cilt, A.g.m.

²³ Bengül Salman Bolat, **A.g.t.**, s.12.

²⁴ **Türkler Ansiklopedisi**, 16. cilt, “Türk Meclislerinin Kabul Ettiği Bayramlar”, N. Fahri Taş, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

olmak üzere iki bayram mevcuttur. Arapça'da "İdü'l-fitr" ve "İdü'l-adhâ" şeklinde adlandırılan her iki bayram da hicretin ikinci yılından itibaren kutlanmaya başlanmıştır.²⁵ Bayramların yanında "Kutlu Gün" ve "Kutlu Gece" sınıfına giren çeşitli yıl dönümleri Türkler tarafından da benimsenerek kutlanmış ve anılmıştır. Bunlara Arife günleri, Kandiller (Leyl-i Kadir, Mevlüt Kandili, Miraç Kandili, Regaib Kandili gibi) dahil edilebilir.²⁶ Bunun yanında Cuma gününe de bütün Müslümanlar tarafından kabul edildiği gibi Müslüman Türkler tarafından da önem atfedildiği unutulmamalıdır. Hazret-i Peygamber'in doğumunun anılması olan "Mevlid" gecesinin kutlanması Fatımîler devrinde başlamışsa da bu merasimi sistematik olarak devlet düzeyinde bir kutlama haline getiren Selçuklu Atabey'i Ebu Said Muzafferuddin Gökbörü olmuştur.²⁷

1. Osmanlı Devletinde II. Meşrutiyet'e kadar tören ve bayramlar

Osmanlı devleti, kendine tevarüs eden devlet töresince ve dini kurallar dahilinde çeşitli törensel oluşumları kabul etmiş ve kutlamıştır. Fatih'ten önce padişahların törenlerini ne surette yaptıklarına dair esaslı bilgiler elimizde mevcut değildir. Ancak, Fatih kanunnamesinde bayram törenlerinin ne şekilde yapılacağını açıklamıştır.²⁸ Osmanlı Devletinde tüm resmi işler teşrifat adı verilen kurallara uygun şekilde yapılmaktadır. Dikkat çeken şey şudur ki devletin ilk yıllarında törenlerde sadelik göze çarparken özellikle duraklama ve gerileme döneminde tören ve şenliklerdeki ihtişam ve gösteriş oldukça fazladır.²⁹ Burada törenlerdeki mutantan görünümün ile sarsılan iktidarın tebaanın gözü önünde eski kuvvet ve kudretiyle vücut bulması istenmiş ve devlet varlığını ve otoritesini törenler ile sağlamlaştırmaya çalışmıştır.

Yukarıda da değinildiği gibi töresel ve dini âdetler, İstanbul'un Fethi sonrasında deyim yerinde ise belirli bir düzene girmiş ve sistematikleştirilmiştir. III. Ahmet devrinden sonra ise çeşitli değişimlere uğramıştır. Gösteriş ve debdebe bu devirden sonra oldukça artmıştır. Şenlik düzeni belirli protokol ve programlara bağlanmıştır. Bayramlarda öğleden önce bayramlaşma (Muayede), ikram ve pîşkeş'lerin dağıtılması ile geçer, öğleden sonra ise gösteriler

²⁵ **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt : 5, A.g.md.

²⁶ Hikmet Demirci, **Türk Kültüründe Bayram Anlayışı ve Türk Dünyasında Bayramlar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2008, s.40.

²⁷ Bengül Salman Bolat, **A.g.t.**, s.18.

²⁸ Ali Seydi Bey, **Teşrifat ve Teşkilat-ı Kadîmimiz**, Tercuman 1001 Temel Eser No : 17, s.27.

²⁹ Bengül Salman Bolat, **A.g.t.**, s.19.

yapılmaktadır. Büyük törenlerde geceleri kandiller, mahyalar ve fişekler ile donanmalar düzenlenmektedir. Öğleden sonraki gösterilerde çeşitli hünerler (Cambaz, Zûrbâz, Kûzebâz, Gözbağcı vs.) esnaf oyunları, sportif oyunlar yer almaktadır. Ufak değişiklikler olsa da genel şenlik programı şöyle özetlenebilir : Kabul Merasimi, Ziyafet, Kahve Sohbeti, Dinlenme, Gösteriler, Akşam Yemeği, Donanma.³⁰ II. Mahmud sonrasında ise devlet ricali ve toplum tedricen alafranga kutlamalara ilgi duymaya başlamıştır.³¹ Osmanlı tören ve şenliklerini halkın iştirak ettiği ve toplumun büyük kesiminde kutlanan tören ve âdetler, saray içerisinde belirli protokol kuralları dahilinde kutlanan ve yapılan pratikler olarak ayırabiliriz. Tabii bunun yanında gayrimüslim tebaa tarafından kendi dini itikatları ve inançları dahilinde yapılan pratikler de mevcuttur. Hem toplumun büyük kısmını kapsamaması hem de konumuzun dahilinde olmaması sebebiyle bu âdet ve kutlamalara değinmeyeceğiz.

Ramazan ve Kurban bayramları dışında Osmanlı Devleti ve toplumuna ait olan öne çıkan tören ve bayramlar şunlardır; Düğün ve Doğum şenlikleri, Padişahların yemek yeme törenleri, Sefere çıkış merasimleri, Yabancı sefirlerin kabul merasimleri, Cülus merasimleri, Cenaze alayları, Mevlid Alayları, Surre-i Hümayun törenleri, Dini gecelerde yapılan törenler, Namaz merasimleri, Sarık alayı merasimi, Hırka-i Saadet ziyareti merasimi, Arife Selamlığı, Ramazanda Huzur dersi merasimi, Kılıç alayı merasimi.

Osmanlı yönetim cihazının parçası olan ve toplumun büyük kısmını ilgilendirmesi sebebiyle öne çıkan törenler ve bayramlar hakkında aşağıda temel bilgiler verilecektir.

a – Ramazan ve Kurban Bayramları (îd-i fitr ve îd-i adhâ)

İslâmiyet'in kabulü sonrasında Türkler İslâmî geleneklere hızla intibak etmiş, özellikle toplumun her kesiminde yer eden Ramazan ve Kurban Bayramları büyük katılımlar ile toplum içerisinde yer bulmuştur. XVIII. Asır'da Osmanlı ülkesini ziyaret eden ve gözlemlerini kaleme alan D.Ohsson Türklerin arasında münhasıran padişahın eğlenmesine hasredilen saray içi eğlencelerinden başka umumi eğlencelere rastlanmadığını umumi eğlencelerin ancak bu iki bayramda olduğunu yazmaktadır.³² Seyyahın bu görüşü bu iki bayramın önemini vurgulamada önemli olsa da keskin çizgiler ile yapılan bir tanımlama olduğundan

³⁰ **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt : 5, A.g.md.

³¹ Abdülaziz Bey, **Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s.5.

³² D.Ohsson, **18. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler**, Tercuman 1001 Temel Eser , s.236.

eleştirilebilir. Bayram törenleri, bayram sabahları camilerde kılınan namazdan sonra başlamaktadır. Namaz sonrasında başlayan bayramlaşma evlerde devam eder, bekçi, çöpçü, tulumbacı, davulcu gibi mahalle görevlileri bayram bahşışı toplarlar³³, memurlar ise amirlerinin evlerine bayramlaşma ziyaretine giderler.³⁴ Osmanlı kaynakları halk şenliklerinden çoğunlukla, resmi makamları huzursuz edecek herhangi bir taşkınlık olmadığını rapor etmektedirler.³⁵

Sarayda yapılan bayramlaşmaya “Muayede” denmektedir. Padişah bayram sabahı sabah namazını sarayda Hırka-i Saâdet dairesinde kılırdı. Hırka-i Saâdet Dairesi kapısı önüne bir kafes konulur, içeriye de taht kurulurdu. Padişah oturduktan sonra orada hazır bulunan imam ve hatipler birer Aşr-ı Şerif okurlardı. Bundan sonra ise Hazinedarbaşı bunlara hediye ve câizelerini verir, arkasından ise mehter çalmaya başlardı. Mehter çalarken oradakiler, “Ve hemîşe bunun emsâli eyyâma erişmek nimeti müyesser ola !” diye alkış³⁶ tutarlardı. Ardından duacı çavuşlar da hep bir ağızdan duaya başlaldı.³⁷ Vüzera, Ekâbir-i Rical ve diğer memurların padişaha tebriklerini arz etme merasimine “Rikab-ı Hümâyün Resmî” denirdi.³⁸ Bu tebrikler Osmanlı sarayında Cülûs tebrikinden sonra en önemli tebrikler idi.³⁹ Osmanlı’da törensel yapı kutsala bürünmüş bir atmosfer içerisinde cereyan etmiş ve böyle bir temel üzerine oturtulmuştur.⁴⁰

Şenlik ve kutlamaların en görkemli ve göz alıcı olanları saray tarafından finanse edilen şenlik ve kutlamalardı. Bu kutlamaların pratik faydaları ise, devlet ricali ile halk arasında var olan mesafenin ortadan kalktığı ortamı sağlamalarıdır.⁴¹

³³ Bayram günü verilen hediye ve bahşışlere “İydiyye” denmektedir. kay. : Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türki**, Çağrı Yay., İstanbul, 2004.

³⁴ **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt : 5, A.g.md.

³⁵ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam – Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s.197.

³⁶ Alkış : Dua ve Sena manasına gelen Alkış Osmanlılarda Divan-ı Hümâyunda Padişah’a muayyen birkaç klişe dahilindeki dua’yı hep bir ağızdan okumaya denir. kay. : Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s.212.

³⁷ **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt : 5, A.g.md.

³⁸ Abdülaziz Bey, **A.g.e.**, s.262.

³⁹ Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s.201.

⁴⁰ Dr. Mimar Türkkahraman, **A.g.e.**, s.132.

⁴¹ Suraiya Faroqhi, **A.g.e.**, s.199.

b – Cülûs törenleri

Tahta oturan padişahın doğal sebepler ya da siyaseten tahttan çekilmesi sonunda yeni padişah tahta geçerken “Cülûs merasimi” denilen merasim ile tahta oturuyordu. Cülûslar hiç vakit kaybedilmeden yapılır ve tahta oturan padişaha biat olunurdu.⁴² Özellikle Klasik dönemde Dar-üs-saâde Ağasının padişah olacak şehzadenin koluna girerek bir önceki sultan vefat etmişse onun naaşını müstakbel sultana göstermesi devlet geleneğinde sultanın sadece ilahi kuvvetin sınırlı süreli uygulayıcısı olmasının vurgulanması ve iktidarın kaynağının “göksel” nitelik taşımasını işaret etmesi açısından oldukça önemlidir.

XVII. ve XVIII. Asırlarda bazı padişahların başlarına “Yusufi” denilen ve Yavuz Sultan Selim’in Mısır’dan getirterek Hz. Yusuf’a ait olduğu rivayet edilen amameyi sardıkları görülmektedir. Padişaha genel biattan önce Sadrazam ve Şeyhülislâm’ın biat etmesi gelenek haline geldiğinden bu iki devletli Hırka-i Saâdet dairesine giderek yeni sultan’a orada biat ederlerdi.⁴³ Bu ritüelden sonra genel bağlılık (biat) için sultan biat mahaline gelir iki tarafa da selam vererek müneccim başının tayin ettiği “Saat-i Muhtar” denilen, uğurlu bir anda tahta otururdu bu esnada rical-i devlet tarafından padişaha alkış’ta bulunulurdu. Cülûslarda Kapıkulu Ocaklarına Cülûs bahşisi verilmesi de adet olmuştur.⁴⁴

Görüldüğü üzere Cülûs törenlerine halkın katılımı bulunmamaktadır. Bu törenler daha çok devlet bekasının gereği olarak öncesinde çok fazla hazırlık olmadan ivedilikle yapılan ritüellerdir. Yönetim kademesinin şahitliği ve biatı ile beraber taht üzerinde ihtilaf çıkmaması için Cülûs törenleri diğer törenlere nazaran çok daha kısa sürede gerçekleşmektedir. Bunun yanında saltanat yıllarının devamında padişahın tahta çıkışının yıldönümlerinde bu kutlu günün yad edilmesi babında “İlân-ı Meserret” adı altında kutlamalar yapılmıştır. Tanzimat sonrasında bu kutlamalar için heyet-i vükela karar alır ve bu karar Takvim-i Vekayi’de yayınlanırdı.⁴⁵ Halka daha fazla açık olduğunu söyleyebileceğimiz ritüel ise “Kılıç Kuşanma” merasimleridir.

⁴² Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **A.g.e.**, s.187.

⁴³ Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **A.g.e.**, s.187.

⁴⁴ Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **A.g.e.**, s.188.

⁴⁵ Necdet Sakaoğlu, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Tarih Sözlüğü**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985

c – Kılıç Alayı merasimleri

Bu törenler Cülûs töreninin devamı niteliğindedir. Padişahın tahta çıkmasının ertesindeki birkaç gün içerisinde devlet ricalinin de katılımıyla büyük bir alay ile Eyüp Sultan'a ziyarete gidilir ve burada İslâm büyüklerinden ya da atalarından birinin kılıcını kuşanan sultan eline temeli mazide yatan iktidarı almış olur. Bu tören önceden belirlenir ve halka duyurulurdu. Bunun bir sebebi halk ile yeni sultanın tanışmasını sağlamaktı.⁴⁶ Uzunçarşılı'ya göre padişahların "Kılıç kuşanması" Batı devletlerinde kralların "Taç Giyme" törenlerinin muadilidir.⁴⁷ Rivayete göre İstanbul'un Fethinden sonra Eyüp'de ilk kılıç kuşanma merasimi Ak Şemseddin tarafından Fatih'e kuşatılan kılıç ile başlamıştır. Bu ilk örnekten sonra bu semtte Ashab'dan Mihmandar-ı Peygamberi Halid ibn-i Zeyd Ebu Eyyub-ı Ensari'nin türbesinde kılıç kuşanma töreni gelenek halini almıştır.⁴⁸ Kılıç alayı büyük bir askeri ve mülkî erkân tarafından takip edilmektedir. Tabii bunun yanında halk, saltanatı devralan yeni hükümdarı ilk kez görme imkânına kavuşacaktır.

Kılıç Alayının, Cülûs merasiminden çok daha mutantan ve ön hazırlık gerektiren bir ritüel olmasının sebebi, devletin gücünün birinci derecede tebaa ve idareci elite gösterilmesinin amaçlanmasıdır. Kaynağı görüldüğü üzere dinî sembol ve inançlara dayanan iktidar erki saltanat sırası gelen sultanın kişiliğinde tezahür eder. Biat edilen sultan Dinî kimliklerin ya da atalarının iktidar alameti olan kılıcı kuşanarak, süregelen iktidar kuvvetinin aksamadan diri kalmasını sağlar ve buna şahitlik eden yerli ve yabancı gözlemcilerin şuurunda var olan meşruiyet pekişir.

d – Selâmlık

Bu törenlerde sultan ile halk çok daha aracısız şekilde yüz yüze gelmektedir. Selâmlık töreni Cuma namazının öncesi ve sonrasında cereyan eder. Cuma selâmlıklarının Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi sonrasında "Halifelik" ünvanını alması ardından başladığı bilinmektedir. Genelde Ayasofya Camiinde yapılan bu törenler bazen Sultan Ahmed, Eyüp ve Süleymaniye Camii'lerinde de yapılmıştır.⁴⁹ Hazırlıkları Cuma namazı öncesinde başlayan

⁴⁶ Bengül Salman Bolat, A.g.t., s.23.

⁴⁷ Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, A.g.e., s.189.

⁴⁸ Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, A.g.e., s.189.

⁴⁹ Bengül Salman Bolat, A.g.t., s.22.

törenlerde camiye giden yollarda askerler dizilir, resmi ve sivil erkân ile yabancı gözlemciler hazır bulunmaktadır. Yolun iki yanına dizilen halk, dilek ve sıkıntılarının yazılı olduğu kağıtları padişahın bu işler ile ilgilenen görevlisine uzatarak ulaştırır.⁵⁰ Halk ile birebir denebilecek olan bu temas özellikle II. Abdülhamid zamanında çok etkili bir şekilde kullanılmıştır. II. Abdülhamid devri resmi ritüeller ve semboller başlığı altında bu durum daha tafsilatlı şekilde incelenecektir. Bu törenlerde padişaha bol miktarda tezahürat yapılırdı. “Padişahım çok yaşa” şeklindeki övgü sözcüklerinin yanında “Çok gururlanma senden büyük Allah var” gibi uyarı sözcükleri iktidarın çıkış noktasını padişaha hatırlatması ve halkını küçük görmemesinin uyarısı olması bakımından önemlidir.⁵¹ Cuma selâmlığı törenleri Yavuz Sultan Selim devrinden 1924’e kadar kesintisiz bir şekilde siyasi amaçları da gözetilen bir yapı içerisinde yapılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Cuma Selamlıklarının siyasal düzen ve sosyal bütünlüğü sağlayıcı niteliği belirlemektedir.⁵² Yönetimin en üst kademesi ile halkın en alt kesimlerinin dahi ortak bir zeminde belirli aşılabilir kurallar dahilinde de olsa bir araya gelmesi, öyle düşünülebilir ki devlet merkezinde toplumsal bir sübab görevi görmüş ve İlahi adaletin yeryüzündeki temsilcisi olma savındaki kurum ile halkın, sıkıntı çektikleri konularda birinci elden yardım görme umudunu çoğu zaman umut düzeyinde kalsa da canlı tutmuştur. Bununla beraber sultanın bu törenlere katılması bir bakıma siyasî bir zorunluluk haline gelmiş, katılmaması durumunda hastalığa ya da ölüme işaret edeceğinden dolayı siyasî bunalım ihtimalini gündeme getirmiştir.

e – Surre-i Hümâyün

Surre Alayları İslâm devletlerinde genel bir gelenek olup Hac mevsiminin yaklaşması ile beraber kutsal beldelerde oturan fakirlere, Haremeyn-i Şerifeyn’de hizmet eden imam, müezzin, kayyım, ferrâş gibi din görevlilerine ve Mekke ile Medine emirlerine gönderilen hediye ve maddi yardımları kapsar.⁵³ Mekke ve Medine’nin hizmetkârlığını Yavuz Sultan Selim devrinden itibaren halifelik ünvanı ile almış olan Osmanlılar da bu geleneği devam ettirmişlerdir. İstanbul’dan Haremeyn’e Surre yollanmasına “Surre ihracı”, Surre içerisinde bulunan para ve hediyelere “Surre-i Hümâyün” Bu hediyelerin bir tören eşliğinde

⁵⁰ Bengül Salman Bolat, **A.g.t.**, s.22.

⁵¹ Bengül Salman Bolat, **A.g.t.**, s.22.

⁵² Dr. Mimar Türkkahraman, **A.g.e.**, s.147.

⁵³ Doç. Dr. Münir Atalar, **Osmanlı Devletinde Surre-i Hümâyün ve Surre Alayları**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s.93.

İstanbul'dan çıkması ve Kutsal topraklara götürülmesi işini gören alaya ise “Surre Alayı” denir.⁵⁴

Surre Alayının İstanbul'dan çıkış merasimi kendi içerisinde belirli protokol ve pratikleri olan kurallara bağlanmış bir organizasyondur. Halk ile olan iletişim ve iktidar kuvvetin tebaa ile karşılaşması İstanbul merkez olmak üzere bu alay'ın geçişi esnasında olmaktadır. Ercümen Ekrem Talu (1888 – 1956) Surre alaylarını “...Surre-i Hümayun merasimi eski İstanbul'un en meraklı manzaralarından birini teşkil eden, en tantanalı, en debdebeli merasimlerindedi.”⁵⁵ şeklinde tanımlamaktadır. Denebilir ki bu alaylar halk ile devlet otoritesinin karşılaşmasını sağlayan, dini motifleri ön planda olan törensel yapılardır. Yılın belirli zamanlarında yapıyor olması ise alaylara bir bayram kimliği katmaktadır.

f – II. Abdülhamid dönemi devlet törenleri üzerine değerlendirmeler

II. Abdülhamid devri için şunu söyleyebiliriz ki, devletin ve iktidar gücünün sembolleştirilmesi bağlamında Cumhuriyet idaresine değin uzanan bir programın temelleri bu dönemde atılmıştır. Sultanın Cuma selâmlıkları hariç halk ile görsel temasının zayıf olmasının yanında “iktidar hüzmeleri” nin çeşitli şekillerde kamuoyu üzerinde yayılması sağlanmıştır. Bu devirde bayramlar daha sade, ama temel kurallar ve kalıplar dahilinde kutlanagelmıştır.⁵⁶ Sultanın kişilik yapısına bağlayabileceğimiz kalabalıklardan uzak durma tercihi, benliğine eklenen “devlet” ile bir olma, gözleme ve semboller aracılığıyla perdelenmiş, insanların zihninde oluşan tahayyüller, iktidarın tek bir elde toplandığı ve yaklaştıkça baskısının hissedildiği uzaklaştıkça da devletin elinin hafiflediği sistemi yıkmış, kafalarda sürekli diri olan bir denetleme cihazını inşa etmiştir. Osmanlı devletinin son dönemlerinde devlet arması, madalya ve nişanlar gibi sembolik materyallerin II. Abdülhamid devrinde kullanımının önü açılmış II. Meşrutiyet'in ilanından sonra da iktidar sahipleri yıktıkları rejimin bu sahalardaki çalışmalarını daha da ileri götürmüşlerdir. Tabi ki törensel uygulamalarda önce var olan örneklerin çok da dışına çıkılmamış 1876 Anayasasının devleti dinsel bir yapıda tanımlaması ve din ile çelişen yasaların yürütmelerinin onaylanmaması gibi

⁵⁴ Doç. Dr. Münir Atalar, **A.g.e.**, s.93.

⁵⁵ Ercümen Ekrem Talu, “ Surre Alayı”, **Resimli Tarih Mecmuası**, Cilt 3, Sayı : 29, Mayıs 1952, s.1482.

⁵⁶ **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt : 5, A.g.md.

hükümlerle, devlet törenlerinin dinsel bir form ve içerikle yapılması geleneği devam etmiştir.⁵⁷

Sultanın bilindiği üzere halk ile karşılaştığı organizasyon Cuma selâmlıklarıdır. Bu sebeple diğer padişahlara nazaran II. Abdülhamid devri Cuma selâmlıkları çok daha öne çıkan törenler olmuştur. Törenler genellikle Yıldız Camii'nde yapılmaktadır. Tören alayının göz kamaştırıcı kıyafetleri ile Arnavut kökenli muhafız birliğinin (Silahşoran-ı Hassa) eşliğinde Yıldız Sarayından ayrılarak Yıldız Camii'ne yönelmesi ile başlamaktadır. Namazın eda edilmesinden sonra, özel memurlar halktan arzuhalleri toplamaktadırlar. Töreni yabancıların izlemesi için özel tertibatta bulunulmuştur.⁵⁸ 1905'de tören esnasında yaşanan suikast girişimine karşın, hükümdarın kendisini halka gösterdiği bir tören olan Cuma selâmlığı geleneği sürdürülmüştür. XIX. Asırda Cuma selâmlıkları Avrupa örneklerinden esinlenilerek yeni bir törensel gösteriş kazanmıştır.⁵⁹ Bir meşruiyet kaynağı olan bu törenlerin Abdülhamid idaresi döneminde iktidar cihazı ile bütünleşmiş olması ve Ankara hükümetinin Cuma Selâmlığı törenlerinin kutlanışına 1924 yılına kadar müsaade etmiş olması, yeni sistemin, eski sistemin meşruiyet kaynaklarını kullanması açısından güzel bir örnektir.⁶⁰

Genel olarak denebilir ki II. Abdülhamid döneminde iktidar daha önce olmadığı kadar simgelere başvurmuş ve bunun verimleri zımnen de olsa daha sonraki idareci elite tevarüs etmiştir. Bu dönemde iktidar sembolleri dört başlığa ayrılabilir. Üçü padişah ve sarayla ilgilidir. Osmanlı Devletinin şanlı mazisine atıfta bulunan ve kamusal binalarda görülen armalar, resmî müzik, törenler ve kamusal işler gibi sultanın/halifenin kişiliği ile direk bağlantılı sembolizm mevcuttur. İkinci sırada nişanlar, madalyalar ve özel olarak ihdas edilmiş Kur'an-ı Kerim nüshaları gibi imparatorluğun kişiliğinin daha özgül ve kişisel tezahürleri gelir. İdadi ve rüştiye seviyesinde eğitim veren okullardaki öğrencilere başarılarından dolayı hediye edilen, üzerinde devlet arması bulunan "Mükâfat" ibareli kitaplar da bu sınıfa dahil edilebilir. Üçüncüsü, Hat levhalar ve dinsel açıdan simgesel malzemelerdir.

⁵⁷ Dr. Mimar Türkkahraman, **A.g.e.**, s.123.

⁵⁸ Selim Deringil, **İktidarın Sembolleri ve İdeoloji – II. Abdülhamid Dönemi (1876 – 1909)**, Yapı Kredi Yayınları, s.34.

⁵⁹ Selim Deringil, **A.g.e.**, s.33.

⁶⁰ Dr. Mimar Türkkahraman, **A.g.e.**, s.149.

Dördüncü ise dil sembolizmi ile alakalıdır. Hükümdarın şahsı ile doğrudan doğruya bağlantılı olmayan bu simge, resmi belgelerde kullanılan kilit ibare ve sözcüklerdir.⁶¹

II. Abdülhamid, devletin çeşitli politik manevralar ile dünya siyasetinde var olmaya çalıştığı saltanat yıllarında şanlı maziye dikkat çekerek Türk – İslâm kimliğine sahip, toplumun nüvesi kabul edilen yığın için bir paradigma oluşturmuştur. Osmanlı devletinin ilk iki padişahının Bursa'daki türbeleri için gereken restorasyonu yaptırmış, Osmanlı Devletinin “kuruluş” dönemi üzerine yoğunlaştıkça ardılların da takip edecekleri bir kült oluşturulmuştur.⁶² Ertuğrul Gazi türbesinde padişahın Cülûs'una rastlayan 19 Ağustos gününde törenler ihdas edilmiştir. Ertuğrul Gazi'nin hatırasını anmak için yapılan bu törenler önceleri “Yürük Bayramı” olarak tanımlansa da II. Abdülhamid döneminden itibaren resmi bir hüviyete kavuşmuştur.⁶³

⁶¹ Selim Deringil, **A.g.e.**, s.32.

⁶² Selim Deringil, **A.g.e.**, s.41.

⁶³ Hikmet Demirci, **A.g.t.**, s.83.

II. BÖLÜM

1876 – 1909 YILLARI ARASINDA OSMANLI DEVLETİ’NİN SİYASİ VE SOSYAL GÖRÜNÜMÜ

1. I. Meşrutiyet’in ilânından 1907 yılına kadar geçen sürede genel görünüm

Veliaht Abdülhamid, 1876 tarihinde, Mithat Paşa önderliğindeki reformcular ile arasındaki bir mutabakat sonrasında, V. Murat’ın bir darbe ile tahtan indirilen, Abdülaziz örneği ve şahsi problemleri sebebiyle hal’ olması neticesinde, otuz üç yıl sürecek olan saltanatına II. Abdülhamid olarak başlamıştır. Devlet, Tanzimat Fermanı sonrasında artık resmî bir program halini almış olan “Batılılaşma” çizgisinde yürümektedir. Bunun yanında siyasî reformlar halktan başlamaması ve tepeden inme bir nitelik taşıması sebebiyle ağır aksak, ahenksiz bir biçimde sürmektedir.

Türk Modernleşmesinde, genel olarak devletin birinci dereceden müdahalesini görmekteyiz. Bireysel aidiyet ve vatandaşlık temelli modernizasyon, söylemde var olsa da pratikte arka plana itilmiştir. Batı ile kurulan ilişkiler bakımından “savunmacı modernleşme” denilebilen bir tavır içerisinde kolektif aidiyet ve bütünlük vurgulanmaktadır.⁶⁴ Halk saray yanında, bilinçsiz, teşkilatsız ve güçsüzdü. İmparatorluk toprakları siyasal bir nitelik taşıyan bölgelere bölünmüştür. (Arnavutluk, Makedonya, Anadolu, Lazistan, Kürdistan, Acemistan, Irak, Arabistan)⁶⁵ Deyim yerindeyse II. Abdülhamid devrinde sultana, bu büyük topraklara yayılmış ve birbirinden farklı diller ve kültürler sahibi “eski tip” bir imparatorluk olan Osmanlı İmparatorluğunu çeşitli siyasi manevralar ile ayakta tutma bilinci, değişen çağa bir yandan uyma arzusunda olan, bunun yanında eski aile gelenekleri gibi bazı konularda direnen sistemi, tarihin zorlaması, sultanın şahsi özellikleri ile birleşerek dayatılmıştır.

Aşağıda yapılacak olan otuz üç yılın genel bir muhasebesinin öncesinde söylenmelidir ki II. Abdülhamid’in Cülûsu buhranlı bir döneme gelmiştir. Meşrutiyet’in ilânı ile, Abdülaziz idaresinin sonlandırılması için çaba harcayan Mithat Paşa amacına tam olarak erişememiş, V.

⁶⁴ Sezgi Durgun, **A.g.e.**, s.53.

⁶⁵ Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi** V. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.1.

Murat'ın Hatt-ı Hümayununa Meşrutî idareyi imâ yolu ile koydurabilmişti.⁶⁶ Yukarıda değinildiği gibi V. Murat'ın hal' kararı alınınca Mithat Paşa veliaht Abdülhamid ile görüşerek Meşrutîyet'i kabul ve ilân edeceğine dair bir söz almıştır. Nitekim Yeni sultanın cülûsu sonrasında Meşrutîyet ilân ettirilmiştir.

Meşrutîyet'in İlânına denk gelen günlerde Bulgaristan'ın durumu ve Sırbistan, Karadağ meseleleri hükümeti düşündürmektedir.⁶⁷ Tarihimizde Tersane Konferansı olarak bilinen konferans Bulgaristan ile alakalı olan tekliflerin ağırlığı sebebiyle hükümet tarafından kabul edilmemiş, sonra toplanan Londra Konferansının da reddi üzerine Rumî takvim ile 1293 yılına denk gelen ve 93 Harbi olarak bilinen 1877 Osmanlı – Rus Harbi başlamıştır.⁶⁸

Savaşın etkisi ile Meclis-i Mebusan'da dile getirilen ateşli görüşler, Abdülaziz'in intihar etmeyip de katledildiği fikri ve Ali Suavi önderliğinde ortaya çıkan “darbe tertibi” sultanın bu hürriyetçi fikirlere karşı cephe almasına sebep olmuştur. Otoritesinin bölünmesi veya eksiltilmesi konusundaki görüşlerden iyice uzaklaşan sultan, Kanun-i Esasi'yi rafa kaldırmış,⁶⁹ Abdülaziz'in ölümü konusundaki şüpheler neticesinde Mithat Paşa başta olmak üzere hal' erkânı hakkında dava açarak cezalandırılmalarını sağlamıştır.⁷⁰ Bunun yanında Kanun-i Esasi'nin bir buçuk yıl gibi kısa bir zaman yürürlükte kalması dahi siyasal ortama bir canlılık ve hareketlenme getirmiştir.

Bu kısa dönem sonrasında, parlamento çalışmaları ve basın gayreti ile Osmanlı tarihinde örneği bulunmayan bir kanunlaştırma ve özgürlük havası benimsenmiş, siyasal bir örgütlenme olmanın yanında, Mithat Paşa ve Namık Kemal gibi fikrî önderleri ile bir ideal halini alan “Genç Türkler” kaldırılan anayasanın tekrar yerine konulmasını bir ülkü olarak kabul etmişlerdir. Bu sebeple geçen otuz üç yıl içerisinde Osmanlı İmparatorluğunda meşrutîyet düşünce ve yönetimine eğilimli bir kuşak yetişmiştir.⁷¹ Kısa süre de sürse bu süreç sonunda Osmanlı İmparatorluğunun parlamenter bir demokrasi, Osmanlı sultanının ise

⁶⁶ Ord. Prof. Dr. İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s.123.

⁶⁷ Ord. Prof. Dr. İ. Hakkı Uzunçarşılı, **A.g.e.**, s.123.

⁶⁸ Ord. Prof. Dr. İ. Hakkı Uzunçarşılı, **A.g.e.**, s.124.

⁶⁹ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 10. Baskı, Ankara, s.176.

⁷⁰ Ord. Prof. Dr. İ. Hakkı Uzunçarşılı, **A.g.e.**, s.125.

⁷¹ Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal, **A.g.e.**, s.2.

meşruti bir monark olabileceği görülmüştür.⁷² Bununla beraber şu da belirtilmeden geçilmemelidir ki, bir görüşe göre II. Abdülhamid Tanzimat devlet adamlarının gerçek varisidir.⁷³ Tanzimat hareketinin hukuk, idare ve eğitim reformarı zımnen de olsa bu dönem içerisinde ilerleme kaydetmiştir. 1909 yılında Abdülhamid’i saltanat makamından uzaklaştıracak olan kuvvet bu olanaklar ile yetişmiştir. Genç Türkler’in hareketinin istibdat cihazının dışlıleri arasında en fazla ezilmiş ve hırpalanmış olan Türk tebaa arasında yer bulması tabii bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Karal’a göre İstibdat cihazının gücü sadece Türkler üzerine çökmekte, diğer tebaa üzerinde güçsüz, şaşkın ve beceriksiz kalmaktadır.⁷⁴

Bu baskıcı ortam altında tabiatıyla imparatorluğa bağlı olan uluslardan millî bilince en son ulaşma imkanını bulanı Türkler olmuştur. Genç Türklerin oluşma yıllarında imparatorluk üç farklı siyaset etrafında dönen fikir akımları arasında gidip gelmektedir. Bunlardan birincisi muhtelif milletlerden mürekkep olan tebaadan bir Osmanlı milleti vücuda getirmek, ikincisi, Hilafet’in Osmanlılarda olmasından yararlanarak bütün Müslümanları bir çatı altında birleştirmek, üçüncüsü ise ırka dayanan siyasi bir Türk milleti teşkil etmektir.⁷⁵

Osmanlı milleti oluşturma fikri, XIX. asır reformcularının şedid ismi II. Mahmud zamanına kadar indirilebilir. Bu padişahın : “Ben tebaamdaki din farkını ancak cami, havra ve kilisede görmek isterim” dediği bilinmektedir.⁷⁶ Fikrin daha da yayıldığı zaman ise Tanzimat devrinin önemli isimlerinden Âli ve Fuat Paşalar zamanında olmuştur.⁷⁷ Osmanlılık fikri ile aslında oluşturulmak istenen II. Meşrutiyet’i takip eden ilk yıllarda da göreceğimiz üzere ülkedeki Müslim ve gayrimüslim halklara siyasi haklar tanıyarak belirli vazifeler yüklemek ve bu kontrolü serbest ortamdan yararlanarak birleşik bir Osmanlı milleti vücuda getirmek, bunun neticesi olarak da ülkeyi aynı sınırları ile muhafaza etmek idi.⁷⁸ İleride II. Meşrutiyet yıllarında da inceleneceği üzere “Osmanlılık” fikri ilk oluşum zamanlarından Balkan Savaşına kadar zihinlerde hayali bir ülke gibi yer etmiş ama ulaşılamamış bir gaye olarak kalmıştır.

⁷² Bernard Lewis, **A.g.e.**, s.359.

⁷³ Bernard Lewis, **A.g.e.**, s.176.

⁷⁴ Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal, **A.g.e.**, s.5.

⁷⁵ Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Kilit Yayınları, Ankara, 2011, s.8.

⁷⁶ Yusuf Akçura, **A.g.e.**, s.10.

⁷⁷ Yusuf Akçura, **A.g.e.**, s.11.

⁷⁸ Yusuf Akçura, **A.g.e.**, s.9.

İslâmcılık ise, II. Abdülhamid'in kapalı idare sisteminde yer bulan bir politikadır. II. Abdülhamid “Sultan” ve “Padişah” sıfatlarının yanında “Halife” sıfatını koymaya çalışmış ve genel siyasetinde din önemli bir mevki tutmuştur.⁷⁹ Bunun yanında kendilerini Osmanlıcı olarak tanımlayan Genç Osmanlı şairlerinin ve siyasetçilerinin bir çoğunun duruş noktası İslâmiyet olur.⁸⁰ Fakat İslâmcılık ideali ,bütün gayrimüslim tebaayı bir kenara atmanın dışında I. Dünya Savaşında Müslüman tebaadan gelen olumsuz tepkiler ile devletin alışlagelmiş devamlılığının korunması hususunda bir kurtuluş ümidi olmaktan çıkmıştır.

Bir ırk birliği ile siyasi bir Türk milleti vücuda getirme fikri ise bu üç fikir arasında en yeni olanıdır. Esasen İslâmcılık siyaseti gibi bir umumi gaye gütmesinin yanında yine gayri Türk tebaayı dışlamaktadır. İleride de görüleceği üzere hükümet cihazı üzerinde özellikle Balkan savaşı sonrasında çok etkili olur. Cumhuriyet yıllarında da etkili olacak olan bu siyaset gücünü topraklarındaki antik geçmişten vs. değil daha çok Osmanlı devletinin son döneminde uyanan Türklük bilincinin devlet ricali ve seçkinler tarafından siyasallaştırılması ile oluşmuştur.⁸¹

Osmanlı devletinin Tanzimat asrı olan XIX. asır sonlarında bir yandan yenileşmeye ve bütünlüğünü muhafaza etmeye çalışan devlet ve bir taraftan baskıcı idareye karşı Kanun-i Esasi'yi işler hale getirmek isteyen kesimin dalgalandığı ortamda bu üç fikir birbiri ile kısmen bağlantıları olan üç iskeleye benzemektedir. Son asırda hürriyetçi, vatancı ve devrimci fikirler II. Mahmud reformlarından itibaren Batı'yı keşfetmek için Avrupa'ya giden öğrenciler, diplomatlar ve askeri ataşelerde yer bulmuştur. Zamanla bu fikirler Türkiye'ye sızar, burada genç subaylara yeni bir hayat görüşü kazandırır.⁸² Baskıcı idareye karşı gelişen tepkide ordunun üstünlüğü, devrimci ruhu “otoriter bir merkezîyet ruhu ile dolu olan” bu mesleğe vermiştir.⁸³ Osmanlı Devletinin son yirmi yılında adı her zaman duyulacak olan ve Cumhuriyet rejimi ve bu rejimin adamları ile de bağları var olan İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin adı bu gibi bir ortamda ilk kez 1889 yılında duyulur. Bu yılda “Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane” öğrencilerinden küçük bir grup “İttihad-ı Osmani” adı ile gizli bir cemiyet kurarlar. Müstebit idareye karşı kurulan bu gizli cemiyet aynı yıl Paris'te kurulan “İttihad ve

⁷⁹ Yusuf Akçura, **A.g.e.**, s.14.

⁸⁰ Yusuf Akçura, **A.g.e.**, s.12.

⁸¹ Sezgi Durgun, **A.g.e.**, s.67.

⁸² Bernard Lewis, **A.g.e.**, s.474.

⁸³ Bernard Lewis, **A.g.e.**, s.202.

Terakki Cemiyeti” ile birleşip ve bu ismi benimser.⁸⁴ Bu gibi birçok gizli örgütün temel sorusu “Bu devlet nasıl kurtulabilir ?” olmuştur.⁸⁵

1902 ve 1906 arası Genç Türk örgütleri yayılmaya ve gelişmeye devam etmiştir.⁸⁶ Tam anlamıyla kurumlaşarak ortaya çıkacak olan “İttihad ve Terakki” 1906’da Üçüncü Ordu subaylarının girişimi ile Selanik’te kurulur.⁸⁷ O zamanki adı “Osmanlı Hürriyet Cemiyeti” olan örgüt kısa sürede büyür ve yayılır. 1907 yılında Paris örgütü ile anlaşır ve önce “Terakki ve İttihad” sonra da “İttihad ve Terakki” adını alır.⁸⁸ 1908 Temmuz’una giden yolda 1906 yılına dikkatlerimizi çekmeliyiz ki, bu tarihte ileride imparatorluğun kaderine hükmedecek olan İttihad ve Terakki bir mutabakat ve birleşim sonucu kurulmuştur. Yılların birikimi bu yıldan itibaren fiiliyata geçerek, kıta hizmetindeki subaylar arasında devrimci hücrelerin kuruluşu ile Meşrutiyet’i ilan edip sonrasında II. Abdülhamid’i devirecek olan İttihad ve Terakki’nin temellerini atmıştır. 1906 yılının sonbaharında Mustafa Kemal tarafından Şam’da kurulacak olan “Vatan ve Hürriyet Cephesi” de bu yapılanmalardan biridir.⁸⁹ Büyüme hızı birçok ihtilalci örgüte nasip olmayan cemiyet ülke içi ve dışı gizli cemiyetler ile birleşmiş ve istibdat rejimine karşı en güçlü örgütlenmeyi ve cepheyi kurmuştur.⁹⁰

Şu bir gerçektir ki, İttihad ve Terakki Makedonyalıdır⁹¹ ve bir kuşağı bir kültürü ve bir “kafa” yı simgeler. Var olduğu tüm dönemler boyunca sosyal bir sınıf bilinci olmamış ve bir sınıf partisine dönüşmemiştir.⁹² Balkan milletlerin kaynaşmaları ve dinamizmi Genç Türkler’e itici bir kuvvet olmuştur. Abdülhamid’e karşı olan bu milletler ile aynı saflarda olduklarını düşünen Genç Türkler şunu en başta görememişlerdir ki, Balkanlı milletler Abdülhamid rejiminin yanında Osmanlı’dan da kurtulma niyetindedirler. Kendi içerisinde de bir tepkinin ürünü olan bu hareket çeşitli tabakalardan Abdülhamid yönetimine karşı gelişen tepkinin birleştiği, Meşrutiyet’in ilanı sonrasında ise ortak paydaları Abdülhamid karşıtlığı

⁸⁴ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, Cilt 3, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s.7.

⁸⁵ Bernard Lewis, **A.g.e.**, s.212.

⁸⁶ Bernard Lewis, **A.g.e.**, s.202.

⁸⁷ Tarık Zafer Tunaya, **A.g.e.**, s.7.

⁸⁸ Tarık Zafer Tunaya, **A.g.e.**, s.7.

⁸⁹ Bernard Lewis, **A.g.e.**, s.202.

⁹⁰ Tarık Zafer Tunaya, **A.g.e.**, s.16.

⁹¹ Tarık Zafer Tunaya, **A.g.e.**, s.13.

⁹² Tarık Zafer Tunaya, **A.g.e.**, s.10.

olan bu eklemler dağılmış, yer yer İttihad ve Terakki'ye cephe almıştır. Bu durum şöyle özetlenebilir ki, İttihad ve Terakki kuruluşunda da iktidarında da ve dağılışında da aslında yalnızdır. Bir gerçektir ki tek parti iktidarı olarak İttihad ve Terakki 1908 sonrası devlet ile bütünleşmiş, bunun olumsuz sonucu ise İttihadçıların ve Meşrutiyet'in bu tarihten sonra devletin ve milletin başına gelen her şeyden sorumlu tutulması olmuştur.⁹³

Bu başlık altında ülkeyi 1908 Meşrutiyet'ine götüren yılları toparlarsak, öncelikle 1876 – 1878 Meşrutiyet fasılasının Abdülhamid'in güçlenmiş kişisel yönetimi ile sonuçlandığını görürüz. Bu dönem, tartışmaları bugün de devam eden bir dönemdir. Kimilerine göre ülkeyi adeta dondurarak ve geri bırakarak inkırazına sebebiyet vermiş, kimilerine göre ise zaten çökme yolunda olan devleti çeşitli politikalar ile ayakta tutarak, Tanzimat adamlarının sürdürdüğü politikaları zımnen devam ettiren sultan aslında yeni devletin doğuşunu ve bu kadroları sert ve baskıcı bir öğretmen gibi ülkeyi 1908'e kadar getirmiştir. Aradaki uçurum, yorumların ne derecede farklı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Şu bir gerçektir ki ülkede 1908'den sonra iktidar olacak olan kadrolar bu otuz üç sene içerisinde yetişmişlerdir. Sürekli gözetim altında bulunan okullar ve öğrenciler arasından ülkenin kaderini belirleyecek, ileride Cumhuriyet rejiminin kurulmasını ve yerleşmesini sağlayacak kimseler çıkacaktır. Babalarının eksik ve eskimiş yanlarını acımasızca eleştiren evlatlar gibi bu kadrolar kendi gerçekliklerini bu eleştirilerin üzerine kurmuşlardır. Bu kadrolar güle oynaya değil, bir istibdat cihazının baskısı altında içten içe kaynayarak yetişmişler, gün gelip bu eskiyen cihazı kırıp attıklarında, yılların baskısı büyük tepkiler ile ortaya çıkmıştır. 1908'den Cumhuriyet yıllarına kadar geçen çalkantılı dönem içerisinde daha önce adının dahi duyulmadığı radikal ve vatandaş merkezli politikaların olduğu gibi, daha önce hiç tadılmayan acıların yaşandığı bir dönemdir. Bizim de yukarıda değindiğimiz gibi, bu durum için tek bir yapının veya kimsenin sorumluluğunu aramak yerine bu durumun yüzyıllar içerisinde iyi ve kötü yanları ile kök salan bir dünya görüşünün, ataerkil bir yönetim cihazının ve en fazla değişen çağın, Tarık Zafer Tuna'yanın deyimi ile “tarihten intikamını alan coğrafyaların” neticesi olduğunu bilmemiz gerekir.

1908'e yaklaşıldığında Osmanlı Devleti, otuz üç yılın yorgunluğunu taşıyan bir yönetim, fakir ve eğitimsiz bir tebaa, bağımsızlık safhasının son demlerindeki eski bağlı uluslar, müstebit idareyi yıkıp Kanun-i Esasi'yi ilan ettikten sonra uzun vadede ne yapacağı

⁹³ Tarık Zafer Tunaya, **A.g.e.**, s.9.

hakkında kendi içerisinde dahi bir belirsizlik bulunan devrimci bir kadro ile, iyi ya da kötü hiçbir şeyin eskisi gibi kalmayacağı bir kapıdan girmek üzeredir.

2. II. Meşrutiyet

Meşrutiyet “bir hükümdarın başkanlığı altında bulunan parlamento idaresi”⁹⁴ şeklinde tanımlanmaktadır. Sınırlı bir tanım olsa da devlet idaresindeki temel unsurun açıklayıcısı olarak yeterli sayılabilir. Parlamenter bir monarşi olan meşrutiyet yönetimi bir çok kimseye göre cumhuriyet idaresine giden yolun başlangıcıdır ve Türkiye örneğinde de gördüğümüz üzere bu şekilde yapılan bir tesbit haksız ve yersiz sayılmaz. Feroz Ahmad’a göre Türkiye için XX. yüzyıl 23 Temmuz 1908’de Sultan Abdülhamid’in otuz yıl önce rafa kaldırdığı 1876 Anayasasının yeniden yürürlüğe girmesi ile başlamıştır.⁹⁵ 1908’de eski siyasi sistemin tüm dışları sökülerek yeni sistem tedricen sancılı bir yerleşme sürecine girmiştir. Bu hareket ile birlikte kendisini her açıdan güvende hissetmek isteyen burjuva sınıfının istekleri ön plana çıkmakta ve insanlar bilinçli ya da bilinçsiz olarak tebaa konumundan vatandaş düzeyine çıkarılmaktadır. 1909 yılında 1876 Kanun-i Esasi’si üzerinde yapılan değişiklikler devleti meşruti bir monarşi haline getirmiştir.⁹⁶ Birbirleri arasında organik bağlardan çok çağın ve şartların bir sonucu olarak yakın zamanlarda gerçekleşse de İran ve Rusya Meşrutiyetleri ile Türkiye Meşrutiyet’i (1908’de Anayasa’nın tekrar yürürlüğe girmesi olayı) XX. asır başında eski devlet cihazının büyük bir kısmına karşı yapılmış tepkisel hareketlerdir.

1907’den sonra Osmanlı Devleti sınırları içerisinde halk ayaklanmaları birbiri arkasına gelmektedir.⁹⁷ Bu kaynaşmayı meşrutiyet mecrasına çeken saiklerden Japonya’nın müstebit Rusya’yı yenmesi ve sonrasında Rusya ve İran’ın meşruti idareye geçişi sayılabilir. Reval görüşmeleri ise bu süreci hızlandırmıştır.⁹⁸ Sadece Rumeli’de değil özellikle 1905 Rus meşrutiyetinin etkisi ile Doğu Anadolu’daki isyanlar ses getirecek derecede büyümüştür.⁹⁹ Tüm bunların yanında her ne kadar etkilenme mevcut ise de 1908’de Türkiye’de gerçekleşen

⁹⁴ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara, 2004.

⁹⁵ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006 , s.44.

⁹⁶ Aykut Kansu, “Dünden Bugüne 1908 Devrimi”, **Toplumsal Tarih**, Sayı : 55 Temmuz 1998.

⁹⁷ Johannes Glasneck, **Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye**, Onur Yayınları, Ankara, 1976, s.30.

⁹⁸ Bernard Lewis, **A.g.e.**, s.204.

⁹⁹ H.Zafer Kars, **1908 Devrimi’nin Halk Dinamiği**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1997, s.23.

hareket Fransız Devriminin ardıllarından biridir.¹⁰⁰ II. Meşrutiyet'in sloganlarından olan “Hürriyet, Müsavat, Uhuvvet” (Bunlara ek olarak “Adalet”) Fransız Devriminin “Liberte, Egalite, Fraternite” şeklindeki sloganlarından esinlenmiştir.

Burada 1908 Türkiye Meşrutiyet'inin tarihi geri planı, kırılma noktaları ve etkilerini incelemeyen önce bu dönem üzerinde çalışan tarihçilerin de zaman zaman üzerinde tartıştıkları 1908 Türkiye Meşrutiyet'inin “adlandırılması” olayına kısaca göz atabiliriz; 1908 den otuz üç yıl önce ilân edilen ve tarihimizde I.Meşrutiyet, 1876 Kanun-i Esasi'si olarak adlandırılan ve kısa süren bir dönem yaşanmış, bu otuz üç yıl zarfında “müstebit” bir idare altında Kanun-i Esasi hayali ile büyüyen Genç Türkler'in ardılları 1908 yılının 23 Temmuz'unda otuz üç yıl önce ellerinden alınan hakların iadesini, kendi çabaları ile sağlamışlardır. Şu bir gerçektir ki 1876 yılında bir takım siyasi mücadelelere kurban giden Kanun-ı Esasi Tarık Zafer Tunaya'nın değerli tesbiti ile tam anlamıyla bir “anayasa romantizmi”nin sonucudur. Topluma inemeyen, inmek için zaman da bulamayan bu siyasi dönem, çok da bilinçli olarak inşa edilmeyen bir hayranlık ve dünyaya adaptasyon çabalarının, hatta diyebiliriz ki Tanzimat reformlarının kırılan bir ayağı olarak kalmıştır. 1876 Kanun-i Esasi'si için şu söylenebilir ki; en büyük işlevlerinden biri belki de birincisi ne olduğu dahi tam anlamıyla anlaşılabilen bu “parlamentar monarşi” sadece salnamelerin kapaklarına hapsedildiği günden itibaren, gelecek kuşak için bir kıt'a-i muhayyel etkisi oluşturmuş, uğrunda gerekirse seve seve ölünecek bir ideal haline gelmiştir. Dilden dile ve gizli saklı konuşulan bir muhalefetin, tepkinin ölmez ideali olarak 1908 yılında Türkiye'nin kaderini etkileyecek ve toplumsal hayatta izlerini açık seçik göreceğimiz aksak yönleri ile de olsa Cumhuriyet idaresine geçişi sağlayacak, kimilerine göre “devrim” kimilerine göre “bir iç teşkilatlanma hareketi” olarak kalacak dönemin başlamasına vesile olmuştur. Belirli bir siyasetten uzak olan ihtilalciler, istibdat cihazını kırıp atmamak ve Abdülhamid'i dize getirmek amacı taşıyorlar, atalarından miras aldıkları imparatorluğu birçok açıdan revize ederek devam ettirmek amacını taşıyorlardır.¹⁰¹ Bu değişim ile mevcudun devam ettirilebileceği kanısı güdülmektedir.¹⁰² İleriki yıllarda kaybedilen yılların etkisi ile el atılmadık neredeyse hiçbir şey kalmaz. Sadece siyasal rejimi değiştirmekle kalmayarak toplum yeniden biçimlendirilir.¹⁰³ Burada tanımlamaktan ziyade adlandırma konusuna geri gelirsek, II. Meşrutiyet şeklinde

¹⁰⁰ Aykut Kansu, **A.g.m.**

¹⁰¹ Lord Kinross, **Atatürk – Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, Altın Kitaplar Yayınevi, 1994, s.49.

¹⁰² Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam – Mustafa Kemal** 1. Cilt, Remzi Kitabevi, 18. Basım, s.115.

¹⁰³ Feroz Ahmad, **A.g.e.**, s.44.

sınırları tartışmalı olsa da bu dönemi tanımlamak, ve yazımızın devamında bu şekilde kullanmak, meşrutî idarenin ikinci dönemi ya da başka bir adlandırmadan çok kanıksanmışlık faktörünü de katarak sanırız daha tercih edilebilir bir adlandırmadır.

Şu çok açıktır ki 1908 sonrası Meşrutîyet dönemi var olmak, yaşamak için çırpınılan, gizli saklı şekilde dillendirilmeye alışılmış soruların açık sözlülükle sorulduğu¹⁰⁴ tam anlamıyla güncel tabirle toplumsal bir “beyin fırtınası”nın yaşandığı bir dönemdir. Toplum ve idareci sınıf bu tarihten itibaren kendisini bir başlangıcın eşiğinde bulmuş hatta öyle ki otuz üç yıl öncesinin haklarının ve özgürlüklerinin de geride kalan şeyler olduğunu görmüştür. Türkiye 1919, 1920 ya da 1923’deki mecrasına 1908 yılında girmiş bulunmaktadır.¹⁰⁵ Bugünkü Türkiye’yi anlamak için bakılacak yer şüphesiz ki 1908’de yaşanan bu değişim ve hareketlilik. Bu tarihten sonra dışa kapalı bir toplum en azından kasaba ve kentlerde ansızın dışa açılmıştır.¹⁰⁶

Dönemin başında göklere çıkarılan, 1918 sonrasında (Tunaya’nın tesbiti olan Mondoros Mütarekesi ile bu dönemin kapanması bizce de kabul edilecek olan en doğru tarihlendirmedir.¹⁰⁷) ve hatta Cumhuriyet döneminde ayaklar altında ezilmeye çalışılan İttihad ve Terakki, yukarıdan başlayarak son azasına kadar bu dönemin hakimidir. Cemiyet yukarıda da anlatıldığı üzere gizli bir örgütlenme olarak doğmuş zaman içerisinde benzer söylemlerdeki örgütleri de bünyesine katarak büyümüştür. 1906’dan 1908 yılına kadar geçen sürede temelde vergi ayaklanmaları olarak görülen rahatsızlık belirtileri¹⁰⁸ eşliğinde eski sistemin yıkıcısı olacak kuvveti kazanmıştır. Fransız Devrimi’nin ideolojik söyleminin yanında 1905 ve 1906 yıllarında yukarıda da belirttiğimiz üzere Türkiye’nin iki yakın komşusundaki Meşrutîyet hareketleri kamuoyunu ciddi bir şekilde etkilemiştir.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Tarık Zafer Tunaya, **Hürriyet’in İlanı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, x1.

¹⁰⁵ **Türkiye Tarihi** (Cilt : 4)– Çağdaş Türkiye 1908 – 1980, yayın yönetmeni : Sina Akşin, Cem Yayınları, 2000, önsöz’den.

¹⁰⁶ Feroz Ahmad, **A.g.e.**, s.44.

¹⁰⁷ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, Cilt 3, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s.8.

¹⁰⁸ Aykut Kansu, “100. Yıldönümünde 1908 Devrimini Anlamaya Çalışmak”, **Toplumsal Tarih**, Sayı : 175 Temmuz 2008.

¹⁰⁹ Aykut Kansu, **A.g.m.**

Cemiyet'in eski rejime karşı harekete geçmesini sağlayan olayların kırılma noktasını Reval görüşmeleri, ve bu görüşmeler neticesinde kabaran vatan aşkı ile harekete geçme arzusu sağlamıştır diyebiliriz.¹¹⁰ Reval'de gerçekleşen mülakat ile, Makedonya'yı Osmanlı idaresinden koparmak ve imparatorluğun toprak bütünlüğüne karşı bir harekete girişildiğine genç dimağların hiçbir şüphesi yoktur diyebiliriz.¹¹¹ Haziran ayı başından itibaren genel ayaklanma için bir plan hazırlanmıştır. Hatta bu ayaklanmanın 1908 yılı sonbaharında bir bayram gününe rastlaması düşünülmektedir.¹¹² Bu günlerde Meşrutiyet'in doğum yeri olan Rumeli topraklarında durup dinlenmeden eski rejimin ortadan kaldırılması ve anayasal düzenin tesisi için toplantılar yapılmaktadır. 23 (10) Temmuz'un üç gün öncesinde gerçekleşen "Firzovik Toplantısı" bunların içerisinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Firzovik denen yerde toplanarak besa (yemin) eden otuz bin kadar Arnavut, toplu halde Yıldız'a telgraflar çekerek "anayasal düzenin ihyası ve meşru meşveret (seçimli meclis) sistemi"nin getirilmesini talep etmişlerdir.¹¹³ Kosova, Selânik, Serez, İştîp ve Priştine gibi merkezlerden de gelen benzer tepki 1876 Kanun-ı Esasi'sinin tekrar yürürlüğe konmasıdır. Bu isteğin yerine getirilmemesi durumunda ise Üçüncü Ordu'yı Hümayun'la beraber Kanun-ı Esasi'nin geri getirilmesi için İstanbul'a yürüneceği haber verilmektedir.¹¹⁴ Bunun yanında 23 Temmuz öncesinde var olan hareketlilik imparatorluğun sadece Rumeli topraklarında değil, Anadolu'da da daha örgütsüz olsa dahi görülmektedir. Daha önce de belirttiğimiz üzere 1905 Rus meşrutiyeti Doğu Anadolu'daki isyanları etkilemiş,¹¹⁵ özellikle Erzurum'da büyük bir ayaklanma seviyesine getirmiştir. 23 Temmuz 1908 öncesinde Erzurum'a sürülen Hüsametdin Ertürk'e göre Meşrutiyet'in ilanı günlerinde burada örfi idare ilan edilip vatanperverler Sinop kalesine sürülmemiş olsaydı, Erzurum, Hürriyet'in şerefini Manastır'ın elinden alabilecek bir potansiyeli barındırmaktadır.¹¹⁶ Bunun yanında bilinmelidir ki, Anadolu'da yaşanan olayların birçoğu Osmanlılık fikrinden yoksun, bölgesel ve örgütsüz hareketlerdir.¹¹⁷ Ve buna rağmen

¹¹⁰ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt 3, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s.21.

¹¹¹ Ahmet Cevdet Emre, **İki Neslin Tarihi – Mustafa Kemal Neler Yaptı**, Hilmi Kitabevi, 1960, s.103.

¹¹² Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal, **A.g.e.**, s.27.

¹¹³ Tarık Zafer Tunaya, **Hürriyet'in İlanı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s.3.

¹¹⁴ Tarık Zafer Tunaya, **Hürriyet'in İlanı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s.3.

¹¹⁵ H.Zafer Kars, **A.g.e.**, s.23.

¹¹⁶ Samih Nazif Tansu, **İki Devrin Perde Arkası**, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1957, s.61.

¹¹⁷ H.Zafer Kars, **A.g.e.**, s.20.

Anadolu'daki bu kaynaşmada Genç Türklerin propagandası ve Anadolu'ya sürülen aydınların çalışmaları yadsınamaz.¹¹⁸

Burada üzerinde tafsilatı ile duramadığımız bu sürecin neden 1908 yılının Temmuz ayında artık geri dönülemez bir hale geldiğini kısaca tahlil edersek görürüz ki, tepkilerin en büyüğü II. Abdülhamid idaresinin yorgunluğu, baskıcılığı ve eskimişliğine karşıdır. Rumeli özelinde ise Bulgar, Sırp, Yunan çetelerinin halka zulümleri, önü alınamayan vergi ve maaş gibi sebeplerden doğan ayaklanmalar, Makedonya'nın elden çıkacağı intiba'ı, özellikle 3. Ordu'da neredeyse tüm subayların Cemiyet safında olmaları¹¹⁹ artık var olan hareketliliği son safhasına getirmiştir. Bu kaynaşma esnasında, Abdülhamid daha önce uyguladığı taktiklerden biri olan sadrazam değişikliğini devreye sokmuş ve Said Paşa'yı Kamil Paşa'ya tercih etmiştir.¹²⁰ 22 Temmuz'da¹²¹ göreve gelen yeni kabine, sultan'a, olayların daha da büyümemesi için yapılacak hareketin Kanun-ı Esasi'nin tekrar ilanı olduğunu tavsiye etmiştir. Ertesi gün gazetelerde ufak bir çerçeve içinde çıkan irade ile geri iade edilen (geri alınan) Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe girmesi tam anlamıyla ilk anda yaşanan şokun sessizliğini taşır. Akabinde İlân-ı Hürriyet¹²² olarak adlandırılan bu olay yeni bir dönemin başlangıcı sayılacaktır.

Şu gerçekten enteresan bir tesbitdir ki “dünyada pek az hareket Osmanlı meşrutiyeti kadar büyük ümitler doğurmuş ve keza pek az hareket doğurduğu ümitleri bu kadar çabuk ve katî olarak boşa çıkarmıştır.”¹²³ Bayur'un bu tesbiti bütünüyle ne kadar doğrudur tartışılabilir, ilk günlerdeki sevinç ve sonraki birkaç yıl içerisinde yaşanan acılar, belki de doğu toplumlarının âdetlerinden biri olan felaketleri belirli bir zümre ve olaya yıkma geleneği düşünüldüğünde mantıklı bir serzeniş gibi görülebilir. Şu bir gerçektir ki II. Meşrutiyet'in ilânını müteakip günlerde yaşanan sevinç, şaşkınlık, duygu boşalması birçok toplumun

¹¹⁸ H.Zafer Kars, **A.g.e.**, s.43-44.

¹¹⁹ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi** Cilt : 1 Kısım : 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.429-430.

¹²⁰ Tarık Zafer Tunaya, **Hürriyet'in İlanı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s.5.

¹²¹ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi** Cilt : 2 Kısım : 4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, Kronoloji böl.

¹²² Necdet Sakaoğlu, **A.g.e.**, İlgili Madde.

¹²³ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi** Cilt : 1 Kısım : 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.61.

yaşamadığı bir olaydır. Kanun-ı Esasi'nin iadesi ve Meclis'in açılacağı haberi İstanbul ve Anadolu topraklarındaki halkı da Rumeli'deki heyecana dahil etmiş, yaşanan olağanüstü sevinç ve ferahlama, her meslekten Müslüman, Musevi, Hristiyan halkı ortak bir sevince ve yakınlaşmaya sevk etmişti. Birbirini kutlayan halk, yaşamın “bir şekilde” değişeceğine daha müreffeh ve mutlu günlere ulaşılacağına inanıyordu.¹²⁴ Dağdan inen “Hürriyet Kahramanları”, eski idare tarafından sürgüne gönderilen kimseler birer kahraman olarak karşılanırlar. Buna karşın bu kimseler arasında Bahaeddin Şakir ve Dr. Nazım dışında kalanlar umdukları konumları elde edemezler, siyasal güç artık Selanik'in eline geçmiştir. Şehrin “korkunç” bir ayrıcalığı vardır; meşrutiyet'i ilan eden, Osmanlı ülkesine hürriyet'i getiren cemiyetin yıllık kongreleri burada toplanacaktır.¹²⁵ “Devrimin Beşiği” haline gelen şehir Temmuz 1908'den Kasım 1912'ye kadar tüm ümitleri ve hayal kırıklıklarını üzerinde taşır.¹²⁶ Özellikle Türk siyasi hayatında etkileri günümüze değin gelecek olan “Merkez-i Umumi” kavramı ile bugünlerde tanışılır.

“O an” üzerinde yoğunlaşacak olursak, bu ani şokun ardından insanların verecekleri tepkilerdeki mantık ne ise, geçen otuz üç yılın ardından insanların verdikleri tepkiler aynı şekilde çelişkiler içermektedir. Bilinmelidir ki 23 Temmuz sonrası sokaklarda bağıra çağıra söylenen “hürriyet” sözcüğünü birçok kimse sadece bir kalıp olarak, üzerinde en ufak bir fikri dahi olmadan tekrar etmektedir. “Hürriyet”i ecnebi ülkelerden gelen bir rahibe¹²⁷ sananların yanında, Şevket Süreyya'ya göre; “memlekete gelen hürriyet en iyi çocukların anlayabileceği bir şeydir.” Yazar sokakların kavrayışının da çocukların kavrayışından öteye gitmediğini, yaşı ne olursa olsun herkesin bu değişimi bir çocuk heyecanı ile karşıladığını yazmaktadır.¹²⁸ Halide Edib “... yüzlerce yılın biriktirdiği her nevi kızgınlık ve kötü niyetler ortadan kalkmış, hatta şahsî ve cinsî içgüdüler de ortadan kalkıvermiştir. Heyecan dalgası halinde geçen halkın, içlerinde her türlü kötülük, her türlü çirkinlik birden bire ilâhi bir temizlenmeye uğramış gibi idi”¹²⁹ şeklinde anlattığı o günlerde başta Rumeli ve İstanbul olmak üzere tüm ülkede nedeni çok da bilinmeyen bir sarhoşluk hüküm sürmektedir. İfrata kaçan durumları yine Halide Edib şu şekilde anlatmaktadır; “Bir köşe başında bir adamın nutkunu dünkü gibi

¹²⁴ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.140.

¹²⁵ Meropi Anastasiadou, **Selanik 1830-1912**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001, s.366.

¹²⁶ Meropi Anastasiadou, **A.g.e.**, s.363.

¹²⁷ Hüseyin Cahit Yalçın, **Talât Paşa**, Yedigün Neşriyat, 1943, s.18.

¹²⁸ Şevket Süreyya Aydemir, **Suyu Arayan Adam**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967, s.50.

¹²⁹ Halide Edib Adıvar, **Mor Salkımlı Ev**, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1967, s.122.

hatırlarım. Diyordu ki : Çok sevdiğim bir karım, beş çocuğum var. Nasıl onları vaktiyle Efendimize fedaya hazır isem bugün de bu mukaddes maksada fedaya hazır olduğuma yemin ederim.”¹³⁰ Büyük beklentiler 23 Temmuz sonrasında sadece neşe ve heyecandan mürekkep olmayan, asayiş de ortadan kaldıran bir sarhoşluk devresi oluşturmuştur.¹³¹ İlk günlerdeki disiplinsizlik küçük zabıtlardan oluşan grupların paşalara sadakat yemini yaptırması seviyesine varmıştır.¹³²

Manastır’da başlayan değişim ve bunun doğurduğu sevinç, dalga dalga tüm ülkeye yayılmıştı. Meşrutiyet’in adamları yavaş yavaş tanınmaya başlar. 7 Ağustos 1908 günü İzmir’e gelen Hürriyet Kahramanı Dr. Nazım Bey ve arkadaşları, belediye’yi ve dini cemaatleri teker teker ziyaret etmişler ve gittikleri bu yerlerde çeşitli hediyeler ile karşılanmışlardır.¹³³ Kudüs’te halk, Davut Kulesi’nin yanındaki askeri barakalarda toplanmış, Namık Kemal’in oğlu Vali Ekrem Bey (Ali Ekrem Bolayır) yaptığı konuşmada heyecan içerisinde halka anayasanın yeniden yürürlüğe girdiğini duyurmuştur.¹³⁴ Ülke içerisinde olduğu kadar bu yurtdışında durum öncelikle birkaç yıldır sık sık meydana gelen alacaklı askerlerin çıkardığı olaylar olarak algılanmış, çok geçmeden hareketin önde gelen talebinin anayasal bir hükümet olduğu ve Avrupa müdahalesine karşı öğeler içerdiği anlaşılmıştır. Sultan’ın değişime daha fazla direnmeden anayasayı tekrar yürürlüğe koyduğu birkaç gün içerisinde dünyada duyulmuştur.¹³⁵

Meşrutiyet’in ilan edilmesini müteakip büyük bir ferahlama başta kentlerde olmak üzere Osmanlı topraklarında hissedilmiş, nedeni halk tarafından çok da kavranamayan bu toplumsal durum, şartlar ve sonrasında gelişen olaylar ile baltalanmıştır diyebiliriz. Büyük bir ferahlama sonrasında yaşanan bu toplumsal sıkıntıda Tarık Zafer Tunaya’nın bir başka değerli tesbiti olan “...Padişah’ın cebindeki anahtarla girilmesi yasak olan odaya girilince karşılaşılan manzara, sosyal seviyenin geriliği, siyasi yapının noksanları...” insanların kafalarındaki meşrutiyet’in gelmesi ile tüm sıkıntılardan kurtulacağı fikrini tamamen silmesi dahi

¹³⁰ Halide Edib Adivar, **A.g.e.**, s.122.

¹³¹ Tarık Zafer Tunaya, **Hürriyet’in İlanı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s.42.

¹³² Hasan Amca, **Doğmayan Hürriyet 1908 – 1918**, Akım Yayınları, İstanbul, 1958, s.32.

¹³³ H. Siren Bora, “II. Meşrutiyet’in İlanı ve İzmir Rumları”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt : 1 Sayı : 2, İzmir, 1992.

¹³⁴ İlay İleri, “Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları ve Genel Af”, **OTAM**, Sayı : 17.

¹³⁵ Cemal Güven, “II. Meşrutiyet’in İlanının Amerika Basınına Yansıması”, **Tarihin Peşinde**, Yıl: 2009 Sayı : 1.

zedelemiştir.¹³⁶ Buna rağmen ilk günlerde mevcut olan inanç, bütün sosyal dertlerin ortadan kalkacağı, bir kalkınmanın adeta yerden fıskıracağı şeklindedir.¹³⁷ Merkezdeki bu şaşkınlık içerisindeki ruh halinin yanında Avrupa ve Balkan Hristiyanlarının tepkisi, Türkler tarafından ihanet olarak algılanmıştır.¹³⁸ Ağustos 1908'den Aralık 1908'e kadarki dönem Osmanlı tarihinin en karmaşık dönemlerinden biridir denilebilir. Grevler, boykotlar, politik çalkantılar, ayrılıkçı hareketler, toprak kayıpları ardı ardına yaşanmıştır. Meşrutiyet kardeşliğinin altı ay sonraki vaziyeti, yönetenlerin batılı milliyetçilik görüşünü hesaba katmaması sebebiyle büyük bir şaşkınlık doğurmuştur.¹³⁹

Bununla beraber Temmuz 1908 birinci yılını doldurmadan yaşanan bir olay zaten kendi kaderini kendisi belirleme niyetinde olan merkez dışındaki imparatorluk toprakları haricinde Türk tebaa ve Türkiye coğrafyasının kaderinde önemli rol oynamış ve gelecek on yıllardaki yönetici kadronun yerleşmesinde etkili olmuştur. Tertipçileri hakkında bugüne kadar çeşitli spekülasyonlar devam eden 31 Mart hadisesi, Kamil Paşa'nın düşüşü sonrasında liberal kesimin rahatsızlık seviyesinin en üst noktaya ulaştığı iki ay içerisinde İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne karşı tüm güçlerin ittihadı ile, 31 Mart (13 Nisan) tarihinde İstanbul garnizonunda başlamıştır.¹⁴⁰ 31 Mart (13 Nisan) sabahı Taşkışla'daki 4. Avcı taburunun ayaklanması neticesinde, subaylar yakalanıp hapsedilir ve onbaşılarda çavuşların komutasında isyancılar Ayasofya'ya doğru yürüyüşe geçerler. Parolaları "Şeriat İsteriz" dir..¹⁴¹ Tahtta son günlerini yaşayan Abdülhamid ise isyancılara karşı kuvvet kullanılmamasını nasihat eder.¹⁴²

Ayaklanmadan bir gün sonra, Selanik'ten İstanbul'a kuvvet gönderilmesi kararlaştırılmış bulunmaktadır. Kuvvetlerin başında Mahmut Şevket Paşa bulunmaktadır. Kurmay başkanı ise Kolağası Mustafa Kemal'dir. Kısa sürede bastırılan ayaklanma neticesinde Abdülhamid'in uzun iktidarına son verilir, İttihad ve Terakki'nin kurtarılması yanında Mahmut Şevket Paşa ve generalleri üç yıl kadar kabineye hakim duruma gelirler.¹⁴³ Meşrutiyet'in birinci yıl dönümüne yaklaşırken Osmanlı toplumu bir yıla birçok sevinç,

¹³⁶ Tarık Zafer Tunaya, **A.g.e.**, s.45.

¹³⁷ Tarık Zafer Tunaya, **A.g.e.**, s.43.

¹³⁸ Bernard Lewis, **A.g.e.**, s.213.

¹³⁹ Arnold J. Toynbee, **A.g.e.**, 72.

¹⁴⁰ Feroz Ahmad, **A.g.e.**, s.49.

¹⁴¹ Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal, **A.g.e.**, s.85.

¹⁴² Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal, **A.g.e.**, s.87.

¹⁴³ Feroz Ahmad, **A.g.e.**, s.49.

şaşkınlık ve üzüntü sığdırmış, gelecek on yıllarda tüm tebaa ve gelecekleri hakkında belirleyici durum bu bir yıl içerisinde mecrasına girmiştir.

II. Meşrutiyet hakkında kabaca bilgiler vererek bir senelik vaziyeti anlattığımız bu başlığa nihayet verip asıl konumuz olan İd-i Milli başlığına geçmeden belirtmek yerinde ve açıklayıcı olur ki, meşrutiyet nesli ve meşrutiyet toplumu kendisini normalden çok daha hızlı akan ve yoğunluklu bir zaman diliminde bir anda bulmuş, sosyal bunaltı içerisinde bir toplumdur.¹⁴⁴ Osmanlı tebaası bu olaydan sonradır ki tebaa'dan vatandaş merhalesine geçmiş, günümüze kadar gelen toplumsal diziliş bu devirde yapılandırılmıştır. Siyasetin bu topraklarda tüm fertler tarafından tanınması bu devirde başlamıştır. Türkiye'de Cumhuriyet'e giden yolun ilk taşları geri dönülmez şekilde 1908 yazında döşenmeye başlamıştır. Günümüze uzanan etkilerini anlatmak için Aykut Kansu'nun şu tesbiti gayet önemlidir; "Darbe ile gelenler ortaya yeni bir anayasal model koyamıyorlar ve var olan modele bağlı kalacaklarına söz veriyorlarsa 1908 in ideali olan liberal demokrasi fikrinin ne kadar benimsendiği ortaya çıkar."

¹⁴⁴ Tarık Zafer Tunaya, **A.g.e.**, s.61.

III. BÖLÜM

10 (23) TEMMUZ MEŞRUTİYET BAYRAMI (İD-İ MİLLÎ – HÜRRİYET BAYRAMI) İTTİHAD VE TERAKKİ DÖNEMİ KUTLAMALARI

XIX. yüzyılın sonlarından itibaren 1. Dünya Savaşı'na kadar tüm Avrupa ülkelerinde Connerton'un deyimiyle “insanlar, icat edilen törenlerin mantar gibi yerden bitişine tanık olmuşlardır.”¹⁴⁵ Geleneksel meşruiyet kaynaklarının değişime uğradığı, kitlelerin giderek siyasal ortama dahil olmaya başladıkları bu çağda, siyasal iktidarlar bir ulus meydana getirmek ve bu ulus ile rejimi kaynaştırmak için bayram, tören, merasim gibi ulusal bayramlar icat etmişlerdir.¹⁴⁶ İmparatorlukların çöküş çağında 10 (23) Temmuz örneğinde olacağı gibi bu bayramlar giderek aralarında etnik ve dini farklılık bulunmayan toplulukları kapsar hale gelmiştir. Fransa'da, Almanya'da ve diğer birçok örnekte olduğu üzere II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı İmparatorluğunda da bu törenler aynı amaç doğrultusunda icat edilmiştir.¹⁴⁷

Bayramlar, Alman ulusçuluğunun önemli araçlarından biri olmuş, kazanılan zaferler adına kutlamalar düzenlenmiş ve bu kutlamalarda kullanılan semboller ile Alman ulusunun meydana gelmesi sağlanmıştır.¹⁴⁸ Bu ve benzer kutlamaların vazgeçilmez öğeleri; jimnastik gösterileri, üniformalar, bayraklar, marşlar ve askeri geçit törenleri olmuştur.¹⁴⁹ Modern devletler icraat ve iktidarlarını genişleyen kamusal alanlar¹⁵⁰ ve bu tip törenler ile meşrulaştırmaya çalışmışlardır. Bayrak, ulusal marş, ulusal önder, ulusal mitolojiler, ulusal törenler aracılığı ile iktidarlar toplumsal çatışmaları “kıvançta ve tasada ortaklık” ve “ulusal birlik” imajı ile perdeleyerek meşruiyet kazanmaya çalışmışlardır.¹⁵¹ Aynı olayı kutlamak

¹⁴⁵ Paul Connerton, **A.g.e.**, s.101.

¹⁴⁶ Sanem Yamak, Meşrutiyet'in Bayramı: “10 Temmuz İd-i Millisi”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 38, Mart 2008.

¹⁴⁷ Sanem Yamak, **A.g.m.**

¹⁴⁸ Sanem Yamak, **A.g.m.**

¹⁴⁹ Sanem Yamak, **A.g.m.**

¹⁵⁰ Y. Doğan Çetinkaya, “1908 Devrimi ve Meydan Adlarının Değişimi”, **Toplumsal Tarih**, 120. sayı, Aralık 2003.

¹⁵¹ Sibel Özbudun, **A.g.e.**, s.126.

üzere bir araya gelen kalabalıklar, ortak bir topluluğun üyesi olduklarının farkına varacaklardır.

Yeni bir devlet ya da devrim kaçınılmaz olarak kendisine bağımlı ve sadık vatandaş yaratma sürecini de beraberinde getirmektedir. Bu süreçte insanların daha önce bağlı buldukları siyasi yapıdan uzaklaşmaları ve yeni kurulan siyasi yapıya entegre olmaları hedeflenir. Bu şekilde yeni bir kimlik ve benlik oluşturulmak istenmektedir.¹⁵² 23 Temmuz sonrasında Osmanlı ülkesinde de yaşanan modernizasyon süreci ve geçmiş idarenin izlerinin silinmesi amacı ile konumuz olan milli bayram organizasyonu gibi yukarıda saydığımız bir takım araçlar bu amaçla kullanılmıştır. 1908 sonrasında durgun tebaadan hareketli vatandaşa evrilen Osmanlı toplumunda kitle siyaseti ve kitlelerin mobilizasyonu idareci elitin çözüm bulmak zorunda kalacağı durumlardan biri haline gelmiştir. Modern yönetim teknikleri sonucu oluşturulan yeni politikalar ile kitleler biçimlendirilmeye ve yönlendirilmeye çalışılmıştır.¹⁵³ Osmanlı İmparatorluğunda II. Meşrutiyet'ten sonra kamuoyu mobilize edilmeye başlanmıştır. Meydanlarda yapılan mitingler ve kahvehane toplantıları, işçilerin 1908 grev dalgası sırasında taleplerini meydanlarda dile getirmeleri; konumuz olan bayram ve törenler, millî kutlama ve anmalar hep bu tarz “kitle katılımının” bir ifadesi olarak yeni siyasetin örneklerindedir.¹⁵⁴ Ziya Gökalp'a göre: “Osmanlıların müşterek matem günleri, umumi meserret bayramları taaddüd ve tevali ettikçe Osmanlılığın kuvvet ve mehabeti tezayüd ve teeyyüd edecektir.” Gökalp'ın bu sözlerinde Durkheimci görüşe uygun olarak törenlerin sosyal bilinci güçlendireceği ve pekiştireceği işlevi dillendirilmektedir.¹⁵⁵

II. Meşrutiyet sonrasında yönetimi ilk yıllarda dolaylı olarak da olsa elinde bulunduran İttihad ve Terakki Cemiyeti Temmuz 1908'de arkasına aldığı halk desteği ses getiren ve idarede temelden değişikliğe sebebiyet verecek uygulamaları başlatmış, sonrasında başlayan bu toplumsal hareketlenmenin hızının kesilmemesi ve farklı yönlere akmasını engellemek, potansiyel bir kuvvet olarak elinde tutmak amacı ile çeşitli sosyal politikalar icat etme gereği duymuştur. Var olan heyecanı sürekli olarak canlı tutarak sonraki nesillere aktarılmasını sağlayacak olan “Millî bayram” düşüncesi ise bu dönemde belirmiş ve tartışılmaya başlanmıştır. Bu dönemden sonradır ki Osmanlı İmparatorluğundaki tören ve kutlamalar, millî

¹⁵² Dr. Mimar Türkkahraman, **A.g.e.**, s.9.

¹⁵³ Y. Doğan Çetinkaya, **A.g.m.**

¹⁵⁴ Y. Doğan Çetinkaya, **A.g.m.**

¹⁵⁵ Dr. Mimar Türkkahraman, **A.g.e.**, s.146.

kutlamalar şekline doğru bir gelişme sürecine girmiştir.¹⁵⁶ Bayramın tesisi faslına geçmeden önce II. Meşrutiyet döneminde var olan törensel yapının değiştirilmesi bahsinde şu örnek sanırız ki siyasi değişimin törensel yapıya yansımaya güzel bir numunedir; yüzyıllardır var olan padişahın tahtının saçağının çeşitli törenlerde ve kutlamalarda öpülmesi geleneğinin kaldırılması hemen II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Meclis-i Mebusan'a gelmiştir. Açık bir biçimde otorite ve yetki değişimi ile ilgili gözükken bu istek reddedilmesine rağmen değişimin ne derece şiddetli olduğu konusunda iyi bir göstergedir.¹⁵⁷

Otuz yılı aşkın bir süre toplumsal hareketlere iyi gözle bakmayan denetlemeci bir idare altında yaşayan halk, adeta uzun bir atalet içerisine düşmüş, bu otuz küsur yıl sonrasında toplumu yeni idare ile barıştıracak yeni manevî değerlerin bulunması sorunu ortaya çıkmıştır. Bunun yanında 1908 sonrasında yaşanan çalkantılı dönem, Bosna Hersek'in Avusturya tarafından ilhakı, Girit'in Yunanistan ile birleşmesi, Arnavutluk ve Yemen isyanları vb. olaylar 1908 sonrasında Osmanlı ülkesinde siyasi propaganda cihazının tesisini zorunlu kılmıştır.¹⁵⁸ Bu ortamda nereye bağlanacağını bilmeyen fert yalnızlık içerisine düşmüştür.¹⁵⁹

31 Mart olayı olarak bilinen olayın şiddetli bir şekilde bastırılması Meşrutiyet ve yeni anayasal düzenin yerleşmesinde etkili olur. Bu olaydan sonra İttihad ve Terakki utangaç tavrını atar.¹⁶⁰ Zafer Toprak'a göre ayaklanmanın bastırılışını simgeleyen 11 Nisan inkılabı "Hürriyet'in ilanı" diye bilinen 10 Temmuz'un bir bayram olarak kutlanmasına vesile olur.¹⁶¹ Yusuf Hikmet Bayur'a göre ise, "Meşrutiyet verilmez alınır" sözüne uyularak bu tarih bayram olarak kabul edilmiştir.¹⁶²

Bir millî bayram gününün tesisi ve bu konudaki tartışmalar ile alternatif teklifleri gözden geçirecek olursak; Meclis-i Mebusan'ın 13 Kânun-i sani 1324¹⁶³ günkü oturumunda

¹⁵⁶ Bengül Salman Bolat, **A.g.t.**, s.26.

¹⁵⁷ Dr. Mimar Türkkahraman, **A.g.e.**, s.135.

¹⁵⁸ Nadir Özbek, **Osmanlı İmparatorluğunda Sosyal Devlet – Siyaset, İktidar ve Meşrutiyet (1876 – 1914)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.294.

¹⁵⁹ Tarık Zafer Tunaya, **A.g.e.**, s.21.

¹⁶⁰ Zafer Toprak, "İrtica'dan İnkılap'a", **Toplumsal Tarih**, Sayı : 124, Nisan 2004.

¹⁶¹ Zafer Toprak, **A.g.ma.**

¹⁶² Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi** Cilt : 1 Kısım : 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.59.

¹⁶³ **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi**, Cilt: 1, Devre: 1, İctima: 1, 13 Kanun-ı sani 1324.

İzmit Mebusu Ahmet Müfit Bey “Devlet-i Osmaniye’nin tarih-i istiklalini eyyam-ı mahsusa meyanında kayıt ve ithaline dair takrir”i ile yeni dönemde Osmanlıları birleştirecek ve belirli bir günde toplanıp çeşitli etkinlikler ile “devlete bağlı birer vatandaş” olmalarına yardımcı olacak milli bir gün tesisi için ilk hareketi başlatmıştır. İstanbul Mebusu Hüseyin Cahit Bey’in aynı oturumda “Tarih-i Osmani’de birçok mefahir-i millî buluruz ama bizim için birinci medar-ı iftihar 10 Temmuz’dur.” şeklindeki karşılığı mecliste çeşitli fikirlerin çarpışmalarına sebebiyet verir. Mentеше Mebusu Halil Bey ise her iki günün de önemli olduğunu ve bayram ilan edilecekse her iki günün de bayram ilan edilmesi teklifini getirmiş, buna karşılık İstanbul Mebusu Kozmide Efendi “Devlet için 10 Temmuz tarihini, yeni hayat-ı siyasi’nin mebdei olmak üzere kabul etmek mecburiyetindeyiz. Bütün günleri bayram addedemeyiz.” karşılığını vermiştir. Sivas Mebusu Şükrü Efendi içerisinde bulunan maddi durumu da düşünerek “Beyhude masraftan kaçınarak bir îd-i millî yapılmalıdır” şeklinde görüş bildirmiştir. Gümölcine Mebusu İsmail Hakkı Bey’in Kanunu-ı Esasi’nin 32 sene önce 7 Zilhicce 1293¹⁶⁴ tarihinde ilan edildiğini belirterek tarih konusundaki bir bulanıklığı belirtmiş, Bağdat Mebusu İsmail Bey’in Osmanlı Devletinin kuruluş tarihinin net olmaması konusunu gündeme getirmesi gibi konuşmalar neticesinde bu tarihteki oturum “ekseriyet tesis edilmediği” için bitirilmiştir.

19 Mayıs 1325 tarihli oturumda¹⁶⁵ ise anlaşılan o ki Osmanlı devletinin kurulduğu gün hakkında ağırlık kazanan tarih bulunmuş, ve “Tarih-i istiklâl-i Osmani’ye müsadif kanun-ı sani-i rumi’nin on dördüncü gününün eyyam-ı mahsusa meyanına ithali ve o gün şehr-i âyin icrası hakkında lâyiha encümeni mazbatası” okunmuş, buna rağmen çeşitli tartışmalar neticesinde sonuç alınmadan celse kapanmıştır. En nihayetinde 22 Haziran 1325 tarihli oturumda¹⁶⁶ “10 Temmuz tarihinin Eyyam-ı Resmîye-i Milliye’den addiyle her sene tarih-i mezkurde icrayı âyin edilmesi hakkında sadareten irsal kılınan kanun layihası” okunur ve II. Meşrutiyet’in ilan günü olan 10 (23) Temmuz gününün her sene resmen millî bayram günü olarak kutlanması kabul edilmiş olur.

Meclis-i Mebusan’da yapılan tartışmalar neticesinde; Kütahya Mebusu Abdullah Azmi Bey ve Biga mebusu İsmet Bey Osmanlı Devletinin kuruluş günü olarak değerlendirilen

¹⁶⁴ 24 Aralık 1876

¹⁶⁵ **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi**, Cilt: 4, Devre: 1, İctima: 1, 19 Mayıs 1325.

¹⁶⁶ **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi**, Cilt: 5, Devre: 1, İctima: 1, 22 Haziran 1325.

“Osmanlı İstiklal Günü”nün milli Bayram olması tarafında görüşler dile getirmiş, İstanbul Mebusu Hüseyin Cahit Bey, İstanbul Mebusu Kozmide Efendi, Sinop Mebusu Yusuf Kemal Bey, Bağdat Mebusu İsmail Hakkı Bey ise 10 Temmuz gününün milli bayram olması taraftarı olmuşlar, Edirne Mebusu Rıza Tevfik Bey, Menteşe Mebusu Halil Bey, Saruhan Mebusu Şakip Bey ve Kütahya Mebusu Cemal Bey her iki günün bayram olarak kabul edilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Bu isimler haricinde, Tokat Mebusu İsmail Paşa ve Gümülcine Mebusu İsmail Hakkı Bey ise herhangi bir bayram ihdasına gerek olmadığını düşünmektedirler. Saydığımız tüm bu isimler dışında bayram tartışmaları hareketli ve meclisin genelini kapsayan yoğunlukta geçmiş, yaşanan devrin müjdeleyicisi ve toplumu en çok alakadar eden olay olan II. Meşrutiyet’in ilanı olan 10 (23) Temmuz günü meclis kararı ile “İd-i Millî” kabul edilmiştir.

Şunu belirtmemiz gereklidir ki, dönemin hareketli sosyal yapısı düşünüldüğünde millî bayram olarak kutlanan Meşrutiyet’in ilan günü yanında gerek İstiklal-i Osmani günü olarak kabul edilen Osmanlı Devletinin kuruluş yıldönümleri, gerek İttihad ve Terakki’nin desteklemesi ile dönemin ruhuna uygun “Jimnastik Bayramı” gibi organizasyonlar cumhuriyet idaresi tesis edilene kadar ve bundan sonra kısmen azalarak devam etmiş ve kutlanagelmiştir. İstiklal-i Osmani Günü 17 Kanun-ı Evvel 1329¹⁶⁷ tarihinden itibaren resmi düzeyde kutlanmış bu durum 1923 yılına kadar devam etmiştir.¹⁶⁸ Bu günü millî bayram haline getirmekte imparatorlukta yaşanan dağılmanın önüne geçme çabası etkili olmuş olabilir.¹⁶⁹ Mehmet Serhat Yılmaz’a göre Türkçülüğün ön plana çıktığı bu dönemde 10 Temmuz’a alternatif olmak üzere bu kutlamalar organize edilmiş olabilir.¹⁷⁰ Ama görünen odur ki gerek cumhuriyet sonrasında işlevsizleşmesi gerekse On Temmuz kutlama ve ideallerinin arkasına düşmüş olması varlığı ve silinip yok olması çok daha hızlı olmuştur.

On Temmuz İd-i Millisi, ülkede kutlana gelecek olan ilk millî bayram olmasının yanında yaşandığı karmaşık devir içerisinde bize her sene yapılan hazırlık ve kutlama çalışmaları ile ülke ve toplumun geçirdiği hızlı değişimi anlatmakta güzel bir çalışma alanıdır. Büyük umutlarla başlayan sonrasında hızla hayal kırıklığına dönüşen, ardından yeni bir

¹⁶⁷ 30 Aralık 1913.

¹⁶⁸ Mehmet Serhat Yılmaz, Kastamonu’da İstiklâl-i Osmanî Günü Kutlamaları (1913 – 1921), **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt : 6, Sayı : 3, Eylül 2009.

¹⁶⁹ Bengül Salman Bolat, **A.g.t.**, s.27.

¹⁷⁰ Mehmet Serhat Yılmaz, **A.g.m.**

sisteme geçişin yaşandığı dönemde bayram Türkiye'nin değişimini törensel bazda yansıtan bir ayna olmuştur. İd-i Millî, Osmanlıların hürriyet'e kavuştukları, eşit vatandaşlar haline geldikleri, ve bunun ancak rejimin devamı ile yaşayabileceğini bireylere anlatan tamamen pragmatik amaçlarla ihdas edilmiş bir gündür. Bayramın ilk yıllarından savaş sonrasına kadar Meşrutiyet'i getirenin İttihad ve Terakki Cemiyeti olduğu vurgusu tüm safhalarında yoğun bir şekilde verilmektedir.¹⁷¹ Kanun-ı Esasi'nin ilk defa yürürlüğe girdiği 24 Aralık tarihi yerine 10 (23) Temmuz'un millî bayram olarak kabul edilmesi, 23 Temmuz'da Makedonya'da İttihad ve Terakki Cemiyetinin önderliğinde Meşrutiyet'in ilan edilmiş olduğu ve Cemiyet'in devlet idaresinde söz sahibi olduğu günü belirtmesi açısından da değerlendirilebilir.¹⁷² Mimar Türkkahraman'a göre İd-i Millî, iktidarı ele geçiren İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarının meşruluğunun sembolik bir biçimde aydınlatılmasıdır.¹⁷³

Osmanlı millî bayramında var olan vurgu, gurur, sevinç ve benzeri duygulardan çok, birlik, dayanışmadır. Sebebi ise kutlandığı yıllardaki siyasi ve sosyal durumdur.¹⁷⁴ Genel bir tahlilde bulunmak gerekirse ileride de tafsilatlı şekilde üzerinde durulunca görülecektir ki ülkede bayramın kutlandığı yılların çok büyük bölümünde (neredeyse tamamında) gayet sıkıntılı günler geçirilmiş ve bayramı tam bir huzur ve sükûn içerisinde kutlamak Cumhuriyet devrine kadar mümkün olmamış, Cumhuriyet devrinde ise bayram bir katalizör olarak kullanılmış ve yeni sisteme uygun hale getirilerek çeşitli yönlerden kırılmıştır. Resmi düzeyde ilk kutlamalar 1909 yılında, son olarak ise 1924 yılında gerçekleşmiştir.¹⁷⁵ Bayram resmi olarak, "İd-i Millî" olarak adlandırılmasına karşın, halk arasında, "On Temmuz Bayramı" ve özellikle Cumhuriyet yıllarından itibaren "Hürriyet Bayramı" olarak adlandırılmaktadır. Meşrutiyet'in ilanından sonra başta "İd-i Millî" kutlamaları olmak üzere tüm sosyal toplantı ve gösterilerde "Cemiyet" in hakimiyeti ve denetimi gözden kaçmayacak bir husustur. 6 Eylül 1909 tarihinde yayınlanan Cem'-i İlanat Hakkında Talimat Layihasına göre; konserler, gösteriler, tiyatro oyunları, toplu eğlenceler, kermes ve benzeri faaliyetler bu talimatname çerçevesinde gerçekleştirilebilir ve belediyeler bu faaliyetleri kontrol etmek ile görevlendirilmiştir. Faaliyetlere polis ve mülkî amir tarafından onay alındıktan sonra

¹⁷¹ Sanem Yamak, **A.g.m.**

¹⁷² N. Fahri Taş, Türk Meclislerinin Kabul Ettiği Bayramlar, **Türkler Ansiklopedisi**, 16. cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.353.

¹⁷³ Dr. Mimar Türkkahraman, **A.g.e.**, s.147.

¹⁷⁴ Bengül Salman Bolat, **A.g.t.**, s.72.

¹⁷⁵ Dr. Mimar Türkkahraman, **A.g.e.**, s.146.

başlanabilir. Bu yönetmelik ile polise her türlü sosyal faaliyet üzerinde mutlak kontrol yetkisi verilmiştir.¹⁷⁶

Grek ayları ile hicrî yılın karışımından oluşan Türk Mali Takvimi, XVIII. yüzyılın sonundan beri kullanılmaktadır. Bu takvim 1917’de yapılan değişiklik ile hicrî yıl ile, Gregorien aylara uydurulmuştur.¹⁷⁷ Avrupa ile var olan gün farkı bu şekilde ortadan kaldırılmıştır. On Temmuz bayramı olarak hafızalara kazınan İd-i Millî bu ayarlamadan sonra 23 Temmuz tarihinde kutlanır olmuştur. Bu yıldan sonradır ki insanların hafızalarındaki 10 Temmuz tarihi ile geçerli kullanım olan 23 Temmuz birleştirilmiş ve özellikle gazetelerde rastladığımız üzere İd-i Millî den bahsederken 10-23 Temmuz bayramı şeklinde bir kullanım ortaya çıkmıştır.

İttihad ve Terakki önderleri 1. Dünya savaşı sonrasında ülkeyi terk etmiş, “Cemiyet”in ülke üzerindeki tahakkümü fiilen son bulmuştur. Bunun yanında gerek Millî Mücadele yıllarında, gerek Cumhuriyet’in ilanı sonrasında Meşrutiyet’in ilanına tesadüf eden bu gün millî bir tören olarak kullanılmaya devam etmiştir. İttihad ve Terakki ideal ve törenlerinin tamamı Cumhuriyet idaresi tarafından sürdürülmediği gibi İd-i Milli gibi yeni idareye meşruiyet ve devamlılık kazandırma niteliğinde olanlar gerek Milli Mücadele döneminde Ankara Hükümeti tarafından gerekse 1923 sonrası Cumhuriyet idaresi tarafından korunmuştur. Yeni siyasal sistemler eski sistemlerin ayin ve törenlerini yeni amaçlar doğrultusunda ıslah ederek ödünç meşruluk almış olurlar.¹⁷⁸ Burada var olan durum da bu tahlile dahil olan bir “ödünç meşruluk” aracıdır. Devlet törenleri, bir çok gözlemci ve analizciye göre, genelde ve birinci derecede siyasal sistemi ve onu elinde bulunduran siyasal elitin iktidarını meşrulaştırma gayesi güderler.¹⁷⁹ Cumhuriyet idaresi de yeni kurulduğu anda geçmişle tüm bağlarını koparacak kadar radikal bir çıkıştan ziyade tedricen eski sistemin kalıntılarından kurtulma yoluna gitmiş, bu bayramın da dahil olduğu bir takım ritüel ve söylemler özellikle 1930’lu yıllardan sonra reddedilmiştir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki Cumhuriyet idaresinin önde gelen isimlerinin geçmişte İttihadçı kimliklerinin olması ve halâ içlerinde İttihadçılık ruhunu taşıyanların olması bu bayramın Cumhuriyet’in ilanı ile bir anda ortadan kalkmasına mani olmuştur.

¹⁷⁶ Nadir Özbek, **A.g.e.**, s.292-293.

¹⁷⁷ Bernard Lewis, **A.g.e.**, s.270.

¹⁷⁸ Dr. Mimar Türkkahraman, **A.g.e.**, s.149.

¹⁷⁹ Dr. Mimar Türkkahraman, **A.g.e.**, s.149.

CHF'nın kurulması ile yeni rejim kendi ideallerini ve sembollerini taşıyacak bir lokomotif vücuda getirmiş, yukarıda da söylediğimiz gibi tedricen eski sistemin sembol ve ritüellerine karşı bir savaş başlatmıştır.¹⁸⁰ İd-i Millî'nin karşısına çıkarılan ve zaman içerisinde ortadan kalkmasını sağlayan yeni rejimin bir numaralı bayramı olan “Cumhuriyet Bayramı”dır. Cumhuriyet'in ilan edildiği tarih olan 29 Ekim günü, 1925'de çıkarılan 986 nolu kararname ile “Cumhuriyet Bayramı” olarak kabul edilmiştir. 1 Nisan 1926 tarihinde ise, 795 sayılı kanun çıkarılarak Büyük Taaruzun neticelendiği gün olan 30 Ağustos günü “Zafer Bayramı” ilan edilir.¹⁸¹ Daha sonraki yıllarda Meclis'in açıldığı gün olan 23 Nisan “Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı”, Atatürk'ün Milli Mücadele'yi başlattığı tarih olarak kabul edilen, Samsun'a çıktığı gün olan 19 Mayıs yeni rejimin bayramlarını oluşturur. Erzurum ve Sivas Kongrelerinin toplandığı tarihlerin yeni sistem tarafından bayram olarak kabul edilmeyişindeki sebeplerden en önemlisi sanırız ki o dönemde bir meşruiyet kaynağı olarak kabul edilerek Erzurum Kongresinin 23 Temmuz gününe denk getirilmesi, sonrasında ise artık eski sistemin sembollerinden biri olan 23 Temmuz tarihinin tamamen terk edilmek istenmesi olabilir. Sivas Kongresinin toplandığı tarihin bayram olarak kabul edilmemesinin ise Erzurum Kongresinden ayrı olarak tek başına aksak bir görüntü yaratacağı düşüncesi olabilir.

Cumhuriyet Bayramı ve İd-i Millî arasındaki rekabet Cumhuriyetçi ve İttihadçı elitler arasındaki rekabet ve çekişmeyi göstermesi açısından dönemin siyasi gelişmeleri ile paralellik göstermektedir.¹⁸² Cumhuriyet Bayramı her sene büyük şenlikler ve hazırlıklar ile kutlanırken Cumhuriyet senelerinden itibaren 10-23 Temmuz bayramı benzer ve artık rutine dönüşen şekillerde adeta geçiştirilmektedir. 29 Ekim'de yapılan kutlamalara gazete ve benzeri yayınlarda büyük yer verilip çeşitli resim ve çizimlerle desteklenirken, 10-23 Temmuz'da aynı sözcüklerle aynı kutucuğa sıkıştırılan bir kadın figürü ile eski sisteme dahil olan bayram hatırlanmaktadır.¹⁸³ Kullanılan ve liberalizmi simgeleyen kadın figürüne hilalli bir taç ya da ay-yıldız'lı bir elbise giydirilerek Türkleşmesi sağlanmaktadır.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Dr. Mimar Türkkahraman, **A.g.e.**, s.192.

¹⁸¹ Dr. Mimar Türkkahraman, **A.g.e.**, s.203.

¹⁸² Melis Süloş, Bir Cumhuriyet'e İki Bayram – Cumhuriyet Döneminde 1908 Hürriyet Bayramı Kutlamaları, **Toplumsal Tarih**, Sayı : 151, Temmuz 2006.

¹⁸³ Melis Süloş, **A.g.ma.**

¹⁸⁴ Melis Süloş, **A.g.ma.**

Varlığı ve özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında yerine getirdiği siyasal işlev bugün unutulmuş olsa da 10-23 Temmuz İyd-i Millî'si Osmanlı İmparatorluğunun Cumhuriyet idaresine evrilmesine yardımcı olan, toplumda birçok fikrin rahatça dile getirildiği, büyük acılar ve heyecanların yaşandığı II. Meşrutiyet devrinin, başlangıçta tebaanın vatandaşa dönüştürülüp bir arada tutulması amacını güden, sonrasında tâbî ulusların şiddetli bir şekilde ayrıldıkları devletin yıkılış günlerine tanıklık eden ve en nihayetinde idareci elitin bir meşrutiyet kaynağı olarak kullandığı, yıldan yıla farklı anlamlar izafe edilen bir gün olmuştur. İlk yıllardaki heyecan ve kardeşlik söylemleri içeren bayram faaliyetleri özellikle Balkan Savaşı'ndan sonra milliyetçi bir yapıya bürünmüş, yenilginin tüm ağırlığının çöktüğü işgal yıllarında ise kısıtlanarak alevlenecek Milli Kurtuluş ateşinin destekleyicilerinden olmuştur. Cumhuriyet yıllarında ise pragmatik sebepler ve yeni idare tarafından zararsız görülerek –ya da zararlı sayılabilecek tarafları kırılarak– varlığına müsaade edilmiştir. 10-23 Temmuz bayramı Osmanlı siyasal kimliğinden Cumhuriyet idaresine geçişte, imparatorluğun laik ve ulusal bir devlete evrilmesinde cumhuriyet idarecileri tarafından kullanılan zemin hazırlayıcılardan biri olmuştur. Yeni idare bir takım reformları yavaş yavaş gerçekleştirmek zorunda kalmış ve eski sistemden kalan, içerisinde 10-23 Temmuz bayramının bulunduğu mirası da bir anda silememiş aksine toplumun değişimi kabul etmesinde katalizör olarak kullanmıştır. Bayram, değinildiği gibi yeni sistemle çatışmadığı için ve Cumhuriyet idaresinin sembollerinden biri olan “ulusal gün” anlayışına uygun olduğu için varlığını her sene azalarak da olsa 1935'e kadar devam ettirmiştir.

Çalışmamızda, yukarıda bayram ile alâkalı temel bilgiler verilip çerçeve çizildikten sonra aşağıda bayramın resmî olarak kutlandığı 1909-1935 yılları arasındaki hazırlıklar, kutlamalar ve bunlar üzerine değerlendirmeler verilecektir. Bayram yılları siyasal ve sosyal değişim göz önünde bulundurularak üç parçaya bölünmüştür. Bunlar sırasıyla; 1909-1918 yıllarını kapsayan “İttihad ve Terakki Dönemi”, 1919-1923 yıllarını kapsayan “Milli Mücadele Dönemi” ve 1924-1935 yılları arasını kapsayan “Cumhuriyet İdaresi Dönemi”dir. Alâkalı görsel materyal Ek'ler kısmında sunulmuştur.

1. – İttihad ve Terakki Dönemi (1909-1918)

İhtilalciler 23 Temmuz sonrasında idareyi ele aldıklarında siyasetin ilme ve ideolojiye ne kadar muhtaç olduğunu anlamışlardır.¹⁸⁵ O güne kadar içlerinde var olan Kanun-ı Esasi'yi tekrar geri getirme idealinin ve müstebit idareyi ortadan kaldırma arzusunun idare cihazı ellerine geçtiğinde bir devletin yönetimi için yeterli olmadığını anlamaları için çok zaman geçmesine gerek yoktur. Devrimciler otuz yıldan uzun süren bu dönemden kurtulmanın şaşkınlığını yaşarken ilk günler sonrasında gelişen siyasi tablonun da etkisiyle devlet idaresi için çeşitli yöntemler arama yollarına koyulurlar. İttihad ve Terakki karşısındaki “düşman”ı yok edebilmek için elinden gelen her şeyi ortaya koyan, farklı dünya görüşlerine sahip, farklı insanların oluşturduğu bir örgütlenme olmasının yanında, idare heyetinin siyasi ve etnik kimliği göz önüne alındığında doğmakta olan bir ulusal Türk biriminin ilk siyasal görünüşüdür.¹⁸⁶

Kuruluş amacı ve içerisinde bulunduğu ortam hasebiyle özellikle Balkan Savaşı sonrasında kadar yamalı bir ideolojiye sahip olmuş,¹⁸⁷ kesin söylem ve ideallerden kaçınmıştır. Bir nevi diyebiliriz ki “Müstebit Abdülhamid” İttihad ve Terakki'nin var oluş ve örgütleniş sebebi olmuştur. Genç Türk'ler 1908 sonrasında resmi amentüleri olan Osmanlılık söylemi içerisindeydiler. Batılı tarihçiye göre teorik olarak Genç Türkler'in Osmanlılık söylemi, bütün Osmanlı tebaasının eşit özgürlüğü, parlamento ve devlet hizmetlerinde eşit temsil anlamına gelse de pratikte Türk olmayanların Türklere ayak uydurdukları ölçüde kardeş muamelesi göreceklere manasına gelmektedir.¹⁸⁸ Balkan Savaşı sonrasında özellikle 1913 Hükümet Darbesi sonunda gelişen şartlar şüphesiz en iyi niyetli Osmanlıcıları dahi değiştirebilecek mahiyettedir. Balkan Savaşı sonrasında olayların akışı durumu değiştirmiş, gayrimüslim ulusların başkaldırısı ve sonrasında Arap ve Arnavut'ların tutumu idareci sınıfı Türkçülüğe itmiştir.¹⁸⁹ Bunun yanında gayrimüslim azınlıklar, cemiyet ve cemaatlerini kurmuşlar, sürekli ve organik bir bütünleşme içerisindeydiler. Türkler, başlangıçta ancak kesintili, hırçın ve uçucu heyecan kaynağı gösterilerle bir araya gelebilmekteydiler.¹⁹⁰ 1911'den itibaren

¹⁸⁵ Tarık Zafer Tunaya, **A.g.e.**, s.50

¹⁸⁶ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.402

¹⁸⁷ Niyazi Berkes, **A.g.e.**, s.404

¹⁸⁸ Arnold J. Toynbee, **Türkiye – Bir Devletin Yeniden Doğuşu**, Milliyet Yayınları, 1971, s.73

¹⁸⁹ Bernard Lewis, **A.g.e.**, s.346

¹⁹⁰ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt 3, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s.28

Türkçülük düşüncesi teşkilatlanmış, cemiyetin programı değişmelere uğramıştır. İmparatorluk 1911-1912’de İtalya’nın Libya’yı işgali, 1912-1913’de Balkan vilâyetlerinin kaybı ile önemli ölçüde küçülmüş, bu durum idarecilerin ideoloji ve siyasetlerini gözden geçirmesine sebebiyet vermiştir.¹⁹¹ Tarık Zafer Tunaya’ya göre Balkan Savaşının Türkçülüğün gelişmesi üzerindeki etkisi “kazanılmamış bir kurtuluş savaşı” olması hasebiyle oldukça büyüktür.¹⁹² Türkçülük belirli alanlarda laikliğe yönelmekle beraber, İslâmcı, siyasi bakımdan merkezîyetçi, iktisadi alanda devletçi olmuştur.¹⁹³

İttihad ve Terakki, idareyi perde arkasından da olsa ele aldıktan sonra devlet idaresindeki yaşanan değişim ile sultanın karizması yıkılmış, Abdülhamid’in hal’inden sonra yeni padişahın siyasette törensel rolü dışında hiçbir rolünün kalmadığı bir dönem başlamıştır.¹⁹⁴ Genç Türkler Meşrutiyet öncesinde kitleleri bilinçlendirmek ve hareketlendirmek amacıyla olduğu gibi Meşrutiyet’in ilanı sonrasında politikalarını yaymak amacı ile gazetelere ve süreli yayınlara birinci derecede önem vermişlerdir. İdare Osmanlılıktan Türkçülüğe doğru bir seyir izlediği dönemde Ziya Gökalp’ın etrafında toplanan Türkçüler, Genç Kalemler, Türk Yurdu, Küçük Mecmua gibi dergilerde ve Türk Ocağı gibi müesseselerde organize olmuşlardır.¹⁹⁵

İttihad ve Terakki Cemiyeti, Türkçülük idealini yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı şiar edindikten sonra tüm sahalarda Türkçü söylemi öne çıkararak propaganda faaliyetlerine başvurmuştur. Aşağıda görülecektir ki Balkan Savaşı yıllarından sonra Millî Bayram olan “On Temmuz bayramı” da yavaş yavaş Türkçü izler barındıran, Osmanlıcı taraflarını kaybeden bir mahiyete kavuşacaktır. Cemiyet fiili idaresinin son beş yılı boyunca, politikalarını siyaset tarzlarını değiştirmiştir. İçerisinde “Millî” sözcüğü bulunan milliyetçi örgütlerin kurulması yoluyla, ülke kaynaklarını seferber etmiş, Balkan Savaşı sırasında cephe gerisi için Müdafaa-i Milliye Cemiyetini kurmuştur.¹⁹⁶ Bayram kutlamalarında Türkleşmenin

¹⁹¹ Feroz Ahmad, **A.g.e.**, s.52

¹⁹² Tarık Zafer Tunaya, **Hürriyet’in İlanı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s.13

¹⁹³ Tarık Zafer Tunaya, **A.g.e.**, s.24

¹⁹⁴ Aykut Kansu, “100. Yıldönümünde 1908 Devrimini Anlamaya Çalışmak”, **Toplumsal Tarih**, Sayı : 175 Temmuz 2008.

¹⁹⁵ Tarık Zafer Tunaya, **A.g.e.**, s.58.

¹⁹⁶ Erik Jan Zürcher, **A.g.e.**, 1996, s.179.

etkili olduğu yıllarda Osmanlı Genç Derneklerinin kutlamalardaki varlığı bu politikalarla ilişkili olarak göze çarpmaktadır.

Belirttiğimiz üzere 1908 sonrasında Cemiyet, idareyi fiilen ele almak yerine perde arkasında kalarak bir denetleme iktidarı tesis etmiştir. Bunun yanında atılan her adımdan haberdar ve birinci derecede sorumluluk sahibi olduğu yadsınamaz bir gerçektir. İttihadçı idareye karşı ilk meydan okuma 1911 ara seçimlerinde kısa süreli bir zafer kazanan Hürriyet ve İtilaf Fırkasından gelmiştir. 1913'te Babıali Baskını ile Harbiye Nazırı Nazım Paşa öldürülmüş, arkasından Mahmud Şevket Paşa suikastı ile İttihad ve Terakki fiilî ve alternatifsiz bir iktidar olmuştur. Bu tarihten itibaren cemiyetin bilinçli hedefi çağdaş, burjuva sınıfının öne çıktığı bir toplum inşası olmuştur.¹⁹⁷

İttihad ve Terakki iktidarının ülke üzerinde hüküm sürdüğü 1908-1918 yılları arasında konumuz olan bayram kutlamalarının da dahil olduğu toplumsal politikaları değerlendirecek olursak görürüz ki, bu dönem Türk siyasi hayatının halka indiğı ve tam anlamıyla inkişaf ettiğı, siyasi propaganda ve örgütlenme şekillerinin yoğunlukla kullanıldığı, Cumhuriyet Türkiye'sine model olabilecek birçok uygulamanın hayata geçirildiğı bir dönemdir. Kalabalıklar, bu dönemde boykotlarda, asker toplanırken, 1913 darbesinden önce hükümete karşı yapılan gösterilerde, kapitülasyonların kaldırılması sonrasında yapılan kutlamalarda, düzenli olarak milli bayram günlerinde, Cihat ilanında kullanılmıştır.¹⁹⁸ Savaşın imparatorluğa maddi büyük zararları yanında Türkiye'yi Avrupa denetim ve müdahalesinden kurtararak İttihadçı idareye toplumu radikal bir tarzda dönüştüren reform programını gerçekleştirebilmek için gerekli özgürlüğü sağladığı bir gerçektir. 1923'e giden yolda bu faaliyetler önemli yapı taşlarıdır.¹⁹⁹ Bu dönemde vatan anlayışında ortaya çıkan "devlet baba", "ordugâh olarak vatan" ve "asker millet" tasavvurları Cumhuriyet Türkiye'sinin vatan algısını etkilemiştir.²⁰⁰

Bu dönem, sosyal hayatı etkileyen ve orta vadede devlet şekline etki eden uygulamalar açısından önemli çalışmaların gerçekleştirildiğı bir dönemdir. 1913'de Alman yasasını esas

¹⁹⁷ **Türkiye Tarihi** (Cilt : 4)- Çağdaş Türkiye 1908 – 1980, yayın yönetmeni : Sina Akşin, Cem Yayınları, 2000, önsöz'den.

¹⁹⁸ Feroz Ahmad, **A.g.e.**, s.61.

¹⁹⁹ Feroz Ahmad, **A.g.e.**, s.54.

²⁰⁰ Sezgi Durgun, **A.g.e.**, s.75.

alan yeni bir miras yasası uygulamaya koyulmuş, 1914’de Kapitülasyonlar tek taraflı kaldırılarak yarı sömürge statüsüne karşı şiddetli bir hareket gerçekleştirilmiş, 1916’da Şeyhülislâm kabineden çıkarılmış ve yetki alanı her bakımdan sınırlandırılmıştır.²⁰¹ Bu hareket İttihadçı idarenin laik devlet politikalarına önemli bir örnektir.

1908-1919 yılları arasında dört genel seçim yapılmıştır. İlk seçim 1908 yılının Kasım-Aralık ayları içinde, ikinci genel seçim 1912 yılı sonundadır ve “sopalı seçim” adını almıştır. Üçüncü genel seçim 1914 Mayıs’ında, dördüncü seçim ise 1919 Aralık ayında yapılmıştır.²⁰² Bu seçimlerin ne kadar demokratik ve şeffaf olduğu seçimlerden birine takılan “sopalı seçim” isminden de az çok anlaşılabilir ama şu bir gerçektir ki bu fırtınalı on yılda Türk siyasi hayatı günümüze kadar gelen aksaklık ve hatalarıyla da olsa teşekkür etmiş, toplumun siyaset kurumu ile tanışması bu devirde yaşanmıştır.

Kadın meselesinin ilk kez toplumsal bazda ele alındığı dönem olmuştur diyebiliriz. Kadın cemiyetleri kurulmuş, Millî Kütüphane, Millî Arşiv (Evrak-ı Hazine), Millî Müzik, Millî filmcilik, Millî Coğrafya Cemiyeti bu dönem içerisinde tesis etmiştir.²⁰³ 1913’de Sıbyan Mektepleri ile Rüştüyelere tarih, coğrafya ve yurttaşlık dersleri konulmuştur.²⁰⁴ Osmanlı âdet ve gelenekleri ile ilgili araştırmasında Abdülaziz Bey, bu konuda gösterdiği ilgi ve alâka için “Türk Ocağı, Türk Yurdu, Türk Derneği” gibi kurumların çaba sarfetmesinin şükran duygusu uyandırdığını belirtmiş, Türklüğün araştırılması için ilk defa olarak çaba sarfedildiğini belirtmiştir.²⁰⁵

1908 sonrasında geleneksel Osmanlı tören yapısı neredeyse tamamen değişmiştir. Yeni törenler eski örneklerden çok daha farklı biçimlerde kutlanmaya başlanmıştır.²⁰⁶ Aşağıda da yıllar bazında anlatılacağı üzere On Temmuz İd-i Millî’si, yeni sistemin törensel bazda lokomotifini olmuş, halkı yeni ideolojiye sadık birer yurttaş haline getirmek için kullanılmıştır. İd-i Millî ile beraber artık dar alanlarda yapılan ve kısıtlı katılımcıya sahip törenler devri

²⁰¹ Erik Jan Zürcher, **A.g.e.**, s.177.

²⁰² Tarık Zafer Tunaya, **A.g.e.**, 2004, s.16.

²⁰³ Tarık Zafer Tunaya, **A.g.e.**, 2004, s.37.

²⁰⁴ Nil Türker Tekin, “ Tanzimat’tan Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Tarih Öğretimi ve Ders Kitaplarına Genel Bir Bakış”, **Toplumsal Tarih**, Sayı : 105, Eylül 2002.

²⁰⁵ Abdülaziz Bey, **A.g.e.**, İstanbul, 2000, s.7.

²⁰⁶ Dr. Mimar Türkkahraman, **A.g.e.**, s.327.

kapanmış, geniş alanlarda halk kitlelerinin de dahil olduğu toplumsal bazda törenler devri Osmanlı ülkesinde de başlamıştır.

1.2. Yapılan Hazırlıklar ve Kutlamalar (1908-1918) :

II. Meşrutiyet'in birinci yıldönümüne kadar geçen süre Meşrutiyet devrinin de nasıl fırtınalı geçeceği konusunda sanki tüm bir devir için numunedir. 5 Ekim tarihinde Bosna-Hersek Avusturya tarafından ilhak edilmiş, aynı gün Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş, ertesi günü ise Girit Yunanistan'a katılmıştır. Kasım-Aralık aylarında yapılan genel seçimler ardından 17 Aralık'ta Meclis-i Mebusan büyük bir coşku ile açılmıştır. 1909 yılı başında yaşanan hükümet bunalımı 14 Şubat'ta Hüseyin Hilmi Paşa'nın sadareti ile bir süreliğine de olsa son bulmuştur. 6 Nisan tarihinde muhalif gazeteci Hasan Fehmi Efendi gerçekleşen bir suikast sonucunda öldürülmüş, yedi gün sonra tarihte 31 Mart ayaklanması olarak da bilinen vaka gerçekleşmiştir. 23-24 Nisan tarihlerinde Hareket Ordusunun müdahalesi ile ayaklanma bastırılmış, 27 Nisan tarihinde ise otuz üç yıllık iktidarını kaybeden II. Abdülhamid tahtı kardeşi Mehmed Reşad Efendi'ye devretmiştir.²⁰⁷ Bu süreç içerisinde Meşrutiyet'in ilan tarihi olan 10 (23) Temmuz tarihi bayram olarak kabul edilmiş ve ilk bayram hazırlıkları Temmuz başından itibaren başlamıştır.

Burada 1909 kutlamaları için şunu söyleyebiliriz ki, yirmi altı yıl süren resmi bayram faaliyetleri içerisinde en heyecanlı, ve buna paralel Cumhuriyet yıllarındaki sönük kutlamaların haricinde halkın kısmen de olsa huzur içerisinde olduğu kutlamalar, 1909 yılı içerisinde yapılan kutlamalardır. Meşrutiyet devrinde Osmanlılık idealine sahip olunan ilk yıllardaki kutlamalara örnek gösterilebilecek 1909 kutlamaları İd-i Millî'nin en parlak yılıdır diyebiliriz.

Bayram'a ilişkin kararname Takvim-i Vekayi'nin 268 numaralı nüshasında şu şekilde yayınlanmıştır :

“Mebde-i saadet-i Osmanıyan olan On Temmuz tarihinin ayad-ı resmiye-i osmaniyeden adinde dair tanzim ve meclis-i mebusan ve heyet-i ayanca kabul ve tasdik olunan ve bil-istizan irade-i seniyye-i cenab-ı padişahiye iktiran eden lahiya-ı kanuniye ile hayet-i ayan kararnamesi suretleridir :

²⁰⁷ Tarık Zafer Tunaya, A.g.e., s.69-70

Kararname

Mebde-i saadet-i Osmaniyan olan On Temmuz tarihinin eyyam-ı resmiye-i Osmaniyyeden addinde dair hükümetçe tanzim ve irsal olunan layiha-i kanuniyenin heyet-i umumiye-i mebusanda bilittifak kabul edilmiş olduğuna dair meclis-i mezkûr riyasetinden varid olan 22 Haziran sene 325 tarih ve elli bir numaralı tezkire melfufatı ile beraber heyet-i umumiye-i ayandan mütalaa olunarak selef-ül zikr layiha-ı kanuniye aynen ve bil ittifak kabul ve tasdik kılınmıştır. Ve bil-istizan tasdik Âli Hazret-i Padişahiye iktiran ettikten sonra ceride-i resmiye ile ilanıyla mevki-i icraya vaz olunmak üzere bil tezkire kuvva-i icraiyyeye tevdiine karar verilmiştir.

Fi 5 cemaziyel ahire sene 327

Ve fi 23 haziran sene 325

Her sene On Temmuz tarihinin İyad-ı Resmiye-i Osmaniye'den addinde dair kanundur.

Temmuzun onuncu günü İyad-ı Resmiye-i Osmaniye'den olup her sene-i mezkûrda icra-i şehrayin edilecektir.

Fi 10 cemaziyel ahire sene 327

Ve fi 15 haziran sene 325”

Özellikle ilk senelerde görüleceği üzere Selânik, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin merkezi olması hasebiyle başkent İstanbul ile beraber bayram kutlamalarının en şiddetli yapıldığı yerdir. Gazeteler bayramdan birkaç hafta öncesinden itibaren bayram için satılan eşyaların reklamları ile doludur. Selânik Bonmarşesi bayram için; havai fişekler, çarkıfelekler, maytaplar, kağıt fenerler, sırça fenerler, fener mumları, bayraklar vs. materyallerin satışa sunulduğunu gazetelerden haber vermektedir.²⁰⁸ Şenliklerin en iyi şekilde hazırlanması için İTC tarafından bir heyet-i mahsusa teşkil olunmuş, Bu heyet anasır-ı muhtelifeye mensup olan kulüplerden ve belediye azasından seçilmiştir. Bayram günü genel tatil günü olan cumaya denk geldiğinden komisyon tarafından vilayet-i celileye müracaat edilmiş ve o güne mahsus

²⁰⁸ 9 Temmuz 1909, **Zaman**.

olmak üzere tatilin perşembe gününe alınması istenmiştir.²⁰⁹ Bayram günü yaklaştıkça başta devlet ricali olmak üzere bu ilk millî bayram hakkında bir hazırlık devresine girmiş, pek de alışık olunmayan bu organizasyon için Dahiliye Nazırı dahi kutlamaların mahiyeti hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla sadarete danışmıştır.²¹⁰

İlk yıllarda sadece İstanbul ve Selânik değil, imparatorluğun birçok köşesinde çeşitli hazırlıklar yapılmaktadır. İskenderiye’de devlet memurları tarafından teşekkül eden bir komisyon, bayram için 1.000 liradan fazla bir meblağın sarfını kararlaştırmıştır.²¹¹ Basra Valiliği de kutlamaların nasıl yapılacağı konusunda sadarettten bilgi talebinde bulunmaktadır.²¹² Mısır’da bayramın ilk kutlamaları için çeşitli hazırlıklar aralıksız sürdürülmektedir. 22 Temmuz tarihli “Tanin” gazetesinin haberine göre;

“Mısırdaki hürriyet şenlikleri tertibatı için mukteza-i mesarife iştirak eden vatanperverandan 2 Temmuz tarihine kadar komisyon-u mahsusaca yirmi bir bin altı yüz küsür kuruş cem olunmuş ve komisyona her taraftan peyderpey meblağ-ı mühimme vürud etmekte bulunmuştur.

İyd-i milliyi Osmani mısırdaki en büyük ve emsalsiz bir îd olacaktır. Ezbekiye denilen bahçenin tezyini için dört yüz İngiliz lirası sarf edilmiştir. ... bahçesinin îd-i milli ihtişamı (?) müteaddid oyunlar verilecektir. Bu meyanda “ Enver ve Niyazi” namıyla tertib olunan piyes oynanacaktır. Sinematograflar vasıtasıyla haziruna İstanbul’un menazır-ı muhtelifesi temaşa ettirilecek, Türkçe, Arapça şarkılar söylenecektir.

Belirtildiği üzere kutlamalar için en coşkulu hazırlıkların yapıldığı yerlerin başında Selânik gelmektedir. İttihad ve Terakki Merkez-i Umumisinin bulunduğu bu şehirdeki kutlamalara önem vermektedir. Bir nevi bu kutlamalar Meşrutiyet’in birinci yıldönümünde bir gövde gösterisi anlamına gelecektir. İzlenen ve izlenecek programın yol göstericisi konumunda olan cemiyet için bu kutlamalar bir sınav niteliğindedir. Kutlamalar için Selânik’te özel bir heyet tertip edilmiştir ;

²⁰⁹ 13 Temmuz 1909, **Zaman**.

²¹⁰ **BOA**, BEO,3600, 269932, 1 Temmuz 1325 (14 Temmuz 1909)

²¹¹ 14 Temmuz 1909, **Zaman**.

²¹² **BOA**, BEO, 3600, 269932, 3 Temmuz 1325 (16 Temmuz 1909)

“İyd-i Milli heyeti

Meşrutiyet-i Osmaniye'nin birinci seneyi devriyesi olan önümüzdeki temmuz'un onuncu günü Selânik'de fevkalâde parlak bir şehrayin-i meserret icrası mesmum olduğundan bu babda şimdiden tertibat ve istihzarat-i mükemmeliye icrası zimmında İttihad ve Terakki Cemiyetinin himayesinde bir heyet-i mahsusa teşkil olunmuştur. Bu heyet, anasır-ı muhtelifeye mensub kulüblerden intihab olunan azalarla belediye azasından Abdurrahman ve Hacı Yahya efendilerden mürekkeb olup riyasetine de zaman gazetesi müdürü Atıf Efendi intihab ve tayin olunmuştur. İstihbaratımıza nazaran temmuzun onuncu günü Selânik ticaret piyasasında yevm-i tediye olan cumaya tesadüf ettiğinden o haftaya mahsus olmak üzere tediyaatın perşembe gününden icrasıyla Cuma günü çarşının kamilen mesdud tutulması için komisyon tarafından şimdiden vilâyete müracaat edilmiştir.”²¹³

Selânik gibi, başkent de bu kutlamalara son derece önem atfedilerek hazırlanmaktadır. 16 Temmuz tarihli Sabah Gazetesinin haberine göre bayram günü devlet ricali ve ekâbire üç yüz elli kişilik bir ziyafet verilmesi düşünülmektedir. Padişah tarafından seçilecek olan bir şehzade heyeti bu ziyafette hazır bulunacaktır. İstanbul'da da şenlikler için bir komisyon teşkil etmiş ve şenliklerin hazırlanması için kurulan komisyon Babıali'de Daire-i Teşrifatta toplanmıştır. Hazırlanan program padişaha takdim edilmiştir. Bu şenliklerde Dolmabahçe Sarayı aydınlatılacağı gibi Kızkulesi ve civarı fenerler ve fanuslar ile donanacaktır. Kızkulesi'nin karşısına müsadif Şemsi Paşa cihetinin kadınlara, İskele tarafının erkeklere ayrılması kararlaştırılmıştır. Komisyon, *birinci daire-i belediye reisi Cafer Beyin riyasetinde ve ikinci daire-i belediye reisi Tahir Beyin riyaset-i sanisinde olarak birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü daire-i belediyeden intihab edilecek ikişer aza ile merkez emanet muhasebecisi Saim Beyden mürekkeb teşkil olunan komisyonun refakatine merkez emanetten mühendis ve çavuşlar tayin olunmuştur.* Bu komisyon, Sarayburnu'nda seçilecek olan alanın düzenlenmesi ve kadınlar ile erkeklerin yerlerini belirlemekle, bunlar için biletler bastırmak için görevlendirilmiştir. Mezkûr mahalde on beş bin sandalye bulunması ve bir de büfe tertib edilmesi ve kahve, çay, dondurma vb. materyalin satılacağı büfenin, birine ihale edilmesi kararlaştırılmıştır.²¹⁴ Sadarettin Dahiliye Nezaretine 17 Temmuz'da yazılan yazıda resmî

²¹³ 16 Temmuz 1909, **Zaman**

²¹⁴ 16 Temmuz 1909, **Sabah**

protokol kuralları hatırlatılmış ve tebrikat için gelecek olan davetlilerin kıyafetleri konusunda bilgilendirme yapılmıştır.²¹⁵

Selanik'te yapılacak olan kutlamaların resmi programı belirlenmiş ve gazetelerde yayınlanmıştır. Programa göre ;

1 – Sabahtan itibaren her Osmanlı, bayramlık elbisesi ile elinde bayrak ve kollarında kırmızı–beyaz kurdeler olduğu halde dışarı çıkacak her mahalle ahalisi mahallesine en yakın meydana toplanacaktır. Tüm Osmanlılar bilâ tefrik ve mezhep bir birlerini tebrik edeceklerdir.

2- Mahalle gençleri “yaşasın vatan, yaşasın millet, yaşasın hürriyet” nidaları ile sokakları gezeceklerdir.

3- Saat 1 de On bir (?) Temmuz meydanında toplanılacak mülkî ve idarî erkân hazır bulunacaktır. Cavit Bey'in nutkundan sonra askerî resmigeçit olacak arkasından okul öğrencilerinin geçidi yapılacaktır.

4 – Resmigeçit'ten sonra geçidi yapan alay, Kışla Meydanından hareket ederek Beyaz Kule'yi geçip oradan Hürriyet Meydanına, ardından Sabri Paşa Caddesi ile Hükümet Konağına vasıl olacaktır. Sonrasında alaylar kışlalarına mektepliler ise okullarına dönecektir. Resmigeçit esnasında kıtaatın üzerine konfeti ve çiçek atılabilecektir.

5- Saat beş'ten sonra umumî alaylar düzenlenerek şehir etrafında dolaşılacaktır. Bu alaylar umumî alaylar, esnaf alayı, klüpler ve vesairedir. (bunların da yürüyüş planı bellidir.)

6 - Manograflar gece ve gündüz açık bulundurulacaktır.

²¹⁵ BOA, BEO, 3600, 269932, 4 Temmuz 1325;

Sadaret-i Âzâmi Mektubi Kalemî

Dahiliye Nezaret-i Celile Canib-i Âlisine,

2 Temmuz 325 tarihli ve 1705 numaralı tezkere-i aliye-i asafanelerine cevaptır. Temmuzun onuna müsadif id-i Milli'de Dersaadet'de icra olunacak merasim ve şehrayini vilâyâtta dahi aynıyle icrası tabî olduğundan Dersaadet'de siyah elbise ikta ve sefirler davet edileceğine nazaran vilâyetlerde de konsolasların davet edilmeleri münasib olduğundan bilumum vilâyât ile elviye-i gayr-i mülhakaya ona göre tebligat-ı lâzime ifası muvafık-ı hımem-i aliye-i daverileridir. Ol babda emr-ü irade mir-ül emrindir.

- 7 – Sabri Paşa Caddesindeki tüm dükkânlar, bunun yanında lokantalar, şerbetçiler, dondurmacılar açık bulundurulacak diğer esnaf ise dükkânlarını kapayacaktır.
- 8 – Herkes elinden geldiği kadar oturduğu binayı tezyin ve tenvir edecektir.
- 9 – Gece on ikiden itibaren şenliklere başlanacak, çeşitli yerlerden hava fişekleri atılacaktır.
- 10 – Çeşitli mızıkalar muhtelif yerlerde çalacaklardır.
- 11 – Özel programlar genel programa mani olmayacak şekilde takip edilebilir.
- 12 – Muhtelif yerlerde tak-ı zaferler inşa olunup mükemmelen donanacaktır.
- 13 – Gece belediyede mükemmel büfeler tertip olunup umum ahali kabul edilecektir.
- 14 – Belediyede sabah gazeteciler, İd-i millî heyeti ve anasırı muhtelif grupları ile İttihad ve Terakki Cemiyeti heyeti kabul olunacaktır.²¹⁶

Görüldüğü üzere Belediye idaresi kutlamalar için seferber olmuş, şehrin en büyük meydanları kalabalığın toplanması için tesis edilmiştir. Selânik'in çalışmaları o kadar büyüktür ki şehir dışına dahi taşmıştır. Selânik'liler İstanbulda İd-i millî günü ve gecesini için çalışmaktadırlar. Yapılan çalışmalar Selânik şehrini Payitahta göstermek amacını gütmektedir. Dört araba tahsis edilmiştir. İkisinde mızıkalar ikisinde ise ellerinde bayraklar bulunan yirmi dört küçük kız mevcut olacaktır. Bu arabaları İstanbul'da bulunan yüz elli kadar Selânikli takip edecektir. Bu tertibata 400 Lira sarf edileceği yazılmaktadır.²¹⁷

İstanbul içerisinde de durum benzer şekildedir;

Devair-i Belediye şenlik programı:

- 1 – Belediyeler ve şehremaneti süslenecek ve ışıklandırılacaktır.
- 2 – Şehir merkezlerinde yangın tehlikesine karşı fişek atılmayacak sadece sahillerde belediyece belirlenen şekilde fişek atılacaktır.
- 3 – Sarayburnu'nda genel bir şenlik tertip olunacaktır. Bu mahal gündüz bayraklar ile donatılacak akşam ise mükemmel bir şekilde aydınlatılacaktır.
- 4 – Bando ve mızıka sabahtan çalmaya başlayacaktır.
- 5 – Sarayburnu'ndaki şenlik alanı kadınlar ve erkeklere mahsus olmak üzere ikiye ayrılacaktır.

²¹⁶ 17 Temmuz 1909, **Zaman**.

²¹⁷ 18 Temmuz 1909, **Zaman**.

6 – Şenlik alanının bir kısmı davetlilere ayrılmıştır.

7 – Şenliğe gelecekler sadece Topkapı Sarayının Soğuk Çeşme kapısından ve denizden gelecekler Yalı Köşkü iskelesinden gelecektir.

8 – Şenlik alanının güvenliği kolluk kuvvetleri tarafından sağlanacaktır.²¹⁸

Bunun yanında Meşrutiyet'in bu ilk yıldönümü sadece merkezlerde değil taşrada da İttihad ve Terakki Kulübünce hazırlanan programlar ile organize edilmektedir; örneğin Kastamonu'da yapılan hazırlıklar ile şehir şenlikler için hazırlanmaktadır. Hazırlıklar İttihad ve Terakki Cemiyeti ve kumandanlık tarafından yürütülmektedir. *“Yevm-i mezkûr akşamı fırka-i askeriyede heyet-i askeriye namına allame ve meşayih ile muteberan-ı mahalliyeye ve hükümet ve Bank-ı Osmani memurlarına, rüesa-ı ruhaniyeye bir ziyafet ve İttihad ve Terakki Cemiyeti kulübünce mahal-i muhtelifede müteaddid eğlentiler tertib olunacaktır. Mekâtib-i İbtidaiye, Rüştüye ve İdadiye şakirdanıyla Rum ve Ermeni ve İslâm gençlerinden müteşekkil musiki cemiyeti tarafından şehir dahilinde hürriyet neşideleri okunarak cevelanlar yapılacak ve fişek ve maytablar iş'ali suretiyle emsali görülmemiş bir derecede icrayı sürür ve şadumanî olunacaktır.”*²¹⁹

Aynı tarihli gazetede enteresan bir haber göze batmaktadır;

“Abdülhamid donatıyor

*Selânik'ten aldığımız haberlere göre Abdülhamid 10 Temmuz îd-i millisine iştirak etmek üzere Selânik bonmarşesinden fenerler, bayraklar, levhalar satın almıştır. Bu hareket devr-i sabık şenliklerindeki riyakârlıklarından güzel bir numune değil mi ?”*²²⁰

Arşivde karşılaştığımız iki belge ise merkezden uzaklaştıkça kimi yerlerde bayram hazırlıklarının maddî sebeplerle aksamasına sebebiyet verebilecek durumların varlığını gösterir niteliktedir; Dahiliye Nezaretine Adana Valisi Zihni imzası ile yazılan yazıda kutlamalar için 3.000 Kuruş istenmektedir.²²¹ Ertesi gün Dahiliye Mektubi Kaleminden gönderilen yazıda ise; *“Bütçede tahsisat olmadığından sene-i sabıkada şehrayin masrafı*

²¹⁸ 21 Temmuz 1909, **Tanin**.

²¹⁹ 21 Temmuz 1909, **Tanin**.

²²⁰ 21 Temmuz 1909, **Tanin**.

²²¹ **BOA**, DH.MKT., 2880, 38, 5 Temmuz 1325 (18 Temmuz 1909).

nereden verilmiş ise oradan temini lâzım gelir."²²² denilmektedir. Buradan şu sonucu çıkarabiliriz ki önceki senelerde bayram kutlaması olmamasına rağmen Dahiliye Nezareti Adana Valiliğine "önceki senelerde nasıl yapıldıysa öyle yapın" demekle baştan savma bir cevap verip bayram kutlamaları için ayrılan bütçeyi homojen bir şekilde tüm imparatorluğa dağıtmak yerine belirli merkezlere aktarma yoluna gitmektedir.

Bayramın bu ilk dönümüne yurtdışından da ilgi yüksektir. Bulgar Darülfünunu talebesi 20 Temmuz tarihinde Bulgar bandıralı bir vapur ile İstanbul'a gelmiştir. İstanbul Darülfünunu tarafından hazırlanan "yaşasın hürriyet" yazılı nikel madalyalar misafirlere hediye edilmiştir.²²³ Bir Sırp heyeti ise gazetecilerden, muharirlerden mürekkep olarak 10 (23) Temmuz'da İstanbul'da bulunup sonrasında Bursa sergisi için Bursa'ya geçeceklerdir. Diğer bir Sırp heyeti On Temmuz şenliklerine iştirak için Selanik'e gidecektir. Sırp basını bu ziyaretler için Osmanlı – Sırp ilişkileri için memnun edici bir başlangıç olduğunu yazmaktadır.²²⁴ 20 Temmuz tarihli "Tanin" gazetesinin yazdığına göre ise Romanya Kumpanyasının Daçya Vapuru ile yüz kadar Mısırlı misafir bayram günü Padişah tarafından kabul edilecek, tebrik ve bağlılıklarını sunduktan sonra İstanbul'da yapılacak olan kutlamalara katılacaktır. Aynı şekilde Girit Heyet-i İslamiyesi adına padişaha tebrikatta bulunmak üzere Hanya muteberanından altı kişilik bir heyet İstanbul'a gelecektir.²²⁵ Bulgar öğrencileri haricinde Bulgar Ordusunda görevli üç yüz zabıt bir müsamere vermek üzere karar almıştır. Bu grup Edirne'de Osmanlı zabitanı ile görüşecektir.²²⁶

Beyoğlu Mutasarrıflığından Dahiliye Nezaretine yazılan 21 Temmuz tarihli bir arşiv belgesinde ise Bayram günü İstanbul'da ve Rumeli'de tertip edilecek çeşitli gösteriler ile Yunanistan propagandası yapılacağı söylenmekte, buna karşı her türlü önlemin güvenlik güçlerince alınması gereği bildirilmektedir.²²⁷

²²² BOA, DH.MKT., 2880, 38, 6 Temmuz 1325 (19 Temmuz 1909).

²²³ 21 Temmuz 1909, **Tanin**.

²²⁴ 17 Temmuz 1909, **Sabah**.

²²⁵ 21 Temmuz 1909, **Sabah**.

²²⁶ 21 Temmuz 1909, **Sabah**.

²²⁷ BOA, ZB, 335, 49, 3 Receb 1325;

Beyoğlu Mutasarrıflığı

Dahiliye Nezaret-i Celilesine,

İstanbul'daki kutlamalar için Hürriyet Tepesinde inşa edilecek tribünlerin inşasına başlanmıştır. Otağ-ı hümayun çadırı etrafı çiçeklerle süsleneceği gibi ayan ve mebusan azaları için hazırlanan çadırlar da süslenecektir. Şehremaneti tarafından inşaat için tahsis edilen 500 liranın 1000 liraya çıkarılması kararlaştırılmıştır. Nezaretler önünde tak-ı zaferler kurulmuş, ve bayraklar ile her yer süslenmiştir. Bayram günü Hürriyet-i Ebediye tepesinde yapılacak resm-i geçit için 21 Temmuz'da itfaiye ve nişancı taburlarına mensup birkaç bölük tarafından Harbiye Nezareti meydanında talimler yapılmıştır.²²⁸ Sarayburnu'nda gece yapılacak kutlamalar için yirmi yedi metre boyunda etrafı lüks lambaları ile süslü bir grub yapılacak.²²⁹ İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Yıldız mevkiinde vereceği ziyafette *Damad Ferit Paşa, Prens Said Halim Paşa, Prens Aziz Paşa, Doktor Besim Ömer Paşa, Doktor Esad Paşa ile Sezai Bey, Bahaeddin Şakir Beyler'den mürekkebe olmak üzere teşkil eden heyet-i mahsusa tarafından deruhte olunarak tab ettirilen üç yüz elli adet bilet ayan ve mebusan ve vükelâ-ı devlet, ümera-ı askeriye, heyet-i aliye-i İslâmiye ve rüesa-ı ruhaniye, saadet-i İraniyan ile anasır-ı muhtelif komitelerine tevzi edilmiştir.*

Bundan sonraki yıllarda da sık sık karşılaçağı üzere temel atma ve açılış törenleri bu güne denk getirilmeye çalışılmaktadır. Yeni sistem okul, devlet dairesi vb. yapıları 10 (23) Temmuz'da açarak Meşrutiyet'in kazanımlarını halka gösterme çabasıdır. Örneğin Kahraman-ı Hürriyet Niyazi Bey'in koruyuculuğuyla memleketi Resne'de inşa edilen okulun

Atufetlü Efendim Hazretleri,

Dün Atina'dan gelen sefaret-i seniyye'ye mensub bir zatın ifadesine nazaran önümüzdeki İyd-i Milli günü Dersaadet'de ve Rumeli'de Rumlar tarafından amal-i Yunaniyenin terviç ve tamimi maksadıyla büyük nümayişler yapılacağı anlaşılmış, bu mâlumatın sıdk-u kezibe ihtimali olmakla beraber buraca her türlü ihtimale göre icab eden tertibatın icrası mukarrer bulunmuş olmakla Nezaret-i Celilelerince de icab edenlere evamir-i lâzıme itası fart-ı re's-i devletleridir. Ol babda emr-ü ferman hazret-i veliyyül emrindir.

3 Receb 325

Beyoğlu Mutasarrıfı

²²⁸ 22 Temmuz 1909, **Tanin**.

²²⁹ 19 Temmuz 1909, **Sabah**.

resmî açılışı 10 Temmuz'a yetiştirilmekte, gazetenin verdiği bilgiye göre açılış için "bazı erbab-ı hamiyet" Resne'ye gitmek için yola çıkmıştır.²³⁰

Sadece yurtiçinde değil yurt dışındaki Osmanlı tebaası da bu kutlu gün için çeşitli hazırlıklar yapmaktadır. 18 Temmuz tarihli "Sabah" gazetesinin haberine göre; "*Meşrutiyet-i Osmaniye'nin sene-i devriye-i tesisine şeref-i müsadif olan ruz-ı firuzda Londra'da mukim teba-i Osmaniye tarafından fevkalâde parlak şenlikler icrası mukarrer bulunduğu İngiliz gazetelerinde okunmuştur.*"

Şehirlerde kutlamalarda ifrata kaçılmaması için güvenlik güçleri de bir takım tedbirler almaktadır bunlardan biri de havai fişek konusudur. Kazalar ve yangınlardan kaçınmak için Zabtiye Nezareti bu konuda tedbirler almış, örneğin uygun görülmediği için Üsküdar'da fişek atımını men etmiştir.²³¹

23 Temmuz günü gazeteler birinci ve ikinci sayfalarının büyük bölümünü Meşrutiyet'in feyzini öne çıkararak yazılara ve bayram faaliyetlerine ayırmışlardır. Başyazarlar bu ilk yıl dönümünde eski sistemi kötüleyen, Meşrutiyet idealini öven yazılar kaleme almışlardır. Yeni idareci sınıfın sözcüsü konumundaki Tanin gazetesinin başyazarı Hüseyin Cahit Bey bu günkü yazısında²³² bir sene önce istibdat rejiminin yerine genç Osmanlı imparatorluğunun doğduğu Rumeli'de Meşrutiyet'in ilan edildiğini, İdare-i zalime-i Hamidiyye'den bu tarihten sonra kurtulduğunu yazmaktadır. Osmanlı milleti payidar oldukça bu yıldönümünü büyük bir şükran ile her zaman hatırlayacaktır. Cemiyet ise bu vazife için hiçbir teşekkür beklememektedir. Vatanın bekası ancak hürriyet ve meşrutiyet idaresi ile olacaktır. Avrupa meşrutiyet öncesinde sinsî bir şekilde Osmanlı vatanının parçalanmasını beklemektedir. Osmanlı vatanı gibi çeşitli akvam ve mezhepleri bir arada barındıran ülkeler için her asrın en mükemmel idare cihazı ile yönetilmek elzemdir. *10 Temmuz tarihi, anasır-ı saireye bir vatan ve bu vatanın evladı olma hakkını bahşetmiştir.* 31 Mart hadisesi 10 Temmuzda başlayan inkılabı kemale erdirmeye yaramıştır. Aynı tarihli gazetede İttihad ve Terakki Cemiyeti'nden bir heyet-i mahsusa padişaha bağlılığını sunmak ve tebrikât için huzur-u hümayuna çıkmış olduğu, Bugün padişahın yeni postahaneye azimet

²³⁰ 19 Temmuz 1909, **Sabah**.

²³¹ 21 Temmuz 1909, **Sabah**.

²³² 23 Temmuz 1909, **Tanin**.

edeceği ve Sultan Murad türbesini ziyaret edeceği şeklinde bir haber yer almıştır. Burada padişahın V.Murad'ın türbesini ziyaret etmesindeki anlam 1876 tarihinde ilan edilen I. Meşrutiyet'in ilanında etkili olan ya da olması istenen kişinin V. Murad olduğu, aslında II. Abdülhamid devrinde ilan edilen I. Meşrutiyet'ten Abdülhamid'in izlerinin silinmesi olduğu düşünülebilir.

Gazetelerde bu günün heyecanı ile şiirlerin yazıldığı görülmektedir. Bunlardan biri 23 Temmuz tarihli Sabah gazetesinde şu şekildedir;

*“Mihr-i ikbal-i vatan doğdu beşşetle bugün
Barekallah ne mualla ne mukaddes bir rûz
Milletin güldü yüzü kalmadı dillerde keder
Şanlı Osmanlıların bayramıdır On Temmuz”*

Aynı tarihli gazeteden anladığımız kadarı ile İstanbul'da bayram kutlamaları başta padişah'ın bulunduğu devlet ricalini kapsayan Şişli'deki Hürriyet-i Ebediyye Tepesinde yapılacak tören ve halk için Sarayburnu'nda yapılacak şenlikler şeklinde olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Ayrıca İttihad ve Terakki Cemiyeti Yıldız Köşkü'nde bir resmi ziyafet verecektir.

Bayramın ertesi günü çıkan gazetelere baktığımızda yapılan tören ve şenlikler hakkında daha ayrıntılı bilgilere ulaşmaktayız. 24 Temmuz tarihli “Tasvir-i Efkar” gazetesinde Hürriyet-i Ebediyye Tepesinde gerçekleşen töreni anlatan Abidin Daver, heyecan içerisinde resmi geçidi beklediği geceyi anlatırken, Militarist bir resmi geçit hayranlığı sezilmektedir. Yapılan resmi geçit tüm ayrıntısı ile uzun uzadıya anlatılmış;

“... Osmanlıların sevgili padişahı her kıta önüne gelir gelmez silah omza, selam dur kumandaları tekrar ediyor, “Padişahım çok yaşa” avazeleri yükseliyor, yükseliyor, sancaklar Osmanlı ordusunun serdar-ı azamını selamlamak için yerlere kadar eğiliyordu. Osmanlı ordusu kaç senedir padişahı tarafından böyle teftiş edilmek saadetinden mahrum idi. Bugün bu mahrumiyet izale ediliyor, meşrutiyetperver , muazzez ve mukaddes padişahımız asker evlatlarının sınıf pür heyeti arasında dolaşarak iltifat buyuruyorlar, kahraman ordumuzu lûtf-u hümayunlarıyla mesud ve müşerref kılıyorlardı.

Resmî teftiş bittikten sonra zat-ı şahane şühedayı hürriyetin tebcil namı için inşa edilecek abidenin vaz-ı esası resmini icra buyurmuşlar ve bir mikdar para ile 10 Temmuz 324 tarihini havi bir mermer taşı vaz ile altın yaldızlı bir mala ile taşı sıvamışlardır. Askerlerin ve askeri öğrencilerin geçişleri mutantan bir şekilde anlatılmış. Mekteb-i Harbiye öğrencilerinin kıyafetlerinin milli günler için farklı ve tumturaklı olması konusu herkesin ortak konuşma konusu olmuş, Mekteb-i harbiye kıyafetleri pek beğenilmemiştir. “Ordunun ilk resmi geçidinde göstermiş olduğu basiret takdire şayandı” şeklinde uzun yazı bitmektedir.

Bununla beraber aynı gazetede bir başka yazı bu ilk törendeki eksiklikleri de gözler önüne sermeyi de ihmal etmemektedir. Şenliklerde şehremanetinin aczi ve bu aczden oluşan intizamsızlık gözlerden kaçmamıştır. Ulaşım araçlarındaki yetersizlik ve habersizlik insanların Hürriyet-i Ebediye tepesine yaya olarak gitmelerine sebep olmuştur. Arabacılar ise fırsattan istifade Galata’dan tepeye kadar götürmek için 5 lira isteyecek kadar fırsat düşkünüdürler. Alanda halka ayrılan çadırlar ise yetersiz ve özensiz bir şekilde tesis edilmişlerdir. Şehremaneti ve komisyon bilet dağıtmaktan başka bir şey yapmamıştır. Sandalye yetersizliği ve güneş ile sıcaklığın etkisi rahatsızlığı son haddine taşımıştır.

Sırat-ı Müstakimde “Aydın Aydın” imzası ile yazan muharrir Bayram günü padişah tarafından kabul edilen heyette bulunduğunu, o gün padişahın hissettiklerini onun ağzından şu şekilde yazmaktadır;

“Adalet, müsavat, uhuvvet bunlar gayet ali ve güzün kelimelerdir bu kelimelerin manasına vukuf hasıl oldukça memlekette de saadet husulü şübhesizdir. Memleketimizde meşrutiyet esasları yerleştikçe bütün Osmanlıların nail-i saadet olacaklarını lûtf-u hak’dan niyaz ederim. O vakit Osmanlılar zeval-i napezir bir saadet ve istikbale malik olacaklardır. Ben hilkatem ve tabien meşrutiyetperver doğmuş bir insanım. Devr-i istibdad beni de üzüyor meyus ediyordu Cenab-ı Hakkın takdirat-ı ilahisi bu vakitte nasip imiş. Eğer ben devr-i istibdad’da hükümdar olsa idim emin olunuz ki hürriyeti, meşrutiyeti kendim ilan edecektim.

Bugün Hürriyet-i Ebediye tepesindeki abidenin esasını vaz ederek orada taş ve çamur koyduğum sırada yorulduğumu söylediler. Hayır yorulmadım. Değil bir taş koymak mümkün olsa idi de bu abideyi kendim kaldırırsa idim. Duvarlarını bizzat vursa idim. Yine şühedanın hakkını tamamen eda edemezdik” dedim. Ve o sırada şühedadan bir ikisinin akrabası gayet kederli idiler, ağlıyorlardı. Onları tatmin ettim. Ve işte bu günkü merasim şehidlerimizin ilayı

*illiyün deki ruhlarını tatyib ediyor. Binaenaleyh siz bu cihetle de şayan-ı tebriksiniz dedim”.*²³³

Tanin Başyazarı Hüseyin Cahit Bey’in kutlamalar hakkındaki izlenimleri bir Osmanlılık idealinin törenler vasıtası ile canlanması dileği gibidir;

Bu tarz bir tören Hüseyin Cahit’e göre Osmanlı tarihinde ilk defa vuku bulmaktadır. İstanbul halkı büyük bir şevk ile kutlamalara koşmaktadır. Asırlardan beri zafer alayları görmeye alışık olan halk hiçbirinde olmadığı kadar dün büyük bir heyecan içerisindeydi. Padişahın önünden geçen askerlerimiz Kanunî zamanında kale anahtarlarını getiren askerlerden daha büyük bir iş yaparak ülkeye hürriyet ve meşrutiyeti getirmişlerdir. Ordu, milletin kalbine güven aşlamıştır. On temmuz bayramının sadece bir ırkın değil tüm unsurların bayramı olduğu açıkça görülmektedir;

*“Takım takım esnaf heyetleri , en hakir-i erbab-ı mesaiye varıncaya kadar bayraklarla, hürriyet alametleriyle hürriyet tepesine şitaban oluyorlardı. Orada vatanın istihsal-î selâmet ve hürriyeti uğrunda şehit olan erbab-ı hamiyetin mübarek ve muhterem kabirleri huzurunda ifa-i vazife-i ihtiram etmek muhtelif Osmanlı unsurları arasında sıkı bir rabıta, uhuvvet vücuda getiriyordu...31 Mart hadisesinde bir kurt sürüsü gibi müdhiş ve gayz-ı eşşan olan kalabalık 10 Temmuz’da bir çocuk kadar munis ve mazlum idi”.*²³⁴

İttihad ve Terakki Cemiyeti de İd-i Millî münasebetiyle tüm Osmanlılara bir beyanname yayınlamış. Bu beyannamede otuz üç yıllık zulmetin kırılmasının bir hatırası olan bu gün Osmanlılara tebrik edilmektedir. Cemiyete göre Anasır-ı Osmaniye geçen bu bir senede tam bir bağıllık durumuna erişememiştir. Unsurlar arasındaki kardeşlik tesis edilmelidir. Kardeşliğin ne kadar gerekli olduğunu 31 Mart hadisesi gibi olaylar göstermiştir.²³⁵

Kutlamaların en az İstanbul kadar belki de daha yoğun yaşandığı yer Selânik’tir. Şehirde Cemiyetin yayın organı olan “Zaman” gazetesinin 25 Temmuz tarihli nüshasındaki

²³³ 30 Temmuz 1909, **Sırat-ı Müstakim**.

²³⁴ 25 Temmuz 1909, **Tanin**.

²³⁵ 25 Temmuz 1909, **Tanin**.

yazıya göre; Elllerinde kırmızı - beyaz bayrakları ile dün sokağa fırlayan insanlar birbirleri ile kucaklaşıyor ve sene-i devriyesini kutlanan meşrutiyete bağlılıklarını bildiriyorlardı. Otuz üç senelik yılgınlık dün insanların kucaklaşmaları ve öpüşmeleri ile dağılmıştır. Halk On Temmuz meydanına dolmuş, burada Selânik'in büyük evladı ve mebusu, genç hükümetimizin Maliye nazırı Cavid Bey'i dinlemek için beklemektedir. Aynı meydanda askeri birlikle bir resmigeçit düzenleyeceklerdir. Selanik'te İd-i Milli tertip komisyonunun hazırladığı tertibat gayet başarılı olmuş ve herhangi bir sıkıntı yaşanmamıştır. Davetliler için ayrılan tribünler gayet güzel şekilde süslenmişlerdir. *Kulüpler, mektepler, hususi muzıklar, ahali, hep birer numune-i intizam gösterdiler.* Bunların yanında ufak kazalar da yaşanmıştır; şenliklerde Müslüman kadınlara tahsis edilen mahalde bulunan tahta sıralardan biri çökmüş ve birkaç hanım yaralanmıştır. Emlâk-ı Umuriye memurlarından Osman Nuri Bey'in kerimesi Fethiye Hanım ağır bir surette yaralanmıştır. Bayram sebebiyle 31 Mart ayaklanmasını bastıran Üçüncü Ordu bir ziyafet tertip etmiş, ziyafette kumandan paşa, Cavid Bey, vali-i vilayet-i danış ve müfettiş-i umumi vekili Halil bey, üçüncü ordu erkan-ı harp reisi Ali Rıza Paşa, Erkân-ı memurin-i mülkiye ve askeriye, misafir bulunan İsmail Müştak ve Ahmet Şuayib Beylerle Halep Mebusu Nafi Paşa, umum konsoloslar bulunmuşlardır. Yemekten sonra Üçüncü Ordu-i Osmanî kumandanı Hadi Paşa bir nutuk söylemiştir.

İd-i Milli Selânik'te pek parlak bir şekilde kutlanmıştır. Bir çok yerler bayrak ve zafer takları ile süslenmiştir. Hürriyet meydanında, Daire-i hükümet pişgâhında, On Temmuz meydanında inşa edilenler, emsalleri arasında birinciliği kazanmışlardır.

On Temmuz meydanı akşam fevkalade şekilde aydınlatılmış ve binlerce kişi olarak toplanan halkın duyguları maliye nazırı Cavid Bey'in nutku ile daha da coşmuştur.

Nutukta birlik ve beraberlik mesajlarının yanında Cemiyete sadakatten bahsolunmaktadır.

Nutkun ardında fevkalade bir resmigeçit icra edilmiştir. Çeşitli unsurların okullarından öğrenci toplulukları bu geçide iştirak etmiştir.²³⁶ “Zaman” gazetesine göre bayram günü Cavid Bey'in konuşma yaptığı kürsünün altında bulunan gazetecilerden Yeni Asır Gazetesi muharriri Adil Bey kürsüye doğru hareket ederek intizamı bozmuş bunun üzerine uyarılmıştır. Ertesi gün ise mezkûr gazetede İd-i Millî heyeti hakkında tarizkâr haberler çıkmıştır. Bu varaka ile işin aslı anlatılmıştır.²³⁷ Selanik'te zorunlu ikamet'e mecbur kılınan Abdülhamid'in bulunduğu Alatini Köşkü'nde bayram için yapılan hazırlıklar da gazetelerde yer bulmaktadır;

²³⁶ 27 Temmuz 1909, **Sabah**.

²³⁷ 6 Ağustos 1909, **Zaman**.

“Villa Alatini (Alatini Köşkü) nin tenviri

Hakan-ı mahlûun Villa Alatini’yi bonmarşeden aldığı 65 liralık bayrak ve iki yüz elli küçük fener ve ayrıca iştirâ ettirdiği altı yüz fener ile tenvir ettirmiştir.

Selanik gazetelerinin beyanına göre Abdülhamid geçen gün levazım-ı tezyiniye ve tenviriyenin henüz istihzar edilmediğini görünce maiyetini çağırıp şehrayine iştirak etmek istediğini tekiden söylemiş imiş.”²³⁸

Büyük şehirler dışında ise Meşrutiyet’in ilk yıl dönümü elde olan imkanlar nisbetinde İmparatorluğun bir çok köşesinde kutlanmıştır. “Tasvir-i Efkar” gazetesi bayramı takip eden günlerde özel muhabirini görevlendirmek sureti ile “Bursa’da Yevm-i İyd-i Millî” (İstanbul’dan Bursa’ya) isimli bir yazı dizisi hazırlar. Bu dizide muhabir özellikle Bursa sergisi merkezli olmak üzere görüp yaşadıklarını anlatmaktadır.²³⁹ Orhaniye’de Cuma namazı sonrasında halk hükümet meydanında toplanmış Kaymakam Ziya Bey tarafından bir nutuk irad edilmiştir. Hafız Ethem Efendi tarafından da güne uygun bir dua okunmuştur. Nutuklarda birlik ve beraberlik, Osmanlılık üzerine vurgular mevcuttur. İdadi talebeleri tarafından şiirler okunmuş ve bunlar halk tarafından büyük tezahürat ile karşılanmıştır. Üç defa “Padişahım çok yaşa” avazesi jandarma taburu ve halk tarafından yüksek ses ile dile getirilmiştir. Her yer bayraklar ile tezyin edilmiştir. Kuvva-i zabitanın gayretleri ile herhangi bir uygunsuzluğa fırsat verilmemiştir.²⁴⁰ Adapazarı’nda da bir merasim olduğu haber verilmektedir.²⁴¹ “Anadolu’da Tanin” isimli eserinde Ahmet Şerif Bey’in bu ilk yıldönümü günlerinde Bigadiç’de olduğu bilgisini bulmaktayız. Bayram günü hükümet dairesi önünde toplanan kalabalığa bir konuşma yapan muharrir meşrutiyet idealinin toplumda nasıl bir uyanışa sebebiyet vereceğine dair bir konuşma yapmıştır. Bayram gününde halkın çoğu tarlalarında ve işlerinin başında olmasına rağmen şiirler okumak, davullar çalmak ve gece fişekler atılmak sureti ile bayram kutlanmıştır.²⁴² Buradan da anlamaktayız ki meşrutiyet ideali halk tarafından geçen bu bir senede çok da fazla kavranamamıştır. Erzurum’dan gelen telgraflarda yapılan merasim tafsilatlı bir şekilde anlatılmaktadır. Erzurum’da her yer süslenmiş ve aydınlatılmış,

²³⁸ 27 Temmuz 1909, **Sabah**.

²³⁹ 29 Temmuz 1909, **Tasvir-i Efkar**.

²⁴⁰ 28 Temmuz 1909, **Zaman**.

²⁴¹ 28 Temmuz 1909, **Sabah**.

²⁴² Ahmet Şerif, **Anadolu’da Tanin** – 1. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.12.

İttihad ve Terakki Heyet-i Merkeziyesi tarafından yüz kişilik bir ziyafet verilmiştir.²⁴³ Bayram sebebiyle Köstence Camii şerifinde şehbender ve tebaa-i Osmaniye hazır bulunmuş, dua edilmiş ve sonrasında şehbenderhanede resmî kabulde bulunulmuştur.²⁴⁴ Kumanova'da At pazarı mevkiinde bila tefrik ve mezhep ahali toplanmış, Önce ceza reisi Lütfi Bey tarafından bir konuşma yapılmıştır. Sonrasında herkesin elinde bir bayrak olduğu halde Daire-i Hükümete gelinmiştir. Burada da kaymakam Necip Bey tarafından ittihad ve teavün hakkında bir nutuk okunmuştur. Nutuklarda herkesin kardeş olduğu ve din ayrılıklarının birlik açısından engelleyici bir durum olmadığı vurgusu vardır. Bir Bulgar papaz Devr-i Hamit ile Meşrutiyet dönemi arasındaki farkları sıralayan bir konuşma yapmıştır. Nutuklar arasında Sırpaçca nutuklar da vardır. Sonrasında mektep çocuklarına şeker dağıtılmıştır. Akşamında ise her esnaftan üçer kişi davet edilerek bir ziyafet verilmiştir.²⁴⁵ Üsküp'te tüm devlet ricali ve memurların katıldığı bir şenlik tertip edilmiş. Bu şenlikte sünnet merasimi de yapılmıştır. Asakir-i Osmanî bir resmi geçit düzenlemiştir. Sonrasında konsoloslar tarafından bir resmî kabul yapılmıştır. Şeker ve pasta ikramında bulunulmuştur. Asakir mızıkası tarafından millî havalar çalınmıştır. Gece tenvir edilen mahall-i askeriyede Vali Hüseyin Hüsnü Paşa bir konuşma yapmıştır. Şenlikler gayet parlak geçmiş ve geç vakte kadar meserret ve şadmani edilmiştir.²⁴⁶ Meşrutiyetin ilk merkez-i ictimai olan Firzovikte pek parlak şenlikler tertip edilmiştir. Şehrin her yeri rengârenk sancaklar ile süslenmiştir. Osmanlı İttihad ve Terakki kulübünde bir resmî kabul icra edilmiştir. Bilcümle ahali yekdiğerini kemal-i samimiyetle tes'id etmiştir. Şehrayin sabaha kadar devam etmiştir.²⁴⁷ Köprülü'de de her taraf bayraklar ve sancaklar ile donatılmıştır. Yapılan program uyarınca cümle ahali ve esnaf ellerinde bayraklar ve esnafların niteliğine göre sancaklar ile önde asker oldukları halde marşlar ve şarkılar ile Hürriyet Meydanında toplanmıştır. Askerî, Mülkî ve Ruhanî erkân toplanmış ve konuşmalar yapılmıştır. Konuşmalardan sonra on bin kişiyi geçen kalabalık “yaşasın vatan, yaşasın meşrutiyet, yaşasın padişahımız “ şeklinde tezahürata başlamıştır. Bilcümle Osmanlıların etnik köken ve mezhep farkı yapmadıkları birbirleri ile kucaklaştıkları haber verilmektedir. Akşamında Hürriyet Meydanında maytap gösterileri yapılmıştır. Gecenin sekizine kadar her tarafta kalabalık bir şenlik sürüp gitmiştir.²⁴⁸ Debre'de yapılan şenlikler gayet parlak şekilde

²⁴³ 26 Temmuz 1909, **Sabah**.

²⁴⁴ 28 Temmuz 1909, **Sabah**.

²⁴⁵ 28 Temmuz 1909, **Zaman**.

²⁴⁶ 27 Temmuz 1909, **Zaman**.

²⁴⁷ 27 Temmuz 1909, **Zaman**.

²⁴⁸ 27 Temmuz 1909, **Zaman**.

geçmiş, verilen bilgiye göre tüm etnik unsurlar birbirleri ile samimiyetle kucaklaşmışlardır.²⁴⁹ İttihad ve Terakki Cemiyeti tarafından İzmir’de beş yüz çocuğun sünneti bayram gününe denk getirilerek yaptırılmıştır.²⁵⁰ Sisam adasında dahi özel bir merasim düzenlenmiş, orada bulunan Donanma-i Osmanî erkânı bu merasime katılmıştır. Çeşitli konuşmalar yapılarak gece bir bahçe eğlencesi düzenlenmiştir.²⁵¹ Cemiyetin genel merkezine Sivas, Mamuret-ül aziz, Halep, Ankara, Trabzon, Kal’a-i Sultaniye, Konya, Bursa, Adana, Edirne, Erzincan, Mekke, Yanya, Trablusgarb, İstanbul, Üsküdar, İşkodra, Gemlik, Üsküp, Mustafa Paşa, Kadıköy, Kırkkilise, Isparta, Kilis, Keşan, Bolu, Karahisar, Kilitbahir, Tekfurdağı, Niğde, Bayındır, Amasya, Midilli, Bayburt, Dimetoka, Limni, Çorlu, Şarköy, Naslıç, Kırcaali, Köprülü gibi birçok yerden tebrik telgrafları gelmiştir.²⁵²

Bayramın bu ilk kutlamalarında sadece İmparatorluk içerisinde değil yurtdışında da bir çok merasim düzenlenmiştir. Bu merasimlere yabancıların katılımı dikkat çekicidir. 25 Temmuz tarihli “Sabah” gazetesinin haberine göre Londra’da Mebusan-ı Osmaniye şerefine verilen ziyafete hariciye nazırı başkanlık etmiş ve yaptığı konuşmada meşrutiyet idaresini överken zat-ı hazret-i padişahiye tebrikatta bulunmuştur. İngiltere ile Osmanlı devleti arasında her zaman samimi bir dostluğun olduğunu söylemiştir. Osmanlının iç işlerine müdahalenin hatırlarından dahi geçmeyeceğini belirtmiştir. Aynı tarihli gazetede Paris, Viyana ve Budapeşte’de bulunan Osmanlı misyonlarında çeşitli törenler yapıldığı bildirilmektedir. Bir arşiv belgesine göre Romanya’dan gelen tebrikatlar padişahı gayet mutlu etmiş ve duygulandırmıştır.²⁵³

1909 yılı kutlamaları ile ilgili enteresan bir anektot da Arjantin’de yapıldığı bildirilen On Temmuz kutlamaları hakkındadır. 31 Temmuz tarihli “Zaman” gazetesinin haberine göre Arjantin’in Buanes Airos şehrinde bulunan Osmanlılar On Temmuz bayramını pek parlak bir şekilde kutlamışlardır. Düzenlenen şenliklerde ahaliden beş bin kişi hazır bulunmuştur. Aynı gazetenin 27 Ağustos günkü nüshasında ise Arjantin’de bulunan kimliği net olmayan bir Osmanlı vatandaşından geldiği belirtilen bir mektuba yer verilmektedir. Bu mektuba göre Arjantin’deki Osmanlı vatandaşlarının sayısı altmış bin adettir. Bayram kutlamalarından

²⁴⁹ 26 Temmuz 1909, **Zaman**.

²⁵⁰ 26 Temmuz 1909, **Zaman**.

²⁵¹ 26 Temmuz 1909, **Sabah**.

²⁵² 26 Temmuz 1909, **Zaman**.

²⁵³ **BOA**, BEO, 3609, 270650, 16 Temmuz 1325 (29 Temmuz 1909).

itibaren Arjantin hükümeti Devlet-i Aliye ile münasebet kurma çalışmalarına başlamıştır. Arjantin'in önemli gazeteleri bu münasebetin beşerî ve ticarî faydaları üzerinde durmuşlardır. Türkiye'nin tütün, sigara, halı, incir vs. mahsulatının gönderebilirliği konusunu işlemişlerdir. Bunun yanında burada bir Osmanlı konsoloshanesi mevcut değildir. Bu sebeple ilişkiler geri kalmaktadır. 10 (23) Temmuz akşamında buranın en büyük tiyatrolarından birinde buradaki Osmanlılar tarafından büyük bir şenlik yapılmıştır. Bütün mağazalar Osmanlı bayrakları ile donanmıştır. Bir çok nutuklar irad olunmuştur. Bu nutuklar genellikle Fransızca ve İspanyolcadır. Bir çok önemli zevat Türkiye lehinde önemli nutuklar irad etmiştir. Başlangıçta Osmanlı ve Arjantin marşları çalınmıştır. Devlet ve devlet ricali hakkında sloganlar atılmıştır. Gerçeği ne derece yansıttığını bilemediğimiz bu mektup şiddetli şekilde istenen konsoloshane istekleri ile sona ermektedir.

1909 yılı kutlamaları yukarıda da verildiği üzere ilk kez karşılaşılan “Millî Bayram” olgusunun amatörlüğü ve heyecanı ile bunun yanında kısmen de olsa Osmanlılık idealine toplumun tüm katmanları tarafından beslenen iyi duygular ile geçirilmiştir. Daha önce de belirttiğimiz üzere hakkında en yoğun hazırlıkların yapıldığı ve yoğunluklu kutlanan yıl dönümü bu ilk yıldönümü olmuştur.

1910 yılının siyasi gündemini başlıca meşgul eden mart ayından itibaren başlayan Arnavutluk isyanıdır.²⁵⁴ Bayramın, içerisinde bulunduğu temmuz ayına kadar isyanın hızının kesilmesi ile kısmen sakin bir ortam içerisinde bayram hazırlıkları başlamıştır. Bir sene önceki gibi bayram hazırlıkları Haziran ayının sonundan itibaren başlamıştır. Kutlamalarda Selânik ve İstanbul daha önce de olduğu üzere öne çıkmaktadır. 27 Haziran tarihli “Zaman” gazetesinde yer alan bir haberde On Temmuz'u layık olduğu şekilde kutlamak amacıyla herkesin üzerine düşen vazifeyi yapması gerektiği hatırlatılmış, Şehirde dikiş makinesi ve bisiklet satıcılığı yapan Ali bin Abdi Efendinin önderliğinde bir bisiklet alayı hazırlandığı bildirilmiştir.

9 Temmuz tarihli bir belgeden bayram günü Hürriyet-i Ebediye tepesinde resmigeçit yapılacağı bilgisine ulaşıldığı, belediye tarafından hazırlıklarda bulunulmaya başlanacağı, şehremini tarafından Dahiliye Nezaretine bildirilmektedir.²⁵⁵ Hürriyet-i Ebediye Tepesinde

²⁵⁴ Tarık Zafer Tunaya, **A.g.e.**, s.71.

²⁵⁵ **BOA**, DH.İD., 112-2, 19, 26 Haziran 1326;

yapılacak olan tören ile beraber sonraki günlerde şehrin başka köşelerinde törenler tertip edilmiştir. Gazetelerde İstanbul'daki karar kılınan resmi programdan bahsedilmektedir. Bu programa göre padişahın da katılacağı bu resmigeçit töreni Haydarpaşa'da yapılacaktır. Donanma'nın da katılacağı törende donanma, hazırlanan plan üzerine güney tarafından gelecektir. Torpido filosu filonun iskelesi tarafında olacaktır. Donanma Zat-ı Şahanenin bulunduğu yata yaklaşınca yirmi bir pare top atışı yaparak selam verecektir. Donanma belirli bir programa göre Boğaz turu yaptıktan sonra Dolmabahçe önünde demirleyecektir. Filo karanlık basınca tenvir edilecektir.²⁵⁶ Bayram günü tüm resmi daireler tatil olunacaktır. Gündüz tüm resmi daireler ve vapurlar bayraklarla donanacak akşamında ise tamamı aydınlatılacaktır. Ahali de kendi imkanları dahilinde tezyin ve tenvirata girişebilecektir. İstanbul'da fişek atmak kesinlikle yasaktır. İstanbul'da yapılacak donanma resmigeçidinde burada bulunan tüm resmi zevat hazır bulunacaktır. Selanik'ten gelen bir heyette şehre ulaşmak üzeredir. Teşrifat-ı umumiye nezareti Mebusan Meclisi azasının tamamının adreslerine ulaşamadığı için resmigeçit için hazırlanan davetiyeleri gönderememektedir. Resmigeçide gelecek olanlar Meclis-i Umumi-i Milli dairesine geleceklerdir.²⁵⁷ 22 Temmuz

Mektubi Kalemi

Aded

226

Dahiliye Nezaret-i Celilesine

Devletlü Efendim Hazretleri

İyd-i Ekber-i Milli olan 10 Temmuz yevm-i meş'udunda bazı esbabdan dolayı Hürriyet-i Ebediyye tepesinde bu sene resm-i geçid icra olunacağı istihbar edilmiş ve resm-i geçid icrası takdirinde emanetçe şimdiden istihzaratta bulunulması lazım gelip hatta nihayetin mukaddematına ibtidâr kılınmış olduğundan tertibatın tehirine mahal kalmamak üzere keyfiyetinin mesar-ı aşra emrû ebna buyurulması müstehamdır. Ol babda emr-ü ferman hazret-i veliyyül emründür.

Şhremini

²⁵⁶ 20 Temmuz 1910, **Tanin**.

²⁵⁷ 21 Temmuz 1910, **Tanin**.

tarihli “Tanin” gazetesinin verdiği bilgiye göre Üsküdar sancağında yapılacak törenlerin programı şu şekildedir;

- 1 – Üsküdar’da üç kısımda kutlama yapılacaktır; Birinci kısım Doğancılar meydanı, ikinci kısım Talimhane meydanı, üçüncü kısım Kuzguncuk, Çengelköy, Beylerbeyi ciheti.
- 2 – Her mıntıkanın dahil olduğu belediye tarafından belirlenen yerler süslenecek ve aydınlatılacaktır.
- 3 – İctima mahallerinin güvenliği zabitan tarafından sağlanacaktır.
- 4 – Resmi görevliler uygun kıyafetleri, askerler ise merasim uniformaları ile, öğrenciler ise okul kıyafetleri ile kutlamalara katılacaklardır. Herkes ellerinde bayrak olmasına özen gösterecektir.
- 5 – Üsküdar saat bir buçuk, Kadıköy saat dört, beylerbeyi saat on iki de program başlayacaktır.

İd-i milli’ye katılmak üzere Rumeli’den gelecek olan heyet ise alaturka saat altıda Sirkeci istasyonuna ulaşacaktır. Heyeti karşılamak üzere Dahiliye Nazırı Talat Bey hazır bulunacaktır. Heyet buradan Hürriyet-i Ebediye tepesine gidecektir. Akşam ise şehremaneti tarafından kendilerine bir ziyafet tertip edilecektir. Heyeti oluşturan zevatın ekserisi Hürriyet Ordusunu teşkil eden fedakâr gönüllülerden oluşmaktadır.²⁵⁸ Darülfünun talebesi ise 10 Temmuz akşamı bir fener alayı düzenleyecektir. Galata’dan başlayacak olan alay, Cadde-i Kebir’e kadar devam edecek ve burada belediye bahçesinde son bulacaktır.²⁵⁹

Tarih-i Osmanî Encümeni tarafından Maarif-i Umumi Nezaretine yazılan bir yazıda ise millî bayram ile alâkalı Meşrutiyet idealini mazide Meşrutiyet fikri ile çelişmeyen kimliklerle desteklemek ve bir nevi temel alma düşüncesinde bulunulduğunu görmekteyiz. Encümen tarafından, her sene Meşrutiyet idealinin uğrunda canlarını verenlerin mezarlarına bayram günlerinde mum dikildiği gözlenmiştir. Nezaretten istenen Meşrutiyet’e giden yolu açan yenilikçi sultan III. Selim ve Tanzimat asrının önemli ismi Reşit Paşa’nın da türbelerinin aydınlatılmasıdır.²⁶⁰ Belirttiğimiz gibi buradaki amaç Meşrutiyet’in halkın âdet ve gelenekleri ile mazide var olan figürler üzerinden toplumsal bazda sindiriminin sağlanmasıdır.

²⁵⁸ 22 Temmuz 1910, **Tanin**.

²⁵⁹ 22 Temmuz 1910, **Tanin**.

²⁶⁰ **BOA**, MF., MKT., 1157, 12, 13 Receb 1328;

Bayram günü gazetelere baktığımızda yazarların birinci önceliği Meşrutiyet'e ve bayram'a verdiklerini görmekteyiz. "Tanin" gazetesinde bir makale kaleme alan Babanzade İsmail Hakkı Bey, "On Temmuz bizim On dört Temmuz'umuzdur." diyerek Fransız devrimi ve getirdiği özgürlüklerle Meşrutiyet idaresi arasında bağlar kurmakta, On dört Temmuz batı için bir kurtuluş vesilesi iken On Temmuz ise şark için aynı manalara gelmektedir demektir. "Yevm-i veladetimiz On temmuz ise, yevm-i cülusumuz (millet için bu tabiri kullanıyor) On bir Nisan (31 Mart) dır." diyerek eski devir ve Meşrutiyet arasında karşılaştırmalarda bulunmaktadır.²⁶¹

Sonraki günlerde İstanbul gazetelerine baktığımızda yapılan kutlamaların coşku ile geçtiği izlenimi edinmekteyiz. Gündüz yapılan süslemeler yanında gece yapılan ışıklandırmalar izleyenlere coşku verecek mahiyette olmuştur. Sabah erkenden sokakları dolduran insanlar, alanlara akın etmişler, evler, dükkanlar ve resmi daireler bayraklar ile süslenmiştir. Sarayburnu'nda ve diğer deniz kıyısı mahallerde denizde yapılacak geçidi izlemek isteyen halk sabah erken saatlerden itibaren toplanmıştır. Kadın ve erkeklere ayrılan

Maarif-i Umumiyye Nezaret-i Celilesine,
Devletlü Efendim Hazretleri,

Her sene İyd-i Milli'de emkin-i resmiye ve hususiyenin tenvir ve tezyiniyle İyd-i mezkûr'un hatırası tebcil edilmekte ve Meşrutiyet-i mukaddesemizin muhafazası emrinde fedayı hayat eden veya birer suretle hidemat-ı güzidesi meşhud olanların mesai-i vatanperveranesini takdisen bazı merasim icra olunmakta olduğu ve bu cümleden olarak ihtiyacat-ı asrı takdiren devlette ıslahat-ı esasiye ve Tanzimat-ı Hayriye'ye teşebbüs eden selatin-i âzâm hazeratının da yine bu babda ibraz-ı âsâr-ı fedakârî eyleyen rical-i devlet türbelerine de İd-i Milli-i mezkûr gecesi ikad-ı şum'u edilmekte bulunduğu halde bunlardan cennetmekân Sultan Selim-i Sâlis hazretleri tecdid-i idare uğrunda feda-i can etmiş ve Reşid Paşa merhum dahi Kanun-ı Esasi'nin ruhu olan emniyet-i can ve mal ve müsavat-ı hukuk mevad-ı mühimmesini cami Tanzimat-ı Hayriye'nin tesisi ve ilânına muvaffak olan âzâm-ı fedakârandan buldukları tarihçe sabit olan müşarileyhüma türbelerinin İd-i Milli gecesinde kanadil ile tenviri muvafık-ı şî'ar-ı kadirşinasi olacağı Tarih-i Osmanî Encümenince tekerrür-i hal olmakla keyfiyetin icab eden daireye emr-ü iş'ar buyurulması.. Ol babda emr-ü ferman hazret-i veliyyül emrindir.

Tarih-i Osmanî Encümeni Reisi

13 Receb 1328

Tarih : 21 Temmuz 1910

²⁶¹ 23 Temmuz 1910, **Tanin**.

ayrı mahaller hınca hınç doludur. Sarayburnu gibi karşı yakada Moda, Kadıköy, Üsküdar cihetlerinde yoğun bir kalabalık gözlenmektedir. Resmigeçit sebebiyle Harem İskeleyi önlerinde demirli duran şilepler kaldırılmış, resmigeçidi izlemek için geleceklere özel alanlar tesis edilmiştir. Bunun yanında ufak tekneler ve kayıklar denizde yapılacak resmigeçiti izlemek için boğazın muhtelif yerlerinde birikmektedir. Padişah'ın gelmesini haber veren top sesleri ile kalabalığın heyecanı son haddine varmıştır. Amiral üniforması içerisindeki padişah saltanat kayığı ile Ertuğrul yatına ulaşmıştır. Vapurun güvertesindeki padişah uzun uzun halkı selamlamıştır.²⁶²

Bayram gecesini kırk beş kadar fukara çocuğun sünneti İttihad ve Terakki kulüpleri tarafından yaptırılmış ve sonrasında iki yüz kişilik bir ziyafet verilmiştir. Sünnetleri yapılan kırk beş çocuğa entari, don, takya, ayakkabı ve birer mendil hediye edilmiş sonrasında ise fotoğrafları çekilmiştir. Gündüz limonata ikramı, gecesinde ise ziyafet tertip edilmiştir. Gece bir hokkabaz ile çocuklar eğlendirilmiş sonrasında ise on beş kişilik bir saz heyeti ile sabaha kadar terennüm edilmiştir.²⁶³ İki arşiv belgesini incelediğimizde 1910 İd-i Millîsi için Heybeliada Rum Ortodoks Cemaati tarafından padişaha gönderilen bir bağlılık ve tebrik yazısını ve buna karşılık olarak Mabeyn'den yazılan bir cevabı görmekteyiz. Cemaat tarafından yazılan yazıda²⁶⁴ padişaha bağlılık sunularak sultanın babası ve ceddinin

²⁶² 25 Temmuz 1910, **İkdam**.

²⁶³ 25 Temmuz 1910, **Tanin**.

²⁶⁴ **BOA**, İ.MBH, 10 Temmuz 1326;

Huzur-ı Şevketvafer Hazret-i Padişahî'ye

Şevketmeab Efendimiz Hazretleri

Zat-ı Şevketsimat-ı Şahaneleri ahiren Heybeliada'yı teşrif buyurdıkları sırada bizler Heybeliada Rum Ortodoks seknesi kullarına lütfen ve atıfeten selâm-ı saadet encam-ı şahanelerinin tebliği irade-i seniyyeleri maatekrar ve'l iftihar mesmu-u âcizememiz olmuştur. Cennetmekân cedd-i emced-i hazret-i hilâfetpenahileri ile peder-i bezirgüvarları hazeratı Heybeliada'yı sevdiklerinden defaatle teşrif buyurmuş oldukları ve her defasında ahali tarafından perestîşkârane tekrimat ve tebcilata mazhar oldukları ada ihtiyarlarımızın da halâ hatırındadır. Zât-ı şevketmeab-ı şahaneleri dahi mükerreren Heybeliada'yı teşrifle hakan-ı müşarileyhüma misillü adamız hakkında hissiyat-ı aliye-i teveccühkânelerini izhar buyurdıklarından zât-ı hazret-i mülükaneleri kulub-ü sadıka-i bendegânelerimizin cilvegâhıdır. İmdi İy-d-i Millimizi tebcil ve tes'id ettiğimiz bu anda temadi-i emr-ü afiyet-i şahaneleri ediyye-i ahiresini yad-ü tezkâr ile satif-ül ara teveccühat-ı cemaye kısmet-i mülükânelerinden

Heybeliada'yı ziyaretleri yanında geçmişte gerçekleşen kendi ziyaretleri anılmakta, bu ziyaretlerin cemaatin ihtiyarlarının hatırlarında hala durduğu söylenmektedir. Cemaat İyd-i Milli'yi tebrik edip padişahın koruyuculuğunun devamını talep etmektedir. Cevapta ise²⁶⁵ arz olunan sadakatin padişahı duygulandırdığı belirtilmektedir.

Kutlamalar yanında daha önce de belirttiğimiz üzere bayram, af talep edenlerin kağıt kaleme sarılıp bayram hatırına afv-ı şahaneye uğrama talebinde bulunduğu zamanlardır. Af

cesaretyâb olarak evlad-ı şahanelerinden bulunan bilumum Rum millet-i sadıkası hakkında atıfet ve himayet-i şehriyelerini bî dirîğ ve ibzal buyurmalarını istirham eyleriz. Ferman

10 Temmuz 326

Bendegân-ı ahkârları

Heybeliada Ortodoks Cemaati

Tarih : 23 Temmuz 1910

²⁶⁵ BOA, İ.MBH., 29 Temmuz 1326;

Mabeyn-i Hümayun-ı Mülûkane

Başkitabeti

174

5 Nisan 326 tarihli ve 234 numaralı tezkere-i hususiye-i sadaretpenahiye cevaptır. İyd-i Milli münasebetiyle Heybeliada Rum cemaati tarafından hissiyat-ı sadıka ve ta'zimat-ı ubudiyetkâranelerinin hâk-i pâyi-i Hümayun-ı Cenab-ı Padişahiye arz-ı rica edildiğini mutazammın Dahiliye Nezaret-i Celilesinin irsal buyurulan tezkeresi melfufatıyla beraber manzur-ı âli buyurularak cemaat-i mezkûre canibinden bu suretle izhar edilmiş âsâr-ı sadakatkarî nezd-i hümayun-ı mülûkânede mucib-i mahzuziyat olduğunun icab edenlere tebliği irade ve ferman bulunan ve neferat-ı müşarileyhanın salif-üz zikr tezkere ve melfufatı ita ve takdim kılınmasına ahzolunup emr-ü ferman hazret-i veliyyül emrindir.

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyari

29 Temmuz 326

Tarih : 11 Ağustos 1910

müessesesi İslam ve Osmanlı geleneğinde bulunduğu ve af için araya çeşitli vesilelerin konulduğunu bilmekteyiz. Millî bayram gününün bu sebeple kullanılması geleneğe bakıldığında, gayet normal kabul edilmelidir. Örneğin 1910 yılında kutlanan İd-i Milli hatırına Bulgar halkının talebi olduğu bildirilen 27 Temmuz tarihli bir dilekçede siyâsî suçlardan dolayı mahkûmiyet çeken Osmanlı ve Bulgar tebaasına mensup ve isimleri ekte yazılan şahısların affı talep edilmektedir.²⁶⁶

Bulgaristan ile var olan duruma baktığımızda; “Debâ” Gazetesinde kimliğini bilmediğimiz bir muharrir tarafından yazılan “Yeni Türkiye” başlıklı yazıda; Avrupalı gözlemciler Meşrutiyet öncesinde İslâmiyet ile meşrutiyet idaresinin uyuşmayacağını söylemekte oldukları oysa iki seneden beri bu iki unsur-ı mühim yan yana yaşadığı anlatılmakta, 1909 senesinin Nisanından bu iki unsurun üzerinden bir kasırğa geçtiği ama buna rağmen bu birlikteliği yıkamadan durdurulduğu yazılmaktadır. Yazara göre, bu birlikteliği yıkmak için bugün de çabalar olsa bile bunları durdurmak Osmanlıların vazifesidir. Bütün devletler Türkiye’ye hüsn-i niyetler konusunda güvence vermektedir. Büyük devletlerin Osmanlı hakkında çok samimi ve iyi niyetleri (!) vardır. Küçük devletler için ise aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Yazar, Genç Türklerin, Türkiye’yi takviye etmenin en kestirme yolunun Yunanistan ile yapılacak bir savaş olduğu düşüncesinde olduğunu söylemektedir. Bu düşüncenin karşısında Türkiye’yi takviye edecek en mühim yol sadece çalışmaktır. Tehlike var ise Bulgaristandadır. “İliklerine kadar diplomat” olan Kral

²⁶⁶ BOA, BEO, 3785, 283842, 19 Receb 1328;

Daire-i Sadaret Tahrirat Kalemi

Dahiliye Nezaret-i Celilesine,

Ceraim-i siyasiyeden dolayı mahkûm ve mahpus olan teb’a-i Devlet-i Aliye’den ve Bulgar milletinden esamisi melfuf-u pusulada muharrir kesianın İd-i Milli’ye hürmeten afv-ı âliye mazhariyetleri Bulgar eksar-ı halkı tarafından verilen takrir leffen sub-ı âlilerine nisyar kılınmış ve mezkûr pusulada esamisi muharrir olanlardan mâdâsı hakkında vâki olacak muamele-i hukukiyenin ebnasına himmet

Tarih : 27 Temmuz 1910

Ferdinand diplomatik yoldan bir takım kazanımlar yolundadır. 1908 inkılabı memlekete nizam vermek isteyenlerin eseridir. Fransa da bu yevm-i mübecceli kutlamaktadır.²⁶⁷

Meşrutiyet idealinin tüm imparatorluk dahilinde yayılması şüphesiz ihtilalcilerin önem verdikleri bir durumdur. Bunun yanında başkentin konumu Meşrutiyet idarecilerinin gözünde Selânik kadar artmıştır. 27 Temmuz tarihli “Tanin” gazetesinde Babanzade İsmail Hakkı Bey tarafından yazılan bir yazıda İttihad ve Terakki Cemiyeti reisi Halil Bey’in Rumeli’den gelen zevata yaptığı konuşmadan satır başları verilmektedir. Fransa örneği ile Paris olmadan Fransa olmaz benzetmesi İstanbul için veriliyor ve Meşrutiyet’in başının İstanbul olduğunun vurgulanmaktadır. Devamında İstanbul ile taşra arasında Devr-i Hamid’den beri bir soğukluk olduğu söylenmektedir. Osmanlı inkılabı Fransız devriminden sonra düşülen hatalara düşmeyecektir (Eylül kıtalleri, 93 vukuatı) İstanbul ile taşra arasında sürtüşme ve ikilik olmaması esastır.

İdarecilerin itidalli ve mevcut durumu bozmadan imparatorluğu ihya etme düşünceleri yanında Balkan Savaşına yaklaşan bu yıllarda Balkanlarda yapılan milli bayram kutlamaları günlerine baktığımız da dahi var olan huzursuzluklar göze çarpmaktadır. Yanya istilaaat komisyonu azasından Hazım Bey tarafından Makam-ı Vilayete gönderilen 18 (31) Temmuz 1910 tarihli fezlekeye göre, 10 (23) Temmuz günü Arnavutlar tarafından “Hürriyet’in Hürriyet-i Hakikiye tebdili” amacıyla bir “İstiklaliyet Fermanı” okutulacağı haberi alınmıştır. Leskovik naibi dellallara bu konuda tembihlerde bulunmuş, dellallar da bu görevi yerine getirmişlerdir. Mahalli polis tarafından bu durum tesbit edilmiştir.²⁶⁸ İlbasan’da da yerli polis

²⁶⁷ 27 Temmuz 1910, **Tanin**.

²⁶⁸ **BOA**, DH, EUM., THR., 45, 30, 18 Temmuz 1326;

Yanya İstilaat Komisyonu Azasından Hazım Bey Tarafından Makam-ı Vilâyete Takdim Kılınan 18 Temmuz 326 Tarihli Fezlekenin Suretidir.

10 Temmuz 326 günü İstiklâliyet Fermanı okunacağını ilân etmiş olan Leskovik naibi tarafından dellalla tenbihat icra olunmuş ve merkum dellal dahi yevm-i mezkûr sabahı ol babda alenen ilanatta bulunmuş olduğu mahalli polis memurluğundan vilâyet polis serkomiserliğine varid olub 10 Temmuz 326 tarihli ve beş yüz beş numaralı takrir ile ârâ ve takdim kılınmış olan telgrafnâmede bildirilmiş olmasıyla mahallince tahkikat-ı lâzıme ifâ eylemek üzere emr-ü irade-i cenab-ı vilâyetpenahileri mucibince yevm-i mezkûr gecesi hareket edilmiş ve ferdası günü Leskovik’e muvasalat olunarak mahallince avâma kadar tanzim edilen evrak celb ve mütalea olunduktan sonra tahkikat-ı lâzıme icra kılınmıştır. Temmuz’un onuncu cumartesi günü İyd-i Milli yevm-i

mübecceline müsadif olmasına mebnî dükkânlar mestur olacağı cihetle Görice pazarının yalnız o haftaya mahsus olmak üzere Cuma günü yapılması takarrür ederek ona göre Leskovik'te İlân-ı keyfiyat olunması Görice mutasarrıflığına, kaymakamlığına mevrud 6 Temmuz 326 tarihli yüz otuz sekiz numaralı telgrafnâmede bildirilmiş olmasına binaen tahrirat kalemi marifetiyle münadi Erkirli Nureddin Ağa'ya tefhim-i keyfiyet edilmiş ve yedinci Çarşamba günü o yolda ilânatta bulunup bunu anlamak maksadıyla o hengâmda Naib Ahmed Ramiz Efendi münadiyi odasına celb ettiği ve İyd-i Milli günü sabahı münadi-i merkumun ihbar-ı evrak-ı mezkûreden anlaşılacak samiinden Leskovik eşrafından Merhum Vehib Paşazâde Rüstem Bey ve Hancı Toma oğlu Let ve Tüccar Yorgaki oğlu Kita ve Kemerci Hristo Deşo'nun oğlu Vasil ayrı ayrı celb ve ifadeleri zaptolunarak Temmuz'un Onuncu mezkûr Cumartesi günü sabahı Münadi Nureddin Ağa ve o gün saat ikide İslâm ve Hristiyan ahalinin hükümet önünde toplanmalarını ve Arnavutluk fermanı okunacağını ilân eylediğini her biri müttefik-ül lafz beyan ve ifade eylemişlerdir.

Münadi ve Fenerci Nureddin Ağa bin Seyfeddin isticvabında Görice pazarı hakkında ilânatta bulunduğu gün naib efendinin dairesine celb edilerek mahkeme başkâtibi ile âzadan biri hazır olduğu halde ne ilân ettiğini hâkim efendi sual etmesiyle cevap verdiğini ve bunun üzerine hâkim efendi Cumartesi günü saat ikide Hükümet önünde devlet, millet, padişah için ferman okunacak İslâm ve Hristiyan ahali hazır bulunmasını ilân eylemesini tenbih edip kendisi de yevm-i mezkûrda o yolda ilân-ı keyfiyet ettiğini ve (Arnavut fermanı) demediğini ve şayed demiş ise bile leyl-ü nehar işrette me'luf olduğundan bilmeyerek demiş olacağını beyan ve bu ilândan sonra ve isticvabından bir gün evvel pazarda kimin olduklarını bilmediği altı yaşlarında iki çocuk üç dört güne kadar katl olacağını kendisine söylediklerini ve çocukların Arnavut Maarif Klübü tarafından sevk edilmiş olacağını ve binaenaleyh (Arnavutluk Fermanı) tabiri hakkında kendisine hiçbir taraftan teşvikat vaki olmadığını dermeyan etmiştir.

Münadi-i merkumun ifadesine göre hakim efendinin tenbihatını işitmiş olacaklarından naşi mahkeme başkâtibi Mehmed Nabi ve aza Lehveli Rifat ve Nikolaki Efendilerden ayrı ayrı ledüşşifai mümaileyhden Rifat ve Nikolaki Efendiler tenbihat-ı vakıa hakkında kat'iyen adem-i malûmat beyan etmiş ve mahkeme başkâtibi Mehmed Nâbi Efendi yazmış olduğu 11 ve 15 Temmuz 326 tarihli cevaplarında Çarşamba günü Görice pazarı hakkındaki dellallık nidasında vukubulan sözler üzerine hakim efendiye cevaben beyan ederek ancak hakikat-i meseleye vâkıf olmak için naib mümaileyh dellalı odasına celb ve dellal dahi söyleyip başka bir söz tenbih vuku bulmaksızın çıkıp gitmiş olduğu adem-i malûmat beyan eden azadan Rifat Efendi dahi orada hazır bulunmuş ise de gazete mütaleasıyla mesmu' idiği ancak İd-i Milli günü merkum dellal Nureddin Arnavut "Başkim" klubüne gelerek Arnavutluk Fermanı okunacak yolunda ilânatta bulunmasını şayet sözün vukuunda hakim efendinin teşvikiyle vaki olduğunu söylemesini debboy memuru Mülâzım Hilmi Efendi ile tenbih etmiş olmasına mebni o suretle ilânatta bulunduğunu ve bilâhare tekrar Muharrem Rusi, Cavit Bey, hakkı aline (?) hazır iken delallardan istifa ettiklerinde debboy memuru Hilmi Efendi Hakim efendi aleyhinde olmak için bu tertibi yaptığını ve kendisine "bir" lira verdiğini ve maaşını da üç yüz guruşa iblağ ettireceğini vaad eylemiş olduğunu söylediğini ilâve ve hikâye eylemiştir.

Dellala vâkı olan tenbihat ve tebligatın neden ibaret olduğu ve bir de kıraat eylediği Arabiyyül ibare şedid-ül meal duanın bir fırkasında elde edilen hürriyetin hürriyet-i hakikiyeye tebdili yolunda bir fikra mevcut

ve jandarmaların vazifelerinde gösterdikleri gevşeklik Osmanlılık bilincinin uyandırılmaya çalışıldığı bayram gününde kasıtlı bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bayram gününde belgeye göre bir takım çoluk çocuk alkolün etkisi ile yerel kıyafetleri ile bazı bayrakları çalma ve kağıt bayrakları yakma girişiminde bulunmuştur. Mutasarrıfın zamanında haberdar edilmemesi sebebiyle polis komiseri vekili Divan-ı Harb'e sevk edilmiştir. Polis ve jandarma yanında mutasarrıfın da lakayd davranışları sebebiyle hükümete karşı olan itimat günden güne azalmaktadır. Bu yaşananlar askeri bir müdahale ile kısmen engellenmiştir.²⁶⁹

olduğu anlaşılmasına binaen 3 Temmuz 1326 tarihli bir kıt'a muhtıra ile keyfiyet naib Ahmed Ramiz Efendiden istifar ve otuz altı saati müteceviz bir zaman itizar olduğu halde cevap alamayıp te'kiden yazılan tezkereden sonra mümaileyh azli emrini telakki ettiğini müteakip leylen ve tebdil-i hal ederek Leskovik'ten savuşmuş olduğu ve gönderilen tezkereleri Mehmed Servet Efendi ahz ederek ilm-ü haberlere onun imzasını yazdığı anlaşılaraq bu cihet hakkında başkaca tanzim olunan tezkere ilm-ü haberlerle beraber Leskovik Kaymakamlığına tevdi kılınmıştır. Tafsilat-ı maruzadan buyurulacağı vechile dellal Nureddin Arnavutluk Fermanı okunacağı yolunda ilânatta bulunduğu muhakkak olan naib Ahmed Ramiz Efendinin ve ne de Başkâtip Mehmed Nabi Efendinin dermeyan etmiş olduğu vechile debboy memuru mülâzım Hilmi Efendinin teşviki anlaşılamayıp bilakis mülâzım mümaileyhin eseri basiretidir. Vakıa Naib Efendinin de vazife ve selahiyeti dahilinde olmadığı halde velev dua için olsun dellala tenbihat icra ve merasim esnasında dua kıraati kaymakam tarafından Müfti Efendiye ihsar olunmasına ve Müfti'nin de tesbitine rağmen kendi eser-i tertibi olan şedid-ül meal duayı kıraat ettiği anlaşılmış ve dellal Nureddin Ağa'nın hareket-i vakıası hakkında müstelzim muamele görülerek merkez-i vilâyette getirilip jandarma dairesinde taht-ı nezarete bulunmakta muktezasının emr-ü ifası zımında işbu fezleke-i metlufat komisyonunda muharrer bulunmasıyla ara ve takdim kılındı.

Tarih : 31 Temmuz 1910

²⁶⁹ BOA, DH.İD., 67-1, 21, 23 Temmuz 1326;

Numara 95

Yerli polis ve jandarmaların vaziyetlerinde gösterdikleri rehavet ve himayetkâranenin bir numunesi de İlbasan'da On Temmuz İyd-i Millisine tesadüf eden gecede bir takım çoluk ve çocuğun saika-i sekr ve muhit-i memleket elbisiyle bazı bayrakları çalmak, almak ve kağıt bayraklardan bir takımlarını çalıp yakmak gibi cür'etlerinin ertesi gününe kadar malûmat alınmaması ve hükümetin en büyük memuru olan mutasarrıflığın vakit ve zamanı ile haberdar edilmemesi hakkında polis komiser vekili Mehmed Efendi'nin bizzat Divan-ı Harb huzurunda verdiği ifadat-ı metlunede görüldü. İlbasan'da sair yerlerde olduğu gibi hükümet memurlarının ve tahsis polis ve jandarma ile mutasarrıflığın lâkayd davranmaları yüzünden hükümete olan itimadı günden güne reside-i zeval olarak ahalinin her birinin kendi başına hareketlerine sebebiyet vermiş, bu kayıtsızlık devam ettikçe bugünkü ahval-i garibenin meydan açılmışdır. Ki bugün idare-i örfiyenin ve icraat-ı askeriye'nin tesiriyle bir dereceye kadar.....

Görölmektedir ki Balkanlarda bugüne kadar Osmanlı hakimiyeti altında yaşamış topluluklarının hal ve tavırları Osmanlılık idealinin adeta doğar doğmaz öleceğinin işaretini vermektedir. Osmanlılık vurgusunun merkezî idare tarafından öne çıkarıldığı bayram günlerine bakmak bu durumu görmek için iyi bir seçimdir. Anadolu'da Tanin isimli eserinin ikinci cildi olan Arnavutluk'ta, Suriye'de, Trablusgarb'de Tanin isimli eserinde Ahmet Şerif Bey'in bayram günlerinde Balkanlardaki yerli halkın bayrama ve dolayısıyla meşrutiyet yönetimi, Osmanlılık ve genel olarak Osmanlı İmparatorluğu idaresine karşı bakışını net bir biçimde ortaya koymaktadır. Berane - Tergovişe civarında bulunan Yurudle (?) isimli

Tarih : 5 Ağustos 1910

BOA, DH.D., 67-1, 21, 6 Teşrin-i Evvel 1326;

Harbiye Nezareti
Muhakemat Dairesi
604

Hulasa-i Meal :

İlbasan Mutasarrıfı ile polis ve jandarmaların vazifesini ifadaki rehavetleri ahalinin hükümete olan itimadını izale etmekte olduğundan memleketin muktedir bir mutasarrıfa ihtiyacı görüldüğüne dair

Dahiliye Nezaret-i Celilesine,

Devletlü Efendim Hazretleri,

İlbasan'da On Temmuz İyd-i Millisinde talik olunan bayrakların çalınıp yakıldığı halde polis komiser vekilinin mutasarrıfı haberdar etmediğine ve betahsis polis ve jandarmalar ile mutasarrıfın lâkaydane davranmaları yüzünden ahalinin hükümete itimadı zail olmakta ve memleketin muktedir ve faal bir mutasarrıfa ihtiyacı derkâr idüğüne ve polis ve jandarmaların da yerlerinden olması lüzumuna dair İlbasan Divan-ı Harb-i Örfisinden tanzim ve Kosova müretteb Kolordu Kumandanlığından bâtahrir teyid olunan doksan beş numaralı mazbatanın suret-i müsaddakası Muhakemat Dairesi ifadesiyle teffen sub-ı ali-i nezaretpenahiye ara-ı tisyar kılındı meafine nazaran muktazasının ifa buyurulması kabında emr-ü ferman hazret-i veliyyül emrindir.

Tarih : 19 Ekim 1910

Hristiyan köyünün içerisinde geçtiği bayram gününde görmüştür ki halk “On Temmuz güneşinin girmesine engel olmak için, bütün kapılarını ve pencerelerini kapatmıştır.” Böyle bir günde bu köyde kalmak istemeyen yazar başka bir Hristiyan köyüne geçmekte ve burada da aynı durumu görmektedir.²⁷⁰ Boşnak – İslâm köylerinde de durum Hristiyan köylerinden farksızdır.²⁷¹ Sadece Tergovişte kaza hükümeti “kapısının üstüne koyduğu, rengi kaçmış, verem olmuş bayrağı” ile bu günü kutlamaktadır. Sivil hayattaki ilgisizlik yanında tek hareketlilik kışla içerisinde.²⁷²

1911’e geldiğimizde yaşlı padişahın kaynaşan Rumeli’nin bir nevi nabzını ölçmek ve ateşini düşürmek amacı ile Haziran başında Rumeli seyahatine çıktığını görmekteyiz. Aynı yıl 3 Temmuz’da Türk Ocağı’nın kurulması da Osmanlılık idealini benimseyen İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin yavaş yavaş Türklük fikrine doğru rotasını değiştirdiğini göstermektedir. Bayram’dan yaklaşık iki ay sonra Eylül sonunda İtalya’nın Osmanlı Devletine savaş ilanı ile Türkiye on yılı aşacak bir savaşlar zincirinin ilk halkasına dahil olmuştur.²⁷³

Daha önceki bayramlarda da olduğu üzere yabancı misafirlerin bayram günü yapacakları ziyaretler önceden Dahiliye Nezaretine bildirilmiştir. 1911 İd-i Millisinde de 16 Temmuz tarihinde yazılan bir pusula ile Bulgaristan zabitanından bir grubun bayram’a katılmak üzere İstanbul’a geleceği bildirilmektedir.²⁷⁴ 17 Temmuz tarihli “Ziya” gazetesinde

²⁷⁰ Ahmet Şerif, **Arnavutluk’ta, Suriye’de, Trablusgarb’de Tanin** – II. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, s.92

²⁷¹ Ahmet Şerif, **A.g.e.**, s.93

²⁷² Ahmet Şerif, **A.g.e.**, s.95.

²⁷³ Tarık Zafer Tunaya, **A.g.e.**, s.71.

²⁷⁴ **BOA**, BEO, 3602, 270125, 3 Temmuz 1327;

Dahiliye Nezaret-i Celilesine,

İyd-i Mübeccel-i Milli olan On Temmuz’da icra olunacak merasimde bulunmak üzere Bulgaristan Zabitanından bazılarının dahi Dersaadet’e gelmek arzusunda buldukları ve buna muvafakat olduğu surette Zabitan-ı mümaileyhin kaç kişiden olması lazım geleceği Bulgaristan sefaret-i tercümanı tarafından beyan ile istifraç olunmuş ve mücavir bir hükümetin şu suretle de sūrur-ı millimize iştirak etmek arzusunda bulunmasını müstelzim memnuniyet ve merasim-i mezkûrede bulunacak zabitanın tayin-i miktarı kendilerine ait bir keyfiyet olup fakat mümaileyhin haklarında ona göre muemalat ile bulunmak üzere kaç kişiden ibaret olacaklarının vaktiyle tayin ve ihbar olunması lâzım geleceği cevabı ita kılınmış oldu. Ve Zabitan-ı mümaileyhim için cihet-i

ise Bayram kutlamaları için teşrifat müdüriyet-i umumiyesince bir program hazırlanıp meclis-i vükela'ya tevdi kılınmış olduğu, bu babda Hürriyet-i Ebediye tepesinde icra kılınacak program ile ve merasim konusunda görüşüldüğü yazmaktadır. 20 Temmuz'a gelindiğinde ise gazetelerden öğrendiğimize göre On temmuz kutlamaları için teşrifat dairesince hazırlanan program saraya arz edilmiş ve mucibince irade-i seniye sadır olmuştur.²⁷⁵

Bayram öncesinde af konusu ve istekleri her yıl olduğu üzere gündeme gelmektedir. Gerek İstanbul gerek taşra harbi örfilerince selasen (?) müddet cezalarını tamamlamış olanlarla hafif cezalara mahkum edilmiş olanlar ve idare-i nefy-i siyasiye olanlardan haklarında hüküm la-hak olmuş bulunanlardan bir takımının afv-ı aliye uğramaları temin edilmiştir. Bu amaçla dahiliye nazırı Halil Bey nezdinde adliye ve evkaf nezaretinden bir komisyon teşkil etmiştir.

Bilgiye göre affın büyük çapta olacağı ve esbak Serasker Rıza ve Dahiliye nazırı esbak Memduh Efendilerin de bu affa dahil olacağı belirtilmiştir. Bayram öncesi bu babda bir karar verilecektir.²⁷⁶ Bir arşiv belgesinde ise, Hareket Ordusu kumandanı Mahmud Şevket Paşa'ya yazılan dilekçede, İtfaiye İkinci Taburunun kaymakamlığından kadro haricinde kalmış bulunan Nejat Bey'in 31 Mart ayaklanması esnasında sebepsiz yere (?) asilerin emrine girdiği, kışlanın Hareket Ordusu tarafından zabtı esnasında burada bulunduğu, sonrasında ise kaçtığı belirtilmektedir. Yakalanıp askeri mahkemece yargılanması sonucunda idam cezasına çarptırılmıştır. İd-i Millî hatırına ise ceza müebbet küreğe çevrilmiştir.²⁷⁷ 23 Temmuz 1911

askeriyece bir mihandar tayin olunacak ise de esnâyı merasimde bir günâ yanlışa mahal kalmamak üzere haklarında bazı tertibatın muktezi bulunmasına binaen sefaret-i mezkûreden bildirilecek miktarları bade beyan olunmak üzere zabitan-ı mümaileyhim haklarında esnâyı merasimde icab eden tertibatın lüzumuna dair Harbiye Nezaret-i Alisinden gelen 6 Temmuz 325 tarihli ve 1583 numaralı tezkere leffen sûb-ı âli-i asafanelerine ihbar kılınmış olmakla iktiza eden tertibat ve tebligatın devair-i iadesine itası hususunda himem....

Tarih : 16 Temmuz 1911

²⁷⁵ 20 Temmuz 1911, **Renin**.

²⁷⁶ 21 Temmuz 1911, **Ziya**.

²⁷⁷ **BOA**, BEO, 3604, 270289, 5 Temmuz 1327;

Sadaret-i Âzâmi

Mektubî Kalemi

tarihli “Ziya” gazetesinin yazdığına göre affolunacakların miktarı doksan kişiden ibaret olduğu belirtilmektedir.

Bayramın öncesi günü İstanbul’da yapılacak törenlerin mahiyeti ve yerleri belirlenmiştir. Bayram günü İstanbul’da Hürriyet-i Ebediye tepesinde, Sarayburnu’nda ve Üsküdar’da merasimler düzenlenecektir. Hürriyet-i Ebediye tepesinde yapılacak resmigeçit tepede inşa edilen Abide-i Hürriyetin resmi açılışı ile başlayacak, hanedan üyeleri ve vükela heyeti tarafından icra edilecektir. Geçit öncesinde dua edilecek, geçitte Mirliwa Osman Paşa erkân-ı harbiyesi ile bulunacaktır. Askeri birlikler sıra ile ve kumandanları belirtilerek sıralanmıştır. Her tabur altmış neferden az olmayacak, efrad yazlık elbise, çanta, matara, alat-ı tahkimiye ve altı kütüklü sarı palaska ile techiz edilecektir. Bataryalar sekiz parça olarak koşulacaktır. Kroki ile gösterilen resmigeçit planı başka bir emir gelmemesi durumunda aynen uygulanacaktır. Saat dokuz’da tüm efrad krokide gösterilen yerlerde hazır bulunacak, elbise beyaz üniformadır. Resmi geçide yoklamada durulan sıra ile başlanacaktır.²⁷⁸ Bu resmi tören haricinde halk için Sarayburnu’nda şimdiye kadar görülmemiş bir aydınlatma ve şenlik programı üzerinde on gündür çalışılmaktadır. Mükemmel bir bando ile çeşitli marşlar ve melodiler çalınacaktır. Soğuk Çeşme kapısı muhtarata, diğer kapılar erkeklere tahsis edilmiş olduğundan herkes serbestçe hareket edebilecektir. Hanım efendiler için de ayrıca mahal tefrik edebilecektir. Kapılara çıkan yollar geceleri lüks lambaları ile aydınlatılacaktır.²⁷⁹ Avrupa yakasında resmî ve halk için olmak üzere iki program hazırlanmakta, Anadolu

Hareket Ordusu Kumandanı Birinci Ferik Atufetlû Mahmud Şevket Paşa Hazretlerine

İtfaiye ikinci taburunun kaymakamlığından kadro haricinde kalmış bulunan Nejat Bey’in bilâ sebep-i meşru Topçu Kışlasındaki âdâd-ı asiyeenin emr-ü kumandasını deruhde ederek mezkûr kışlanın Hareket Ordusu canibinden işgaline ve kıt’a-i âsiyeden müdafaa kudretinin zevaline değin sebat eyliyerek ve kışlanın işgalini müteakip maiyetinden müsellaah bir neferle firar ve hanesini terk ile komşunun hanesine ihtifa ettiği sabit olduğundan Askeri Ceza Kanununun yüz on ikinci maddesine tevfikan idamına ekseriyetle karar verildiğine dair İkinci Divan-ı Örfî’nin 18 Haziran 325 tarihli ve 3511 numaralı tahrirat-ı aliye-i asafaneleri tedülvehb Divan-ı Harb-i mezkûrece ekseriyet ârâ ile idamına karar verilmiş olan mümaileyh Nejat Bey’in mukarreb-ül mevali bulunan îd-i Milli-i Osmani şerefine cezası idamdan affi ile mahkumiyetinin müebbed küreğe tahviline irade-i seniye-i cenab-ı padişahi-i merhamet efzâ-i sun’ ve sudur buyrulmuş olmakla mucibince ifası müsterhamdır.

Tarih : 18 Temmuz 1911

²⁷⁸ 22 Temmuz 1911, **Ziya**.

²⁷⁹ 22 Temmuz 1911, **Ziya**.

yakasında ise Üsküdar yakasında buranın halkı için ayrı bir program hazırlanmaktadır; 10 Temmuz günü Üsküdar sancağı üç mıntıkaya ayrılarak merasim icra edilecektir. Birinci mıntika: 16. ve 17. Daire-i Belediyelere bağlı Doğancılar meydanı. İkinci mıntika : 18. Daire-i Belediye'ye bağlı Kadıköy İttihad ve Terakki Kulübu girişi . Üçüncü mıntika : Kuzguncuk, Beylerbeyi, Çengelköy mahalinde Havuz başı mıntikasıdır. Her belediye mesul bulunduğu mıntıkada kurulacak tak'lar, aydınlatma tertibatı ve süslemeyi yapmaktadır. İctima mevkileri Belediye, jandarma ve polis tarafından tayin edilmektedir. Askerler tören üniformaları, memurlar daire elbiseleri, öğrenciler ise okul üniformaları ve herkesin ellerinde milli bayraklar olduğu halde ictima olacak mahale gideceklerdir. Bunlar dışındaki gruplar en güzel kıyafetleri ile törene katılacaktır. Gündüz merasim ve ictima akşam ise şehrayin esnasında gerekli olan güvenlik önlemleri polis ve jandarma tarafından alınacaktır.²⁸⁰

Bu günde dini bir organizasyon ile karşılaşmaktayız. On Temmuz hürmetine Papa'nın İstanbul vekili Monsinyor Sardi tarafından bayram sabahı Beyoğlu'nda "Saint Esprit" kilisesinde bir ayin-i ruhani icrası emredilmiştir. Bütün Katolikler hükümet-i Osmani'nin tealisi için dua etmek üzere kiliseye davet edilmiştir.²⁸¹

Bayram gününde gazeteler yine Meşrutiyet ve bayram ile alâkalı yazılar ile doludur. 23 Temmuz tarihli "Renin" gazetesinde Hüseyin Cahit Bey, üç yaşını dolduran meşrutiyet kimi çevrelerde beklenen her şeyi karşılamıyor gibi görüldüğünü, ama bu durumun istibdat altında yaşamaya yüz binlerce kez tercih edilebilecek bir şey olduğunu yazmaktadır. Hüseyin Cahit şöyle devam etmektedir; "Meşrutiyet ilan edilmeden önce millet olarak muhakkak bir felâkete doğru gittiğimizi hissediyorduk. 1324 Temmuzundaki endişelerimizin tamamen yok olduğunu söyleyemeyiz. Üç sene önce harici işlerimizde pek mutlu değildik. üç sene önce Genç Türkiye'nin doğuşu içeride ve dışarıda büyük bir şevk ile alkışlanmıştı. Bugün de ahval-i hariciye açısından pek parlak bir mevkide bulunmuyoruz. O gün bizi alkışlayan kuvvetler eski tesirini kaybetmiş bulunmakta. Demek ki geçen üç senede Avrupa'da bize karşı bakış değişmiştir. Sanırız bu duruma bir cevap bulmak gerekir. Bu suale şu şekilde cevap verebiliriz ki sanırız 1324 inkılabının esasları zamanla unutuldu. Hürriyet ve adalet söylemleri sözde kalarak değişenin sadece zevahirden ibaret olduğu düşüncesi yerleşti. Bu düşüncenin meydana gelmesinde düşmanlarımızın büyük bir katkısı olduğu meydandadır. Ama biz de

²⁸⁰ 22 Temmuz 1911, **Ziya**.

²⁸¹ 23 Temmuz 1911, **Ziya**.

kendimizde bazı hatalar aramalıyız ki bunların en büyüğü inkılap ve teceddüd kaidelerini unutmak olacaktır. Bugün yapacağımız şey üç sene önceki esasları bütün samimiyet ve ilk günkü şevkimizle uygulamak olmalıdır. Bu memleketin selâmeti inkılabın alicenab temellerindedir.” Görüldüğü üzere Meşrutî idarenin sıkıntılı bir zamanda yürürlükte olmasına rağmen her zaman tercih edilebilecek bir yöntem olduğu Meşrutiyet aydını tarafından sonuna kadar savunulmuştur. 25 Temmuz tarihli “Ziya” gazetesine baktığımızda Hürriyet-i Ebediye tepesindeki töreni görerek memleketin geleceğinden emin olmamak mümkün değildir;

“İnşaata ikmal edilen Abide-i Hürriyet’in taraf zişeref hazret-i padişahiden memur olan harbiye nazırı Şevket Paşa hazretleriyle Seryaver Hurşit Paşa hazretleri olduğu halde resmî küşadı icra edilecek ve badehu askeri bir resm-i küşad yapılmıştır.” Törene katılan önde gelen isimler Heyet-i vükelâ ve Meclis-i Mebusan reisi Ahmet Rıza Bey, İttihad ve Terakki fırkası reisi Seyid Bey ve Umur-u askeriye, ecnebi ateşemiliterleri Abide-i Hürriyet önünde hazır bulunmuştur. Törene dualar ile başlanmıştır. Harbiye nazırı Mahmud Şevket Paşa bir nutuk söylemiştir. Nutukta abidenin resmî küşadı için kendisi ve Hurşit Paşa’nın memur edildiği, padişahın bizzat yardımları ve halktan gelen paranın vasıtası ile bu anıtın dikildiğini söylemiştir. Yazarın dikkatini çeken bir şey ise Kolağası Ahmet efendi isminde bir zatın öğrendiği Japonca ile Japon ateşemiliteri ile konuşması olmuştur.

Bayram günü Selânik’e baktığımızda sabah alafranga saat sekiz buçukta başlayan merasime başta devlet ricali, konsololar, askeri erkân olmak üzere halk büyük bir istek ile iştirak etmiştir. Müftî efendi tarafından bir dua kıraat edilmiş ve sonrasında “padişahım çok yaşa” duasının üç kere tekrarı ile resmî program başlamıştır. Öncelikle piyade sonrasında sırasıyla jandarma ve bahriye efradı, süvarî numune alayı ve topçu taburu gayet mutantan bir şekilde geçit resmini ifa etmiştir. Merasimin hitamında sükûnet ile dağılmıştır. Müteakiben Vali bey ile ricali askeriye ve memurin, Belediye dairesine azimet etmiş ve burada reis Tevfik Bey’e bir tebrikâta bulunulmuştur. İttihad ve Terakki Kulübünde de bir toplantı yapılmış ve burada limonata ve pasta ikramında bulunulmuştur.²⁸²

İzmir de bayram sebebiyle parlak bir şekilde donatılmış, Bayram halk tarafından kutlanmıştır.²⁸³ 26 Temmuz tarihli “Rumeli” gazetesinin haberinde Manastır’ın Hürriyet’in

²⁸² 25 Temmuz 1911, **Rumeli**.

²⁸³ 25 Temmuz 1911, **Ziya**.

ilanı ve 31 mart'ın bastırılmasındaki rolü ve önemi üzerinde durulduktan sonra. Manastır'da yapılan kutlamaların pek parlak olduğu, sabah erkenden muhtelif unsurlara ait tebaanın Hanlar Önü mahalinde toplandıkları, gündüz saat ikide bir askerî mızıkanın şehre gelip terennümsaz ettiği, Vali vekili kumandan İbrahim Fethi Paşa'nın ve askerî erkanın bu sırada hazır bulunduğu söylenmektedir. 10 Temmuz tarihinde Hürriyet'in ilk defa ilan edildiği top ile Peri-i hürriyet arabası çiçek ve kurdellalarla fevkalade süslenmiştir. Piyade, topçu ve süvari sınıfına mensup askerler Hürriyet meydanında bir resmigeçit yapmışlardır. Abide-i Hürriyet temeli civarında belediye reisi vekili Avukat Hasib Bey uzun bir nutuk söylemiştir. Okunan dua'nın ardından resmi geçide başlanmıştır. Akşam ise bir fener alayı düzenlenmiş. Bütün Manastır'ı marşlar eşliğinde dolaşmıştır. *“Adana vilayetiyle cebel-i Lübnan mutasarrıflığından dahiliye nezaretine varid olan telgrafnamelerde On Temmuz îd-i millisinin mahal-i mezkûre ile mülhakatında pek parlak şehrayinler icra edildiği ve cebel-i Lübnan'da Beyt'ül din mevkiinde jandarma koğuşunun muntazam ve vasi surette inşası için vaz-ı esas resminin teminen yevm-i mesudta icra ve bu vesile ile de davet-i mefruzayı padişahi tekrar vadâ kılındığı bildirilmiştir.”*²⁸⁴ Bir arşiv belgesinde de Kıbrıs ta kutlamaların yapıldığı Kıbrıs Kadılığından Sadarete bildirilmektedir.²⁸⁵ Mısır'dan ise “Mısır Mahfel-i Sıdk-i Osmani” reisi Osman tarafından İd-i Millî hasebiyle Padişaha bir telgraf gönderilmiş,²⁸⁶ memnuniyet duyulduğunu bildiren bir cevap bulmuştur.²⁸⁷

²⁸⁴ 26 Temmuz 1911, **Ziya**.

²⁸⁵ **BOA**, A.)MTZ.KB..., 3, 43, 14 Temmuz 1327 (27 Temmuz 1911).

²⁸⁶ **BOA**., İ.MBH., 19 Temmuz 1327;

Huzur-ı Sami-i Cenab-ı Sadaretpenahiye

Maruzat-ı Çakerkemineridir.

İyd-i Milli münasebetiyle atıye-i seniye-i cenab-ı mülükaneye tebrikat-ı tazimkâranenin arz-ı istirhamını mutazammın Mahfel-i Sıdk-ı Osmanî reisi Muhammed Osman imzasıyla varid olan telgrafname leffen takdim-i huzur-ı fehimaneleri kılınmağa ol babda emr-ü ferman hazret-i veliyyül emrindir.

Mısır Fevkalade Komiserliği

Başkâtip

19 Temmuz 1327

Tarih : 1 Ağustos 1911

Yurtdışında da daha önceki yıllarda olduğu üzere genelde temsilcilikler olmak üzere çeşitli törenler vuku bulmuştur. Viyana’da bulunan Osmanlı Musevileri havrada bir ayin-i ruhani icra etmiştir. Paris’te ise Sefarethane İd-i milli münasebetiyle bir resmi kabul icra etmiş ve burada bulunan Osmanlı tebasından büyük nisbette katılım vuku bulmuştur. Devlet-i Aliye’nin dirlik ve düzeni ayrıca zat-ı şahanenin sağlık ve afiyeti için dua edilmiştir.²⁸⁸

Bu bayram gününde İstanbul’da acı bir olay da yaşanmıştır. Uzunçarşı başında eski bir ahşap handa başlayan yangın az zamanda o civarda yayılmış, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye dairesini de sarmıştır. Şehzadebaşı’nda çıkan başka bir yangın o bölgeye de büyük zarar vermiştir. Birçok han, hamam, mescit, hane yanmış. İnsanlar sokakta kalmıştır.²⁸⁹ Bunun üzerine yangının ve bayramın hemen ertesinde yardım çalışmaları başlamıştır. Yardım toplanması için tertip edilen organizasyonlarda dahi eğlence (!) devam etmiştir. Bunlardan biri “Sadrazam paşanın himaye-i fehimanelerinde kâffe-i hasılatı harikzedegân menfaatine

²⁸⁷ BOA, İ.MBH., 20 Temmuz 1327;

Mabeyn-i Hümayun-ı Mülükâne Başkitabeti
160

14 Şaban 329 tarihli ve 184 numaralı tezkere-i hususiye-i sadaretpenahiye cevabtır. İyd-i Milli münasebetiyle hakıpayı-i hümayun-u mülükaneyeye arz tebrikatı havi Mısır’da Mahfel-i Sıdk-ı Osmani reisi Osman imzasıyla Mısır fevkalade komiserliğine keşide olunup mezkûr komiserlik vekâletinin tahriratıyla beraber irsal buyurulan telgrafnâme manzur-ı âli bulunarak tebrikât-ı medûha nezd-i celil-i ecnab-ı hilafetpenahide mucib-i mahzuziyet olmuş ve keyfiyet icab edenlere tebliğ olunmak üzere zikr olunan tezkere ve telgrafname ber matb-ı emr-ü fermani hümayun-u şahane leffen iade kılınmış olub ol babda emr-ü ferman hazret-i veliyyül emrindir.

16 Şaban 329

Serkatib-i Hazret-i Şehriyari

Tarih : 2 Ağustos 1911

²⁸⁸ 25 Temmuz 1911, Ziya.

²⁸⁹ Donanma Mecmuası, Sene 4, no 5, Ek kısmı s. 129-130.

olarak Temmuzun yirmi ikinci cuma günü Kanlıca'da Fuat paşa korusunda askerî musika, canbazlar ve mütenevvi eğlenceler ile vücuda getirilmiştir.”

1912 yılı İttihad ve Terakki idaresi için sıkıntılı bir yıl olmuştur. Bayramın hemen öncesinde 16-17 Temmuz günü Sadrazam Said Paşa çekilmiş ve dolayısıyla Cemiyet iktidarı kaybetmiştir. Bayramdan bir gün önce (22 Temmuz) Büyük Kabine olarak da bilinen Ahmet Muhtar Paşa kabinesi göreve gelmiştir. Aynı yıl 8 Ekim'de Karadağ Osmanlıya karşı savaş ilan eder. 15 Ekim'de İtalya ile barış imzalanır imzalanmaz Bulgaristan ve Sırbistan'ın savaş ilanını ile I. Balkan Savaşı başlamış olur. Ay sonunda ise Ahmet Muhtar Paşa istifa eder ve 1913'de Cemiyet tarafından devrilecek olan Kâmil Paşa hükümeti kurulur.²⁹⁰

Yukarıda da belirtildiği üzere İttihad ve Terakki iktidardan uzaklaştırılmış durumdadır. İttihadçıların bayramı bu ve diğer sebeplerden bu yıl mecburen geçmiş yıllara nazaran sönük kutlanmıştır. İttihad ve Terakki'nin merkezi olan Selanik'te yapılacak kutlama programına baktığımızda bu durum kendini belli eder. Kutlama programı şu şekildedir;

“On Temmuz merasimi

Kışla Meydanında ciheti askeriye'nin yardımıyla gereği kadar çadırlar ve sandalyeler tedarik edilecektir.

Zabitan-ı Askeriye ile belediye ve polis memurları yapılacak tören için içlerinden seçilerek görevlendirilecektir.

Teşrifat hazırlıkları hükümete ve belediyeye aittir.

İntizam ve inzibat umumi merkez kumandanlığı tarafından idare edilecektir.

Merasim günü saat yedi buçukta erkân kendilerine ayrılan çadırlara toplanmaya başlayacaktır. Teşrifat sırasını merkez kumandanı tayin edecektir.

Saat sekiz'de vali ve belediye reisi çadırlara gelerek resmi tebrikatı kabul edeceklerdir.

Resmi görevlilerin tebriklerinden sonra Ulema ve Meşayih, heyet-i ruhaniye ve ahali ile tüccarların tebrikleri kabul edilecektir.

Saat sekiz buçukta resmigeçit icra edilecektir. (askeri kıta tarafından)

²⁹⁰ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, Cilt : 2, Kısım: 4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, Kronoloji bölümü .

Resmigeçidi mütakib istirahat olunur.”²⁹¹

İstanbul’da ise Sadrazam ve vekiller heyeti bağılıklarını bildirerek bayramı kutlamak üzere padişahın huzuruna çıkmışlardır. Sadrazam kısa bir şekilde sultana ve meşrutiyete bağılıklarını, memleketin terakki etmesinin çalışmakla gerçekleşeceğini söylemekte, Padişah ise aynı şekilde kısa bir nutukla tebrikâtı kabul etmektedir. Sefarethanelerin baş tercümanları da Huzuru Hümayuna çıkararak vasıtasız bir şekilde padişah ile görüşmüş ve İd-i millî dolayısıyla tebriklerini sunmuşlardır.²⁹² Geçtiğimiz yılların aksine açık alan olarak sadece Hürriyet-i Ebediye tepesinde bir resmi tören düzenlenmiştir;

*“Hürriyet-i Ebediye tepesinde mukarrer bulunan merasim-i mahsusaya evvelki sabah alafranga saat dokuzda mübaşeret edilmiştir. Evvela sancak merasimine başlanmış ve sancak Harbiye nazırı Nazım Paşa hazretleri tarafından itfaiye alayı kumandanı Rıza Bey’e teslim kılınmıştır. Nam-ı nami-i hazret-i padişahiye seryaver Salih Paşa hazır bulunuyor idi. Badehu resmigeçit başlamıştır. Resm-i geçitte harbiye alayı, ihtiyat ve küçük zabıt mektepleri, itfaiye taburlarıyla şehremanetince iştirâ olunarak şehrimize vürud eden otomobiller bulunuyor idi. Resmigeçidi İsmail Hakkı Bey idare etmekte idi.”*²⁹³

Bu yılki kutlamaların sönük geçmesinin belki bir nebze önüne geçebilmek için İstanbul’da bayram günü uçakların bir geçit yapması planlanmış, ama rüzgar sebebi ile bu gerçekleşmemiştir.²⁹⁴

Rumeli’de karışıklık gittikçe artmaktadır. Üsküp’te İd-i Millî şenlikleri yapılmaktadır. Gelip geçen yolculara “umum askeri Arnavutlarla birleşti, her giden tabur silah çatıyor.” şeklinde negatif propaganda yapan bir çok kimse vardır. Fakat cevaben herkesin 1. fırkanın bazı zabitanı “padişah ve orduya bağılıyız” cevabı verilmektedir.²⁹⁵

Anadolu’da ise bu yılki bayramda Adana’da yapılan merasim esnasında yaşanan bir olayın yanlış anlaşılmaya sebebiyet verdiği ve buradaki yabancı misyonları tedirgin ettiği

²⁹¹ 22 Temmuz 1912, **Rumeli**.

²⁹² 25 Temmuz 1912, **Hak**.

²⁹³ 25 Temmuz 1912, **Hak**.

²⁹⁴ 25 Temmuz 1912, **Hak**.

²⁹⁵ 27 Temmuz 1912, **Hak**.

görülmektedir. 24 Temmuz tarihli bir rapora bakarsak; Bayram günü Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı temsilen bir konuşma yapan Saraç (Saatçi) Hafız isimli şahıs ateşli bir nutuk söylemiş, nutukta Avrupalılar için “tecevüzane” bir lisan kullanarak bunların İslâm'ın mahvını arzu ettiklerini ileri sürmüştür. Sefir-i Avrupa'ya karşı bir İslâm birliği kurmak gerektiğini belirtmiştir. Alkışlar arasında neticelenen nutuk şehirdeki Avrupalılar ve Hristiyanlar arasında huzursuzluk yaratmıştır.²⁹⁶ Bu durum üzerine ayrıntılı bir tahrirat gerçekleştirilmiş. İsmi geçen şahsın “*nutkuna başladığında Fatıha-i Kelâm olarak kendisi avamdan ve sözlerinin de avama münasip olduğunu beyan ile kusuruna bakılmamasını ihsar ettikten sonra cûş-ı hûrûşa gelip evvelce polis müdürü marifetiyle esasları görülmüş nutuk haricinde sözler söylemiş ve Osmanlıların nazar-ı intibaha davet olunmak üzere Postdam Mülakatından ve Fransızların kırk sene geçtiği halde hâlâ Alsas Loren'i unutmadıkları gibi bizim de elimizden giden memleketleri öylece hatırdan çıkarmayıp elde bulunanları hüsn-ü muhafaza etmeliğimiz lâzım geleceğinden İngiliz'lerin Mısır'da, Kıbrıs'ta mesmu olan adaletlerinde samimi olmayıp isticlab-ı kulup için ve asıl adalet için ... ve asıl adalet her milletin kendi hükümetinin adaleti bulunduğu cihetle bizim hükümetimizin adaleti, adalet-i sahiha bulunduğu ve aralarındaki tefrikaların hazır olup muhafaza-i vatan için İttihad etmeliğimizden hararet ve şiddetle bahsetmiştir. Nezd-i acizanemde bulunan konsoloslar Türkçe bilmekle beraber ince tefahüm edemediklerinden sui tefahüme meydan kalmamak için icabına müteallik fıkralar kendilerine izah edilmiş ise de bilahare resmî kabul sırasında bu nutka dair geçen sözler arasında İngiliz konsolato tercumanlarından birince “Postdam*

²⁹⁶ BOA, HR.SYS. 84, 4, 24 Temmuz 1912;

Hariciye Nezareti antetli

Dahiliye Nezaret-i Celilesine

İyd-i Milli günü Adana'da Vali-i vilayetin taht-ı riyasetinde eşraf-ı belde ve sefiran-ı ecnebiye hazır bulunduğu halde büyük bir ictima akdedildiği ve hazirundan Saraç Hafız isminde bir hatip Hürriyet ve İtilâf Fırkası namına idare-i kelâm ederek şiddet-i lisaniye ile nazar-ı dikkati celbettiği ve işbu nutkunda Avrupalılar hakkında tecavüzâne bir lisan kullanarak bunların İslâm'ın mahvını arzu ettiklerini dermeyan ile Sefir-i Avrupa'ya karşı ictihad etmek üzere bir İttihad-ı İslâm vücuda getirmeye teşvik ettiği bu kerre Fransa sefaretinden nim resmi surette bildiriliyor ve alkışlar arasında hitam bulan bu nutkun Adana'da bulunan Avrupalılar ve Hristiyanlar üzerinde sui tesir hasıl ettiği dahi ilâve ediliyor. Isnadat-ı vakıa...

Tarih : 24 Temmuz 1912

Mülakatı” sözünün “Protestan” tarzında telaffuz edilmesi sebebiyle “Protestan Hükümeti” tarzında anladığı anlaşılmiş olması da hazır bulunan ecnebilerin söylenen sözleri hakkında anlayamadıklarını isbat etmiştir.” Münferit bu olay açıklığa kavuştuktan sonra; “Her Yerde olduğu gibi Adana’da dahi siyasi cereyanlarda her anasır kendisi için ekseriyet temini carelerini taharri eylediği ve bizdeki aksar-ı siyasiyenin evvel emirde Nasyonalizm vadisinde cilvenüma olacağı ve bunlarda muharrik ve âmîl olmak üzere tevhid-i dinin istimal edildiği anlaşılmakta ise de bunların Adana’da İttihad-ı İslâm derecesinde vasi hayalât’a kadar henüz ilerlemediği ve âcizlerine kalırsa İttihad-ı İslâm hayalâtı Osmanlıların muhtıraatından olmayıp bize de bu gibi şeyler isnadiyle tervic-i âmâl etmek isteyenlerin bize telkine çalıştıkları inkâr-ı fâside cümlesinden olduğuna kanaat-i âcizanem bulunduğu” belirtilmektedir.²⁹⁷ Görüldüğü üzere olayda Adana’da yaşanan bu durum bir yanlış

²⁹⁷ BOA, HR.SYS., 84, 4, 16 Ağustos 1328;

Dahiliye Nezareti

Adana Vilâyeti’nin 16 Ağustos 328 tarihli tahrirat suretidir.

İyd-i Milli’de vaki olan ictimada Hürriyet ve İtilâf Fırkası namına irad-i nutuk eden Saatçi Hafız’ın söylediği sözlere dair şerefvarid olan 15 Ağustos 328 tarihli şifreli telgrafname-i nezaretpenahileri cevabıdır :

İyd-i Milli’de Adana’da bulunan Almanya konsolosu vekili Mösyö Endris ve tercümanı İngiliz velis konsolosu Mösyö Vilyam Matyos ve tercümanları ve sair muteberan-ı icabet dahi hazır olduğu halde icra kılınan merasimde asker-i şahane tarafından resm-i geçid icra ve acizleri tarafından bir nutk-u münasib irad ve nakib-ül eşraf kaymakamı canibinden ed’iyye-i hayriyye tilavet olunduğu gibi İttihad ve Terakki namına Hoca Mustafa Kâzım Efendi tarafından âyât-ı celile ve ehadis-i nebeviye iradiyle bir mev’izada bulunmuş ve Hürriyet ve İtilaf namına irad-ı nutuk eden mümaileyh Saatçi Hafız tarafından dahi bir nutuk irad edilmiştir. Mümaileyh nutkuna başladığında Fatiha-i Kelâm olarak kendisi avamdan ve sözlerinin de avama münasip olduğunu beyan ile kusuruna bakılmamasını ihsar ettikten sonra cûş-ı hürûşa gelip evvelce polis müdürü marifetiyle esasları görülmüş nutuk haricinde sözler söylemiş ve Osmanlıların nazar-ı intibaha davet olunmak üzere Postdam Mülakatından ve Fransızların kırk sene geçtiği halde hâlâ Alsas Loren’i unutmadıkları gibi bizim de elimizden giden memleketleri öylece hatırdan çıkarmayıp elde bulunanları hüsn-ü muhafaza etmeliğimiz lâzım geleceğinden İngiliz’lerin Mısır’da, Kıbrıs’ta mesmu olan adaletlerinde samimi olmayıp isticlab-ı kulup için ve asıl adalet için ... ve asıl adalet her milletin kendi hükümetinin adaleti bulunduğu cihetle bizim hükümetimizin adaleti, adalet-i sahiha bulunduğundan ve aralarındaki tefrikaların hazır olup muhafaza-i vatan için İttihad etmeliğimizden hararet ve şiddetle bahsetmiştir. Nezd-i acizanemde bulunan konsoloslar Türkçe bilmekle beraber ince tefahüm edemediklerinden sui tefahüme meydan kalmamak için icabına müteallik fikraller kendilerine izah edilmiş ise de bilahare resm-i kabul sırasında bu nutka dair geçen sözler arasında İngiliz konsolato tercumanlarından birince “Postdam Mülakatı” sözünün “Protestan” tarzında telaffuz edilmesi

anlaşılmadan kaynaklanmaktadır. Ama artık görülmektedir ki, Osmanlıcılık ideali şartlar neticesinde yerini Türçülük idealine bırakmaktadır. Yapılan tahlilde de bu açıkça belirtilmektedir. Bir Osmanlı(cılık) bayramı olan On Temmuz bayramı da tüm tefekkür hayatında özellikle Balkan Savaşı sonrasında olacağı gibi bu tarihten sonra Türkçü söylemlerin hakimiyetine kendini bırakacaktır.

1913 yılına Balkan Savaşının acıları ile girilmiştir. 23 Ocak'ta ise iktidardan uzaklaşan İttihad ve Terakki iktidarı kanlı bir şekilde geri almıştır. Babıali Baskını sonrasında 12 Haziran'da gerçekleşen suikasta kadar, sadaret ordunun kuvvetli ismi Mahmud Şevket Paşa'dadır. Bu fırtınalı yılda, bayramdan iki gün önce (21 Temmuz) Edirne ve Kırkkilise (Kırklareli)'nin geri alınması bir sevinç yaratır bayram da buna eşlik eder.²⁹⁸

10 (23) Temmuz günü gazetelere baktığımızda Edirne ve Kırklareli'nin kurtuluşu ile bayram birleştirilmektedir. 23 Temmuz tarihli "Tanin" gazetesinin başyazısında durum şu şekilde anlatılmaktadır;

"...Geçen seneki On temmuz büyük elem ve hüznün içerisinde geçmiş idi. Bunun sebebi bütün bir sene boyunca başımıza gelen kötü olaylardır. Bu sene için ise Edirne'nin bu bayrama denk gelen geri alınışı bize Allah'ın bir lütfudur. Bugün sadece On Temmuz olduğu için değil

sebebiyle "Protestan Hükümeti" tarzında anladığı anlaşılmalı olması da hazır bulunan ecnebilerin söylenen sözleri hakkıyla anlayamadıklarının isbat etmiştir. Kendilerine müteallik olduğunu hissettiği halde tamamiyle anlamadığı sözleri insanın sui tefsir edeceği tabii olduğundan ictima-i mezkûr'da Fransa konsolatosuna mensup kimse bulunmadığı halde hükümet-i müşairünileyh sefaretine izah olunan tarz ve şekil kelamın dahi bu kabilden olarak anlaşılmalıdır yazılmış şeyler olduğu şüphesizdir. Hatibin hararetle ve şiddetle irade-i nutuk ederken arz bulunduğu vechiyle Avrupalılardan da bahsetmiş, acizilerince dahi münasip görülmemiş ve bilahare kendisine tenbihat-ı lazıme ifa edilmiş ise de esna-i kelam'da sözden men'i, kesret-i müctemiin üzerinde su'i tesire meydan verilmemek mülâhazasıyla münasip görülmemiştir.

Her Yerde olduğu gibi Adana'da dahi siyasi cereyanlarda her anasır kendisi için ekseriyet temini carelerini taharri eylediği ve bizdeki aksar-ı siyasiyenin evvel emirde Nasyonalizm vadisinde cilvenüma olacağı ve bunlarda muharrik ve âmîl olmak üzere tevhid-i dinin istimal edildiği anlaşılmakta ise de bunların Adana'da İttihad-ı İslâm derecesinde vasi hayalât'a kadar henüz ilerlemediği ve âcizilerine kalırsa İttihad-ı İslâm hayalâtı Osmanlıların muhtıraatından olmayıp bize de bu gibi şeyler isnadiyle tervic-i âmâl etmek isteyenlerin bize telkine çalıştıkları inkâr-ı fâside cümlesinden olduğuna kanaat-i âcizanem bulunduğunu arz ederim. Ol babda...

Tarih : 29 Ağustos 1912

²⁹⁸ Tarık Zafer Tunaya, **A.g.e.**, s.72

aynı zamanda Edirne'nin geri alınışı sebebiyle de mutlu bir günümüzdür. En sevgili oğlunun ölüm haberini aldıktan sonra oğlunun aslında hayatta olduğunu öğrenen bir baba, Hazret-i Yusuf'un firakı ile gözleri kör olan sonrasında ise sağlık haberini alınca mutlu olan Hazret-i Yakub neler hissettiyse, millet-i Osmaniye ve Ümmet-i İslâmiyye de bugün böyle bir durumdadır.

...

Eğer bugün Edirne'nin geri alınışı haberi olmasa idi Padişah'tan tebaya kadar tüm Osmanlıların kalpleri hüznün ile dolacak mutsuz bir bayram yaşanacak idi.

...”

Bayram ve istirdat sebebiyle Beyoğlu Muhafız Taburu tarafından bir Tak-ı Zafer hazırlanmaktadır.²⁹⁹ Ayrıca Donanma menfaatine bir gösteri düzenlenecektir. Programı şu şekildedir;

“On Temmuz İd-i Millisine tesadüf eden yarınki Çarşamba günü tüm hasılatı donanmaya bağışlanmak üzere Yeni Osmanlı tiyatrosu ve milli operet kumpanyası tarafından Şehzadebaşı'nda Ferah Tiyatrosunda bir müsamere-i fevkalade verilecektir. Vatandaşlarımızın içtenlikle katılacaklarına eminiz.

Program

Hilal-i Ahmer kadınları (Dram 1 perde)

Leblebici Hor hor operetinden bir parça : Madam Rozali tarafından

Milli Anadolu şarkısı : Madam Rozali ve Benliyan Efendi iştirakiyle bütün kumpanya tarafından

Piyango

Manzume (hitabe)

Zor Nikah komedisinden bir parça : Benliyan Efendi ve Fikret Bey tarafından

Allame kız operetinden bir parça : Madam Rozali tarafından

Yalan (dram 1 perde) muharriri : Cenap Şehabeddin Bey

Yavrum komiser : Mazhake 1 perde”

²⁹⁹ 23 Temmuz 1913, **Tanin**.

Payitaht'ta vükela huzura kabul olunmuş, vükelâ adına Sadrazam Said Halim Paşa padişaha arz-ı tebrikâtta bulunmuştur. Bundan sonra ise bir yemek verilmiş ve çeşitli yerlerden gelen tebrik telgrafları okunmuştur. Hürriyet-i Ebediye tepesinde ise İttihad ve Teraki Kız Mektebi talebeleri Şehid-i mağfur Mahmud Şevket Paşa ve sair fedakâr-ı kahramanlar adına merasim-i mahsusa icra etmişlerdir. Genç erkek ve kız talebeler kokart dağıtmıştır ve halk tarafından ilgi ile karşılanmıştır.³⁰⁰

Halkın yaptığı kutlamalara bakarsak, çeşitli esnaf kulüpleri ellerinde bayraklar ve yanlarında iki mızıkla ile divan yolu tarafından Babıali önüne gelerek nümâyişte bulunmuştur. Toplanan kalabalık beş bin kişiden fazladır. Sadrazam Said Halim Paşa tezahüratlardan fevkalade müteessir olarak binek taşına gelmişler ve burada gösterilen tezahürat ve nümâyiş için halka teşekkür etmiştir. Bunların sonrasında büyük kalabalık Babıali'nin diğer kapısından çıkarak Köprü ve Tophane tarafından Saray-ı Hümayuna doğru azimet etmişlerdir. Kafile saraya geldiği zaman padişah halka iletilmek üzere; “Milletimin hissiyatına iştirak ederim. Mahzuzatımı tebliğ ediniz” buyurmuştur. Taksim bahçesinde ise mızıkla milli marşlar çalmakta, tüm ahali ise verilen konferansları, söylenen şiirleri büyük bir haz ile dinlemektedir. Gece Mehmed Emin ve Celal Sahir Beyler tarafından okunan manzumeler büyük bir tesir meydana getirmiştir. Aka Gündüz'ün nutku ise halkı coşturmuştur.³⁰¹

Bir arşiv belgesinden aldığımız bilgiye göre de Kıbrıs'ta tüm dini grupların iştiraki ile bir tören hazırlanmış, halk ve bürokratlar da bu törene dahil edilmiştir.³⁰²

³⁰⁰ 25 Temmuz 1913, **Tanin**.

³⁰¹ 25 Temmuz 1913, **Tanin**.

³⁰² **BOA**, A.)MTZ.KB., 3, 73, 11 Temmuz 1329;

Kıbrıs Kadılığı

Adet

219

Huzur-ı Sami-i sadaretpenahiye

Maruz-ı daî-i kemterîleridir.

Görüldüğü üzere 1913 yılında yapılan kutlamalarda Edirne ve Kırklareli'nin geri alınışının etkisi görülmektedir. Başkentte halk bayramdan ziyade yüzyıllardır birer Türk şehri olan bu yerlerin geri kazanılmasını kutlamaktadır. Türk unsurlar haricinde diğer unsurların İd-i Millî'den uzaklaştıkları hissedilmektedir. Sonraki yıllarda görüleceği üzere bu uzaklaşma hatta Osmanlılık ve Meşrutiyet ideallerine karşı çıkış özellikle bu günlerde dile getirilecektir.

1914 yılı imparatorlukların yok olacağı savaşın başladığı yıldır. Bu yıl Osmanlı ülkesinde Nisan ayında seçimler yapılmıştır. 28 Haziran'da ise Saraybosna'da bir Sırp tarafından Avusturya – Macaristan veliahtı ve eşinin öldürülmesi I. Dünya Savaşı'nın fitilini ateşlemiştir. Ardı ardına birbirine savaş ilan eden büyük devletler zincirine 29 Ekim tarihinde Sivastopol'u Almanya'dan aldığı ve mürettebatı Alman olan gemilerle bombalayan Osmanlı Devleti de eklenmiştir. 14 Kasım tarihinde Cihat ilanı, 1908'den itibaren Osmanlı'da gelişmekte olan propaganda cihazının daha da hızlı çalışmasına sebebiyet verecektir. Savaşın sonuna kadar, konumuz olan bayramlar da olmak üzere topluma hitap eden her şey militarizmin öne çıkarıldığı motiflerle donatılacaktır.

Babıali Teşrifat-ı Umumiye Dairesinden gönderilen bir davetiyeden öğrendiğimize göre,³⁰³ Zincirlikuyu'nun kuzeyinde bulunan Levent Çiftliği civarında bir resmigeçit düzenlenecektir. Resmi davetlilerin redingot giymedi gerekmektedir. Davetiye'den anlaşıldığı kadarıyla bu alanda çadırlar kurulmuştur.

Yapılan törenlere geçmeden önce savaşa girme eşiğinde olan ve 1918'e kadar iktidarı kesintisiz ve ortaksız olarak elinde bulunduracak olan Cemiyet'in özellikle genç nüfus

Bugün İyd-i Milli münasebetiyle Mahkeme-i Şer'i'de ulema ve eşraf-ı belde ve Rum ve Ermeni rüesa-i ruhaniyesi ve memurin-i mahalliye ve ahali-i İslâmiye bil ictima tebu fahrımız olan zat-ı akdes-i hilafetpenahi ve hükümet-i seniyeleleri haklarında yekzeban olarak ed-iye-i mahsusa-i sad efkâri ve ubudiyetleri eda ve geceleyin dahi emakine faik suretle şahrayin icra edilerek işbu beyn-i âlide vuku bulan berekâtn arz-ı atıye-i ulya buyrulması suret-i mahrecesi leffen takdim kılınan telgrafname ile Mabeyn-i Hümâyun-u Mülûkâne başkitabeti celilesine iş'ar kılınmış olduğu mim talim-i ali-i sadaretpenahi buyruldukta ol babda emr-ü ferman hazret-i emir-ül emrindir.

Tarih : 24 Temmuz 1913

³⁰³ “Asım Çalıköğlü'na Ait İki Adet Davetiye – Hürriyet'in Beşinci Yıldönümü kutlaması”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 140, Ağustos 2005.

üzerinde matbuat yolu ile yaptığı militarist propagandayı bu yıldönümünde gazetelerde bolca yer bulan, bu söylemdeki bir şiir ve düzyazıyı verelim. Feylesof gazetesinde 23 Temmuz günü çıkan “Feylesof” imzalı kısa bir şiir şu şekildedir;

“İyd-i Ekber-i Millet 10 Temmuz’da

*Ezenleri ezelim, kanlı intikam alalım
Sevenleri sevelim, şanlı ihtiram olalım*

*Bir elde seyf-i hamaset-i şerefle can verelim
Bir elde gelin selaset-i cihana şan verelim*

*Bağışlasın bize Allah ittihadımızı
Bağışlasın anada lutf ve şefkatiyle bizi.”*

24 Temmuz tarihli “Çocuk Duygusu” isimli süreli yayında ise “Öğütçü” ismi ile yazılan yazı ise şu şekildedir;

“Haydi gençler yürüyün

*Haydi gençler, tan yerleri ağarıyor gün doğdu Balkanları, yamaçları cenk türküsü sarıyor.
Haydi gençler silahlanın Rumeli’ye yol doğdu, ihtiyar, genç kızların feryadı can dağlıyor.
Çoban hasta nefesiyle vatan için bir koşma çağırırken : ileriye intikamı unutma !!!
Unutma ki Oğuz Han’ın, Atilla’nın neslisin, Unutma ki Yavuz’ların, Fatih’lerin, Selim’in evladısın... Senin yasan “din ve kin” Unutma ey Türk genci sen intikam ve dinsin : Ey ecdadı yavruları, cihanları titreten, Türk gençliği kalbindeki intikamla yaşasın..
Ey genç arslan haydi yürü. Tan yerleri ağardı. Yürü haydi Rumeli’nin genç kızları yollarda, bekliyorlar esir gibi ağlatma ah ... Orada haydi genç Türk haydi yürü bak Balkanlar karardı.
Zafer senin şeref senin her şey senin unutma bir zamanlar yapıları. Yansın kalbin uyutma..Rumeli’nin genç kızları senden imdat beklerler...”*

Görülmektedir ki çocuklar için yazılan şiir ve metinlerde dahi savaş propagandası öne çıkmaktadır. Bunun yanında ilgi çekici başka bir nokta Yavuz’ların, Fatih’lerin ve yenilikçi Sultan Selim (III.Selim)’in zikredildiği metinlerde artık Oğuz Han ve Atilla’nın da ismi

geçmekte, bu isimler ile Türklüğün Osmanlılık ve İslâmiyet öncesine dek uzandığı genç zihinlere işlenmeye çalışılmaktadır.

Munis Nejad tarafından bayram günü için muhayyel bir evlada yazılan mektupta eğitimin önemi şu şekilde vurgulanmaktadır;

“ On Temmuz bizim bayramımız, senin ve benim bayramım, ve onun (köylü – eğitimsiz) matemî, derdi, kederidir. Çünkü On Temmuz hak müdafasını herkesin eline vermiştir. Ben bilir, müdafaa ederim. Köylü bilmez, ve her gün sana, bana, hükümete karşı bir hak kaybeder. Bunu unutma asıl On Temmuz memlekette herkesin – bila istisna herkesin – en aşağı senin kadar – okumak bildiği, düşündüğü ve duyduğu gündür. ”³⁰⁴

İstanbul'daki resmigeçit 25 Temmuz tarihli “Tanin” gazetesinin verdiği bilgiye göre şu şekilde cereyan etmiştir ;

“Levent çiftliği civarında icrası mukarrer olan geçit pek mükemmel bir surette icra edilmiş ve askerlerimizin gösterdiği intizam herkesin dikkatini celb etmiştir. Resmi geçit Zincirli köyü ve Levent çiftliği arasındaki biraz meyilli arazide icra edilmiştir. Arazinin cenup tarafında bulunan başında Zat-ı şahaneye ait olmak üzere on üç çadır bulunuyordu. Kadın efendiler ve Zat-ı şahane için hazırlanan çadırlar kurulmuş ve resm-i geçidi arabalarından temaşa etmişlerdir. Batı tarafındaki çadırlar ise şehzadeler, Abbas Hilmi Paşa hazretleri, süfera, nazırlar, ayan ve mebusan meclisi azaları, ekabir-i memurin-i mülkiye, İttihad ve Terakki Fırkası azaları ve gazetecilere tahsis edilmiş idi. Resm-i geçit Hürriyet tepesindeki merasim kadar büyük olmamakla beraber daha büyük bir intizam ile icra edilmiştir. İntizam üzerinde özellikle durulmakta. Askeri birliklerin kimlikleri. Süfera arasında Avusturya Macaristan , Amerikan, Bulgar, Yunan, Alman, Danimarka, İtalyan sefiri ve Bulgar ateşemiliterleri görülmektedir. Padişahın Yıldız'dan hareket ettiği haberinin alınması ile birlikler padişahu selamlamak için hazırlığa başlamışlar ve padişah geldiği zaman üç defa “padişahım çok yaşa” şeklinde selamlamada bulunmuşlardır. Padişah kendisi için ayrılan çadıra geçmiş ve törenin başlamasını irade buyurmuşlardır. Zat-ı şahane resmi geçidin hitamında hazır bulunan süfera ile Sadrazam paşa, Cemal ve Mahmud Paşa'larla, Talat, Cavid, Şükrü ve İttihad Terakki merkez-i umumisinden Midhat Şükrü, Bahaeddin Şakir, Doktor Nazım, Eyüb

³⁰⁴ 30 Temmuz 1914, Talebe Defteri.

Sabri Beyefendileri huzurlarına kabul buyurarak müzahir-i iltifat etmişler ve az zaman zarfında görülen terakki ve intizamdan dolayı Harbiye Nazırı Enver Paşa'yı hararetli bir surette tebrik etmişler ve saat dokuz buçukta muavedet buyurmuşlardır.”

İstanbul haricinde aynı zamanda geçen yıl gerçekleşen kurtuluşunu kutlayan Edirne’de de törenler yapılmış, dualar okunduktan sonra mekteplilerin de katılımı ile büyük bir resmigeçit düzenlenmiştir. Konya’da şenlikler tertip edilmiş ve birçok nutuk söylenmiştir. Gecesi ise fener alayları düzenlenmiştir. Kastamonu’da Kışla Meydanında bir resmigeçit yapılmıştır. Çatalca ve Bolu’da da çeşitli kutlamalar ve açılışlar yapılmıştır.³⁰⁵

Daha önceki yıllarda devletin uzak köşelerinden gelen tebrik ve tören haberleri artık kesilmiştir. Daha doğrusu bu yerlerin birçoğu artık elden çıkmış olması sebebiyle Osmanlılık ve bayram ile ilgisi kalmamış durumdadır. Öyle ki Meşrutiyet’in vücut bulduğu ondan da önce Osmanlılığın kök saldığı Rumeli artık elden çıkmıştır. Dönüp Asya topraklarına baktığımızda ise Anadolu’dan sonrası için hem genel durumu hem de bayrama bakışı Cemal Paşa’nın.Hatıralarında bulduğumuz şu mektup gözler önüne açıkça serer;

Ella-Merkeziye Umumi Katibi Hakkı El-Azım’dan Beyrut’taki Mehmed El-Hamsaniye 24 Temmuz 1914’te yazılan mektupta; Askerlik konusunda hükümetin ısrar etmesi durumunda tüm dükkanların kapatılması kararının genel merkez tarafından kabul edildiği, Arap mebusların da hükümetin ısrarcı olması durumunda istifasının gündeme geleceği belirtilmektedir. Mektupta Meşrutiyet ve bayramı ile alakalı şu satırlar mevcuttur; “Bilmem ki, güya Meşrutiyet devri dedikleri bu zulmet devrinde biz Arapların çektiğimiz zulüm ve şenaat nedir ? Bu Türk hükümetinden çektiklerimizden feryatlar ! Allah bizi bu hükümetten de, hürriyetinden de Meşrutiyetinden de kurtarsın ve ayırsın ! Hükümet de, Meşrutiyet de, Hürriyet de, bu meş’um Meşrutiyet’in ilan edildiği gün ve saat de, hülasa bu zalim hükümetin bütün ricaline Allah ebediyen lanetler etsin!” Aynı mektupta Talat Paşa ve Cavit Bey’in dinamit ve kurşun ile karşılanması gerektiği söylenmektedir.³⁰⁶

Bayram, artık elden çıkan Rumeli’de kutlanma ve hatırlanma imkanı bulamamış, en başından beri de prosedür olarak devlet eli ile kutlandığı Arap vilayetlerinde de iyiden iyiye unutulmuş ve unutturulmuştur. Daha doğrusu özellikle Arap vilayetlerinde en başından

³⁰⁵ 25 Temmuz 1914, **Tanin**.

³⁰⁶ Cemal Paşa, **Hatıralar**, Çağdaş Yayınları, 1977, s.354-355-356.

itibaren kabul görmemiştir. Bayramın Türkiye coğrafyası ve Türkler ile sınırlı kalması zamanın getirdiği şartların neticesidir. Ulus bilincini Balkan ve Arap coğrafyasındaki toplumlardan daha da sonra kazanan, kazanmaya çalışan Türkler için bayram bu ulus bilinç inşasında kullanılan ve pragmatik faydası bulunan bir organizasyona dönmüştür.

1915 yılı Osmanlı Devletinin savaş içerisinde olduğu bir yıldır. Meclis-i Umumi Şubat sonunda 15 Eylül'e kadar tatil edilir. 25 Nisan'da Çanakkale Savaşı başlar. Ağustos ayı İngilizlerin yoğun saldırısı ile geçer. 8-9 Ağustos'ta Mustafa Kemal Anafartalar grup komutanı olur.³⁰⁷

Savaşın tüm hızıyla sürdüğü bu yılki bayram günlerinde gazetelerde birlik ve beraberlik mesajları öne çıkmaktadır. 23 Temmuz tarihli "Tanin" gazetesinde On Temmuz'un Osmanlılar açısından öneminden bahseden bir paragraftan sonra; "...*Bu sene, id-i millimizi mevcudiyetimizin, istikbalimizin hain düşmanlara karşı müdafası uğruna kahramanane velâyetelzel bir metanet ile icra ettiğimiz harb içinde karşıladığımız için bütün Osmanlılar bugün her vakitinden fazla bir merbutiyetle yek diğerine bağlanarak mazinin zararlarını istikbalin feyz ve itilasından tazmin etmek azmini hissediyorlar. biz bundan katiyen nevmid değiliz, bilakis ümidimiz, istikbale aid itimadımız kavidir. Bu kuvvetin verdiği inşirah-ı kalb ile bu mübarek günü selamlayabildiğimiz için kendimizi bahtiyar addederiz.*" denilmektedir. Yine bayram günü tarihini taşıyan "Tasvir-i Efkar" gazetesinde Yunus Nadi baş yazısında geçen senelerdeki badirelere rağmen milletin On Temmuz'u her zaman şevk ve heyecan ile hatırlayacağını söylemektedir. Çünkü hürriyetini kendi iradesi ile ele aldığı günün bu gün olduğunu, Balkan'larda elden çıkan topraklar için büyük bir teessür duyulduğu Hürriyet'in ilan edildiği toprakların bugün elimizden çıkmış olduğu büyük bir üzüntü ile anlatılmaktadır. Şu cümleler enteresandır ;

" *Saltanatların en muhteşem ve payıdarı hiç şüphe yok ki milletin kendi benliğini, kendi varlığını, kendi benliğinin ve varlığının manasını idrak etmesinden doğan milli mevcudiyet ve milli saltanattır.* Millet şuurunu oluşturmadaki işlevi açısından bu bayramın nazarımızda önemi çok büyüktür. Türk ordusunun Balkan savaşındaki durumu efkar-ı umumiyeyi oldukça etkilemiştir ki bu makalede yazar ordumuzun sadece Balkan'larda değil dünyanın en kuvvetli

³⁰⁷ Tarık Zafer Tunaya, A.g.e., s.72.

orduları ile her zaman her yerde savaşılabileceğini söylemektedir. Bunun en güzel örneklerinden biri ise cereyan eden Çanakkale harbidir.”

24 Temmuz tarihli “Turan” gazetesinin (nun) imzalı baş yazıda meşruti idarenin yedi senelik bir muhasebesi yapılmaktadır. Meşrutiyetin vaad ettiği adalet, kardeşlik, hürriyet ideallerine ancak çalışarak ulaşılabileceği, geçtiğimiz yedi senede düşmanlarımızın boş durmadığı memleketimiz için kurdukları kötü projeleri son sürat uyguladıklarından bahsedilmektedir;

“... Bugün sekizinci On Temmuz’umuzu bu endişelerden, böyle kabuslardan azade olarak idrak ediyor, hakiki bir inşirah ile istikbal eyliyoruz. Binayı aliye biz bu günü “ On Temmuz” u yalnız bir vakıa, bir hatıra-ı tarihiyeyi ihya, bir inkilab-ı mesudu tebcil suretiyle değil Türkiye için, Türklük ve Müslümanlık için yeni bir devrin mukaddemesi, mübeşşiri olmak üzere selamlayabiliriz.”Görülüyor ki gazeteler aracılığı ile savaş günlerinde halkın meşruti idare ve tabiatıyla idareye karşı bağlılığı perçinlenmek istenmektedir.

Bayram dolayısıyla İstanbul bayraklar ve fenerler ile süslenmiş, top atışları yapılmıştır. Daha önceki yıllarda düzenlenen resmigeçit’in ve geniş katılımlı törenlerin bu sene gerçekleşmediğini anlamaktayız. Sanırız bu savaş halinde olmanın bir neticesidir. Buna rağmen bayram’ın ramazan ayına denk gelmesi sebebiyle gündüz törenler düzenlenmese de akşam iftardan sonra halk sokakları doldurmuştur.³⁰⁸ Sadrazam Sait Halim Paşa On Temmuz münasebetiyle vükela ve rical-i devlete Yeniköy’deki sahilhanelerinde bir ziyafet vermiştir.³⁰⁹

İstanbul dışındaki kutlamalar hakkında gazetelerden aldığımız bilgiye göre Bitlis, Şam, Silifke, Bolu, Antalya, Bursa, Edirne, Halep, Maraş’tan gelen telgraflarda On Temmuz İd-i Millisi münasebetiyle pek mutantan merasimler icra olunduğu ve ahalinin ömür ve afiyet-i şahane ile asakir-i Osmaniye’nin muvaffakiyeti hakkında temenniyatta bulunduğu bildirilmektedir. Bu gün vesilesiyle İzmir’de tesis olunan şimendifer mektebinin ve Konya’da tramvay temdid hattının resmî açılışları, Maraş–İslahiye yolunun inşaat başlangıcı yapılmıştır.³¹⁰ İki arşiv belgesinden anladığımıza göre Mürefte kazası kaymakamının

³⁰⁸ 24 Temmuz 1915, **Tasvir-i Efkar**.

³⁰⁹ 23 Temmuz 1915, **Sabah**.

³¹⁰ 26 Temmuz 1915, **Tanin**.

hazırladığı kutlama programındaki bazı ifadelerin usule ve mevzuata aykırı olduğu, aynı kaza kadılığı tarafından meşihat makamına yazılmış, meşihat makamı da Dahiliye nezaretine durumu bildirmiştir. Dahiliye Nezareti de Edirne Valisine gönderdiği bu yazıda adı geçen kaymakamın uyarılmasını istemektedir.³¹¹

Savaş yıllarında göreceğimiz üzere On Temmuz İd-i Millî'si müttefik olan Almanya'da geniş katılımlı olarak kutlanmaya başlanmıştır. Burada bulunan Türk ve Alman askeri ve sivil erkan bayram etkinliklerine iştirak etmiştir. 1915 yılındaki bayram etkinliklerinden birinde Berlin'deki Adlon otelinde verilen çay ziyafeti ile Alman ilim, siyaset ve askeri erkanı Türkler ile musahabe imkanı bulmuştur. Doktor Piyek Türk-Alman sulh arkadaşlığı üzerine bir konuşma yapmış, Büyük Frederik zamanından beri Prusya ve Türkiye arasında samimi ilişkiler tesis edildiğini vurgulamıştır. Toplantı Türk-Alman milli marşlarının çalınması ile hitam bulmuştur. Savaş propagandası içeren konuşmalar yapılmıştır. Özellikle Rusya düşmanlığı ortak noktadır.³¹² Almanya'da yayınlanan "Nord Deutshe

³¹¹ BOA, DH.KMS. 34, 5, 16 Ağustos 1331 (29 Ağustos 1915);

ve

BOA, DH., KMS., 34, 5, 15 Ağustos 1331;

Daire-i Meşihat-ı İslâmiye Mektubi Kalemi

Dahiliye Nezaret-i Celilesine,

Devletlü Efendim Hazretleri,

İyd-i tayde daire-i hükümette yapılacak resm-i kabule dair Mürefte Kazası Kaymakamı Cevdet Bey tarafından tanzim edilmiş olan programın leffiyile bazı ifadeyi havi kaza-i mezkûr kadılığından varid olan tahrirat-ı mertuba ile beraber taraf-ı alilerine irsal olunduğundan mealine nazaran teşrifat merasiminde badema usul-ü mevzua haricinde muameleye meydan verilmemesi zimmında mezkûr kaymakamlığa tanbihat-ı lâzime ifasında himmet buyrulması hususunun memurin kalemi müdüriyeti ifadesiyle beyan siyakete tezkere-i senaveri terkim kılını efendim.

15 Ağustos 1331

17 Şevval 1333

Tarih : 28 Ağustos 1915.

³¹² 23 Temmuz 1915, **Sabah**.

Zeitung” gazetesinde “23 Temmuz Türkiye’nin Hürriyet Bayramı” başlıklı yazıda 1908 yılında Türkiye’de büyük bir adım atıldığı ve bu günün o adımın yıl dönümü olduğu belirtilmektedir. Yazıya göre bugün yaşanan kahramanca çarpışmalar Devlet-i Aliye’nin mazisindeki zafer dolu günleri anımsatmaktadır.³¹³

1916 yılına geldiğimizde savaş olanca hızı ile devam etmektedir. 27 Haziran’da Mekke Şerifi Hüseyin Osmanlı’ya karşı ayaklanma hareketini başlatır.³¹⁴ Sıkıntılar içerisinde geçen bu yılda 23-25 Temmuz günlerinde Ruslar Gümüşhane ve Erzincan’ı alır.³¹⁵ Bayram günlerine denk gelen bu acı olaylara rağmen bayramın propaganda yönü öne çıkarılarak halk ve asker içerisinde direncin arttırılması amaçlanmaktadır.

Bayram günü “İkdam” gazetesinde yayınlanan bir yazıda³¹⁶ Harb-i umuminin başlaması ve 10 Temmuz tarihi arasında bir bağ kurulmaktadır. 10 Temmuz tarihi aynı zamanda Avusturya - Macaristan’ın Sırbistan’a nota vermesinin tarihidir. Daha sonra Harb-i umumi hakkında bazı mülahazalar sunulmakta ve ordunun savaştaki muvaffakiyetlerinin başında Çanakkale çarpışmaları zikredilmektedir. Çanakkale’de İngilizlerin son model silahları karşısında Türklerin kalbinde vatan aşkının olduğu vurgulanmaktadır. “Sabah” gazetesi³¹⁷ ise Gelibolu’ya bayram izlenimleri için özel bir muhabir göndermiştir. Muhabirden gelen bilgiye göre; Harbiye nezaretin tarafından tesis edilen “Yaralı Zabitan Yurdu” ile istihkam bahçesinin resmi açılışı yapılacaktır. Galata’dan dün gemi ile Gelibolu’ya hareket eden Celadet Ali Bey’den alınan telgrafname şu şekildedir :

“Gelibolu 8 Temmuz akşam saat 10 dakika 55

Bu sabah saat yedide İstanbul’dan hareketle akşam sekizde Gelibolu’ya muvasalat eyledik. Yarın için merasim-i resmiye-i askeriye icrası mukarrerdir. Bu merasime ... ahali iştirak edecek, mütakiben belediyede bir ziyafet keşide olunacaktır. İd-i milliye müsadif Pazar günü mutasarrıf beyefendi tarafından daire-i hükümette bir resmi kabul icra edilecek ve heyet bu

³¹³ 24 Temmuz 1915, **Tanin**.

³¹⁴ Tarık Zafer Tunaya, **A.g.e.**, s.73.

³¹⁵ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, Cilt:3, Kısım: 4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, Ankara, Kronoloji bölümü.

³¹⁶ 23 Temmuz 1916, **İkdam**.

³¹⁷ 23 Temmuz 1916, **Sabah**.

resimde hazır bulunduktan sonra müdebdeb bir alay ile Şehzade Süleyman Paşa merhumun türbesine bilazime altın donanma madalyasının resm-i talikini ifa eyleyecektir. Bunu müteakib şehzade-i müşâirinileyh'in Bolayır cihetinde ilk sabah namazını eda eyledikleri Namaz Tepe ismiyle maruf tepeye azimet edilerek burada inşası mukarrer bulunan namazgahın vaz-ı esasi resmi icra olunacaktır.”

İstanbul'da ise aynı şekilde militarist bir havada geçen törenler yapılmaktadır. İd-i Milli münasebetiyle İstanbul baştan başa bayrakları ile donanmış akşamında ise fenerler ile tenvir edilmiştir. Ordunun muzafferiyeti için dualar edilmiştir. Hürriyet-i Ebediye tepesinde tesis edilen İstihkam bahçesinin açılışı bayram sebebiyle yapılmıştır. Açılışa başkumandan vekili ve harbiye nazırı Enver Paşa, dahiliye nazırı Talat ve Hariciye nazırı Halil Beyler, ümerayı askeriyeden Pertev Paşa, Müdafa-i milliye reisi Nedim, Polis müdür-i umumisi Ahmet, Karargah-ı umumi istihkam kumandanı Asım Bey ve sair rical-i askeriye ve memurin hazır bulunmuştur. İstihkam parkı Hürriyet-i ebediye tepesi ile Bulgar hastanesi arasındaki arazide inşa edilmiştir. Enver Paşa'nın kestiği kurdela ile hazır bulunan zevat içeri girmiş ve park gezilmiştir. Parkın içerisinde gezmek için yollar ve istirahat mahalleri mevcuttur. Resmi bu tören haricinde Beşiktaş'taki Barbaros türbesinde Donanma-i Osmani Cemiyeti tarafından tertiplenen toplantı icra edilmiş, kalabalık Barbaros Hayrettin Paşa türbesine azimet ederek altın donanma madalyasını türbeye tevzi edilmiştir. Sonrasında ise İttihad ve Terakki merkezi umumisine gidilmiştir. Gelibolu fatihi Şehzade Süleyman Paşa ve Barbaros Hayreddin Paşa arasında bir irtibat kurulmaktadır.³¹⁸

Edirne'de yapılan törende ise savaş yıllarında teşkil edilen paramiliter kuvvetler “Osmanlı Genç Dernekleri” nin mektep alayları oluşturduğunu görmekteyiz.³¹⁹ Yurtdışında ise Sofya ve Viyana'da elçiliklerinde kutlamalar yapılmış,³²⁰ Berlin'de ise “*On Temmuz İd-i Millisi münasebetiyle teba-i Osmaniye tarafından (Nesplanad) otelinde gayet parlak bir müsamere tertip edilmiştir. Türkiye sefiri Hakkı Paşa ile Amerika ve Bulgar sefirleri Hollanda, İran elçileri İmhof Paşa ve diğer zevat müsamerede hazır bulunmuştur. Müsamerede bulunan zevat meyanında müttefik hükümetler tebasından başka bi-taraf memleketler tebasından pek çok kimseler müşahade edilmekte idi. Doktor (Ludoygiştayn) bir*

³¹⁸ 24 Temmuz 1916, **Sabah**.

³¹⁹ 25 Temmuz 1916 **Sabah**.

³²⁰ 25 Temmuz 1916, **Sabah**.

nutuk söyleyerek Osmanlı ordularının muvaffakiyatı ile ve Germenlerle Türkler arasındaki münasebetten ve Osmanlı imparatorluğu dahilinde meşhud olan intibah ve teceddüd-i medeniyetkarânededen bahsetmiştir. Said Bey dahı Osmanlı–Germen ittifakından bahsetmiş ve Zat-ı şahaneyi ile Almanya imparatoru hakkında (hurra) nidalarıyla nutkuna nihayet vermiştir. Hurra nidaları hazirun tarafından gayet hararetili bir surette tekrar edilmiştir. Zat-ı şahane ile Almanya imparatoruna gayet hürmetkarane telgraflar gönderilmiştir.”³²¹

1916 yılı kutlamalarında dikkat çeken noktalardan biri Alman etkisinin bayram kutlamalarına da yayılmış olduğudur. Paramiliter Osmanlı kuvvetleri olan “Genç Osmanlı Dernekleri” bayram günlerinde yer almaktadır. Bu gibi bir Germanik etki “İdman bayramı”dır. İlk idman bayramı Selim Sırrı (Tarcan) Bey’in şahsi teşebbüsüyle 29 Nisan 1916 günü Kadıköy’deki İttihad Spor Klubünün çayırında tesis edilmiştir. Bayramı 1917’den sonra tekrar etmek savaş sebebiyle mümkün olmamıştır.³²² Bu yıldan sonra bayramlarda etkili olduğunu göreceğimiz başka bir dernek de “Donanma-i Osmani Cemiyeti”dir.

Savaş yıllarından biri olan 1917 başında (4 Şubat) Said Halim Paşa’nın istifası sonucunda Talat Paşa Sadrazam olmuştur. Savaş içerisinde geçen yıl boyunca bayramı etkileyen tek olay 21 Şubat’ta Efrenci takvimin kabulü ve Rumi 10 Temmuz olan bayram tarihinin yapılan takvim değişikliği sonucunda Miladi 23 Temmuz gününe çevrilmesidir.³²³

Bu yılki bayram Ramazan bayramının üçüncü gününe denk gelmiştir. Saray’da bayram sebebiyle bir arz-ı tebrikât merasimi düzenlenmiştir. Vükela ve Şehzadeler bu merasimde hazır bulunmuştur. Akşamüzeri ise Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi Bey Nişantaşı’ndaki Hariciye Nezareti konağında bir ziyafet düzenlemiştir. Ziyafette Sadrı sabık Said Halim Paşa, Abdülhak Hamid Bey, Hüseyin Cahid Bey, Serkatip Beyefendiler, İsmail Cenani Bey,, Midhat Şükrü Bey, Almanya, Avusturya- Macar, İran ve Bulgaristan, İspanya, Danimarka sefirleri, İsveç maslahatgüzarı ve sair devlet hazır bulunmuştur. Resmî kabulde iki yüz zat hazır bulunmuştur.³²⁴ Halkın katıldığı tören ise geçen yıl olduğu gibi Barbaros Hayreddin Paşa türbesinde Donanma Cemiyeti tarafından düzenlenen törendir.

³²¹ 25 Temmuz 1916, **İkdam**.

³²² Dr. Özbay Güven, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Gençlik ve Spor Bayramları, **Toplumsal Tarih**, Sayı:65, Mayıs 1999.

³²³ Tarık Zafer Tunaya, **A.g.e.**, s.73.

³²⁴ 25 Temmuz 1917, **Tasvir-i Efkar**.

Görüldüğü üzere bu yıl Millî bayram Ramazan bayramına denk gelmesi sebebiyle biraz onun gölgesinde kalmış, cepheden sevindirici haberler gelmemesi de sönük geçmesine zemin hazırlamıştır.

1918 yılı, Meşrutiyet'in onuncu yılı olmasının yanında dört yıllık savaşın da son yılıdır. 10 Şubat tarihinde, Meşrutiyet'in ilk yıllarında bir numaralı hedef olarak gösterilen sonrasında siyasi buhranlar içerisinde köşesinde unutulmuş, otuz üç yıl boyunca saltanat süren II. Abdülhamid vefat etmiştir. Bayramdan 20 gün önce ise tahtın II. Abdülhamid'den sonraki varisi Sultan Reşat vefat eder. Ertesi gün (4 Temmuz) Vahideddin tahta geçer. Meşrutiyet'in getiricisi İttihad ve Terakki ise 14-18 Ekim tarihleri arasında son kongresini toplar. 30 Ekim'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından 2-3 Kasım'da İttihad ve Terakki liderleri ülkeyi terk eder. 21 Kasım'da ise Meclis-i Mebusan feshedilir.³²⁵

Bu atmosferde idrak edilen Meşrutiyet'in onuncu yıl dönümünde bir devrin muhasebesinin izleri görülmektedir. On senelik mazide, Mehmed Asım'a göre ilk günler, büyük umutlar içerisinde bulunduğu, memlekete yapılacak mektepler, yollar ve kalkınma hamleleri ile vatanın cennete çevrileceğinin düşünüldüğü günler olmuştur. Bugün ise ne kadar adlanılmış olduğu ortadadır. Buna rağmen iç muhalefetten öte başta İngiltere olmak üzere dış mihraklara karşı bir tariz söz konusudur. Umutlar tamamen sönmemiş Genç Türkler sayesinde felah'a erişilecek günlerin temennileri ile yazı sonlandırılmaktadır.³²⁶ 23 Temmuz günü "Tevhid-i Efkar" gazetesinde çıkan isimsiz bir yazıda ise;

"...millet-i Osmaniye dört seneden beri dünyaya ateş ve ölüm saçarak felaketler yağdıran umumi harbin son safhalarında ordularımız cenk ve ... meydanlarında çarpışırken (bayramı) tes'id edilecektir. Şu on seneden beri aziz vatanımız pek büyük ve ... felaketler geçirdi. İntizar ettiğimiz devr-i refah ve huzur henüz hülul eylemedi bugün ... harb ve ona ... müzayakalar devam edip duruyor. Bu müzayakaların içinde bizim için mucib-i inşirah olan hayırlı hadise Batum, Kars ve Ardahan sancaklarımızın istirdad edilmiş olmasıdır. Anavatana kavuşan o topraklarımızda ırk ve din kardeşlerimiz milli bayramı Osmanlı sancağının al renkleri altında

³²⁵ Tarık Zafer Tunaya, **A.g.e.**, s.73-74.

³²⁶ 23 Temmuz 1918, **Vakit**.

tes'id edeceklerdir. Hemen cenabı Hak millet-i Osmaniyeye şerefli bir sulh ve feyizli devre-i felah bahşeylesin.."³²⁷ denmektedir.

Bayram günü İstanbul'da yaşananlara bakarsak "Tanin" gazetesinin haberine göre şu şekilde bir tören yaşanmıştır;

"...10 (23) Temmuz milli bayramı olmak münasebetiyle bütün şehirde ... bir şevk ve sürur hükmü ferma olmuştur. Meşrutiyetimizin onuncu seneyi devriyesine müsadif olan bu millî bayram gününde resmi tezahürattan başka hususi binalar bile gündüz bayraklar ve gece elektrik ziyalarıyla tenvir edilmiştir.

*Saray-ı hümayun da milli bayram münasebetiyle gece fevkalade bir surette tenvir ve tezyin edilmiş idi. Evvelki gün sabah veliaht-ı saltanat devletlü, necabetlü Abdülmecid Efendi hazretleri ile diğer şehzadegan hazeratı saray-ı hümayuna azimetle id-i milli münasebetiyle Zat-ı hazret-i padişahiye arz-ı tebrikât eylemişlerdir. Vükela hazeratıyla ayan reisi beyefendi evvelki sabah saray-ı hümayuna azimetle huzur u şahaneye kabul buyurularak zat-ı hazret-i padişahiye arz-ı tebrikat eylemişler ve cümlesi tarafı padişahiden mazhar-ı iltifat olmuşlardır. Vükelâ öğle taamını sarayı hümayunu cenabı mülükânede ... eylemişlerdir."*³²⁸

Önceki senelerde olduğu gibi Donanma Cemiyeti İstanbul'daki aktif rol almaktadır. Cemiyet binasından İttihad ve Terakki Cemiyeti binasına yürünmüştür. Talat Paşa ve Bahaeddin Şakir Bey'in konuşmalarının ardından Eyüb Sultan Camii imamı Sakıb Efendi tarafından bir dua merasimi düzenlenmiştir. Sonrasında ise Dolmabahçe Sarayına yürünmüş, yeni sultan Camlı Köşk'e gelerek pencereye çıkmış ve bu sırada Donanma Cemiyetinden Ali Şükrü Bey bir nutuk söyleyerek taht-ı himaye-i hazret-i padişahiye kabul buyurulmak istemiştir. Nutuk sonrasında "Padişahım çok yaşa!" şeklinde tezahüratta bulunulmuştur. Ardından önceki yıllarda olduğu gibi Barbaros Türbesi ve Sinan Paşa Camii ziyaret edilmiştir.³²⁹

Bir arşiv belgesinde bu yıllarda etkin olan ve bayram'da da etkinliği göz önünde olan Donanma Cemiyeti'nin bir faaliyeti dikkat çekmektedir. Savaş yıllarında kutlanan

³²⁷ 23 Temmuz 1918, **Tevhid-i Efkâr**.

³²⁸ 25 Temmuz 1918, **Tanin**.

³²⁹ 25 Temmuz 1918, **Tanin**.

bayramlarda etkili olduğunu gördüğümüz cemiyet bayram günlerinde şehitlerin ruhu için Mevlid okutmaktadır. Mevlid'in sadece İstanbul'da değil cemiyetin ulaşabildiği her yerde okunması için çalışıldığı gazetelerdeki haberlerde de görülmektedir. Posta Telgraf ve Telefon Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir cevapta Donanma Cemiyeti tarafından taşrada yapılacak hazırlıklar için birçok telgraf gönderilmek istendiği, iş yükü sebebiyle bunların iade edilmesine rağmen ısrar edildiği belirtilmekte, böyle nazik bir zamanda aciliyet kesbetmeyen bu faaliyet için (bayram gününe denk getirilmesi konusunda) ihtimam gösterilemeyeceği bildirilmektedir.³³⁰

³³⁰ BOA, DH. İ. UM. 16-1, 1-24, 13 Ağustos 1328;

Devlet-i Aliyye
Posta Telgraf ve Telefon Nezareti
Telgraf Umur-ı Müdüriyeti İşletme Kalemi

Dahiliye Nezaret-i Celilesine cevaptır.

Devletlü Efendim Hazretleri,

İyd-i Milli münasebetiyle ihtifal tertip ve ervah-ı şühedaya Mevlid-i Nebevi kıraat edileceğinden bahisle taşrada dahi bu babda ihraz-ı faaliyet olması hakkında Donanma Cemiyeti Merkez-i Umumisinin otuz dört mahalle yazılmak üzere İstanbul merkezinden tevdi olunan 18 Temmuz 334 tarihli telgrafname, tellerin muhaberat-ı resmiye ile ziyadesiyle meşgul ve mahmul olduğundan ... mahallerine vusulünün tehir edeceği beyaniyle İstanbul merkezince iade edilmiş ise de cemiyet-i müşairüleyhaca tekrar bir tezkere-i mahsusa ile keşidelerinde ısrar edilmiş ise de tellerin muhaberat-ı mühimme-i askeriye ve resmiyeyi bile istiab edememekte olduğu ve bunun temininde pek büyük müşkilata tesadüf edildiği böyle nazik bir zamanda sırf merasime ait muhaberatla ... işgal muvafık olamayacağına ve kavanin-i mahsusası mucibince ücretten muaf olan bu misüllü cemiyetat ve müessesatın muhaberat-ı telgrafiyenin pek mühim ve müstacel mevada hasr-ı muktezi bulunduğuna binaen badema bu misüllü tebligatın vakit ve zeminle tahriratla icrası lüzumunun cemiyet-i müşairüleyhle emsaline tebliğ buyurulması rica olunur . Ol babda emr-ü ferman hazret-i men teh-ül emrindir.

Posta ve Telgraf ve Telefon Nazırı namına

13 Ağustos 334

Tarih : 13 Ağustos 1918.

İstanbul dışında vilayet merkezlerinde resmi programlar olduğu tahmin edilebilir. Bir arşiv belgesinden öğrendiğimize göre Trabzon'da Daire-i Hükümette bir merasim düzenlenmiştir.³³¹ Sofya'da ise Elçilik bünyesinde bir tören yapılmıştır.

1.3. - İttihad ve Terakki Dönemi Bayramlarının Değerlendirilmesi (1909-1918)

İlk millî bayram olarak tesis edilen “On Temmuz İd-i Millî”si için diyebiliriz ki bu bayram İttihadçı düşünce yapısının bir ürünüdür. Bilinmelidir ki İttihadçılık dediğimiz şey keskin bir ideolojik yapı değil, amacı devleti dağılmaktan kurtarmak olan ve bunun için farklı şekillerde karşımıza çıkan bir oluşumdur. Meşrutiyet ertesinde öncüleri olan “Jön Türk”lerin anayasal monarşi ile yönetilen bir devlet ve Osmanlılık ile bir arada tutulan bir tebaa fikrine sarılmış olan İttihadçılar, sonrasında özellikle Balkan Savaşı ertesinde Avrupa ve Arap vilayetlerini oluşturan halkların Osmanlılıktan ayrıldıklarını, hatta hiç bağlanmamış olduklarını gördüklerinde Türkçülüğü ön plana almışlardır. Hülasa, bilinmelidir ki “On Temmuz İy-i Millî”si de değişen bu şartlara bağlı olarak İttihadçılık ekseninde olduğu 1909-1918 yılları arasında bu değişen politikalara ayak uyduran bir yapıda icra edilmiştir.

1909 yılı bayramın tüm coşkusu ile kutlandığı bir yıl olmuştur. Bu yıl ve ilk yıllarda Selanik'in İstanbul ile, İttihad ve Terakki Cemiyetinin Genel Merkezi'nin burada bulunması sebebiyle bayram günlerinde daha da belirgin olan bir öne çıkma çabası olduğu hissedilir. 1912 sonrası Selanik'in elden çıkması ile bayramın tek merkezi İstanbul olmuş, bu iki merkezli yapı ortadan kalkmıştır. İlk yıllarda Osmanlılık fikri bayram kutlamalarında ön plandadır. Bayram ile Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan tüm tebaanın ortak bir sevinç günü tesis edilmeye çalışılmış, bayram kutlamaları insanların kaynaşıp farklılıkların ortadan kaldırılmaya çalışıldığı, tebaadan vatandaş konumuna getirilmeye çalışıldığı bir gün olmuştur.

İlk yıllarda sadece Rumeli değil Arap vilayetlerinde de yapılan çeşitli merasimler olduğunu görmekteyiz. Rumeli'ye nazaran yapılan bu merasimlerin buralarda çok büyük oranda devlet eli ile olduğu, halkın iştirakinin bulunmadığı birkaç yıl sonra ortaya çıkan manzaradan anlaşılmaktadır.

³³¹ BOA, DH. İ. UM. 16-1, 1-24, 13 Ağustos 1328.

1909 yılından itibaren kutlamalarda I. Dünya Savaşı sonrası yıllara kadar sürecek olan askeri bir “resmigeçit” çalışmasını görürüz. Bunun ilk yıllarda Meşrutiyet idaresi karşıtlarına bir göz dağı vermek amaçlı olduğu gibi savaş yıllarında da güçlü bir ordu imajı çizmek için programa dahil edildiği düşünülebilir. Bunu yanında Osmanlı ülkesindeki bu ilk millî bayram faaliyeti için birinci kaynak batılı ülkelerdeki benzer faaliyetler olduğu gibi geçmiş yerli törenlerin de izlerini görmekteyiz. Örneğin ilk yıllarda padişah kutlamalara bizzat ve üniforma ile katılmış, padişah için tören yapılan alanlarda “otağ-ı hümayun çadırı” kurulmuştur.

Meşrutiyet idaresi, bayram günlerini okul, yol, istasyon gibi muasır medeniyetin birer numunesi olan ve İttihad ve Terakki idaresinin eseri olduğu vurgulanan yapıların açılış, temel atma gibi merasimlerini bu güne denk getirir. Adeta yapılan her iyi şeyin Meşrutiyet ile bağdaştırılmasına bu durum hizmet eder.

Halkın aracısız dahil olduğu ilk resmi tören, kalabalıkların ve nutukların yoğunluklu olduğu adeta 23 Temmuz 1908’in tekrarının bir tekrarının yaşandığı bayram yılların İttihad ve Terakki döneminin ilk yıllarında yapılan törenlerdir. Balkanlar Meşrutiyet’in ev sahibi olduğu vecihle ilk yıllarda coşkulu iken bu tarz organizasyonlardan habersiz olan Anadolu’da aynı şeyi görmek pek mümkün değildir. Yurt dışından gözlemcilerin geldiği sefarethanelerde merasimlerin coşku ile yapıldığı yıllar da 1909 u takip eden birkaç yıldır.

1910 yılında Arnavutluk isyanı ile Meşrutiyet’in kalesi olan topraklarda bir huzursuzluk yaşanmış ve bu durum bayram kutlamalarında da hissedilmiştir. Buna rağmen Selanik ve İstanbul’da bayramın coşkulu geçtiği, meşrutiyet idealinin cisimleşmiş şeklin olan İstanbul’daki Hürriyet-i Ebediye tepesinde bulunan “Abide-i Hürriyet”in bayram günü toplanılan bir merkez olduğu bu yılların değişmez ritüellerindendir.

İttihad ve Terakki egemenliğindeki bu yıllarda göze çarpan bir nokta bayram günlerinin kimsesiz çocukların Cemiyet tarafından toplu sünnet ettirildiği törenlerin sık sık görülmesidir. Sosyal bu faaliyetler “Cemiyet” ve halkın kaynaşması için birer katalizör olmuştur. Halk ile idare arasında yakınlaşma noktalarından biri de bu günde çıkarılan aflar ve bu günün hürmetine affedilme dilekleridir. Bayram günlerinde hürriyet vurgusu ön plana çıkmaktadır. Meşrutiyet’in ilk akla gelen sloganlarından biri olan hürriyet herkesin istediği bir

şeydir. Fransız İhtilali'nin tarihi olan 14 Temmuz ile 10 Temmuz'un tarihinin benzerliği bu ilk yıllarda sıkça vurgulanır.

Balkan Savaşından sonra bayramın İstanbul ile beraber kalesini oluşturan Selânik düşmüştür. Bu durum ve savaş sonrasında Osmanlılık idealinin büyük bir yara alıp Türkçülük mecrasına girilmesi bayram kutlamalarında da kendini hissettirmeye başlar. Savaş sonrasında “Umum Osmanlılar” sözü bayram günlerinde daha az duyulmaya başlanır. 1913 yılı başında yaşanan Babıali baskını ile İttihad ve Terakki Cemiyeti 1918'e kadar iktidarı fiilen de ele almıştır ve her yönde olduğu gibi bayram günlerinde de hissedilen ağırlığı artar.

I. Dünya savaşı yıllarında bayram kutlamalarında militarizmin öne çıktığını görmekteyiz. Bayramın yapıldığı saha bu yıllarda yaşanan toprak kayıpları ile beraber daralmıştır. Bu durum bayram günlerinde izlenen politikanın da etkisi ile “Türklük” vurgusunun öne çıkmasını sağlar. Bunun yanında önceki yıllarda maddi külfeti yüksek olan şenlikler yerine cephe için yardımların toplandığı faaliyetlere rastlamaktayız. Savaş yıllarında devlet kurumlarının öncelikleri değiştiği için bu yıllarda paramiliter kuvvetler olan “Osmanlı Genç Dernekleri” ve İstanbul'daki bayramı organize eden “Donanma Cemiyeti” nin bayram faaliyetlerinde önce çıkarlar. Bayram şehitlerin ruhuna Mevlitlerin okutulduğu, kahramanlık şiirlerinin okunduğu şenlik tarafı ortadan kalkan bir organizasyona dönüşür.

1917 yılında Efrenci takvimin kabulü ile 10 Temmuz olan bayram tarihinin yapılan takvim değişikliği sonucunda 23 Temmuz gününe dönüşür. İttihad ve Terakki idaresi altında yapılan son bayram 1918 yılında gerçekleşir. Bu son iki yılda savaşın kötü giden seyri bayramı da etkiler ve adeta şehitler için yapılan birer kutsama faaliyetine dönüşür. Son on yılın muhasebesi yapılmaktadır ve Meşrutiyet'in büyük umutlar ile başlayıp birçok sahada insanları hüsrana uğrattığı bunun yanında umutsuz olunmaması telkinleri bayram gününde öne çıkmaktadır.

Bu dönem bayramları için denilebilir ki Meşrutiyet'in ilanı sonrası yaşanan on yıldaki siyasi ve sosyal değişimler bayramlara birebir yansımıştır. Şüphesiz “On Temmuz İd-i Millî”si İttihadçılığın bir ürünüdür ve sonuna kadar öyle kalmıştır. Bunun yanında ilk yıllardaki Osmanlıcı söylemlerin Balkan Savaşından sonra Türkçülüğe dönmesi ve toprak kayıpları ile asli unsur olan Türklerin yaşadığı yerlerin elde kalması bayramları, ilk yıllardaki çok unsurlu şenlik şeklinden, milli duyguların ortaya çıktığı Türklüğün yüceltildiği günlerden

birine döndürmüştür. Bu on yılda bayram genelden özele, tebaadan ulusa yönelen bir topluluğun değişime ayak uyduran bayramı olmuştur.

IV.BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE VE CUMHURİYET DÖNEMİ KUTLAMALARI

1. Millî Mücadele Dönemi :

Mondoros Mütarekesi sonrasında denilebilir ki 1908 yılından itibaren hakim kuvvet olan İttihad ve Terakki'nin hakimiyet gücü kalkmıştır. Mütarekeden birkaç gün sonra İttihad ve Terakki önderleri ülkeyi terk etmiş, adeta neye ve kime nasıl güveneceğini, bundan sonra ne yapacağını bilmeyen bir yığın ortada kalmıştır. 1919 yılına girerken geçmişte zayıfta olsa bir umut ışığını canlı tutan Ordu, Merkez-i Umumi gibi kurumlar etkisiz hale gelmiş, masa başında galiplerin insafına kalmış bir Osmanlı ricali ülkenin ve halkın geleceğinin temsilcisi olarak kalmıştır.

1919 – 1923 yılları arasında ülkenin içerisinde bulunduğu durum günden güne farklılık gösteren, en büyük umutların bir anda umutsuzluğa döndüğü, hiçbir ışık olmadığı anda sevince gark olunan anları içerisinde barındırır. Bu sebeple bu günlerin ve Millî Mücadele döneminin bir tahlilini yapmak, 1919 Mayıs'ından sonra Anadolu'da başlayan ve teşkilatlanan Milli Hareket ile eski idareyi temsil eden İstanbul'un karşılaştırıldığı bir tahlil yapmak takdir edilecektir ki kolay değildir. Süregelen bir idarenin tarihini incelemek birçok açıdan kolaydır, oysa Millî Mücadele döneminde Türkiye'de birden fazla idare vardır ve onlarca gelecek tahayyülü mevcuttur.

1919 yılı Türkiye'nin yakın tarihi için bir kırılma noktasıdır. Mayıs ayında İzmir'e Yunan askerinin çıkması savaştan yorulmuş ve bitkin düşmüş halkı dahi hareketlendiren radikal bir harekettir. Hemen ardından Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkması ve Anadolu'da düzenlenen kongreler ile Anadolu'yu işgale karşı hareketlendirecek bir çaba içerisine girmesi, Türkiye tarihi üzerinde tıpkı 1908 yılı Meşrutiyet İlanında olduğu gibi günümüze değin uzanacak etkileri olan bir değişime sebebiyet vermiştir.

1920 Nisanında Ankara'da olağanüstü yetkiler ile donatılmış bir meclis açılmış ve İstanbul'un karşısında olmaktan da öte İstanbul'un meşruiyetinin fiilen Türkiye içerisinde bitmesine yol açmıştır.

1920-1921 yılları Ankara'nın önderliğinde bir "Milli Kurtuluş Savaşı"na sahne olmuş, Mudanya Ateşkesi³³² sonrasında Millet Meclisi tarafından fiilen biten saltanat resmen de ortadan kaldırılmıştır.

Milli Mücadele yılları içerisinde 1923'ü de almamızın sebebi ise cephede biten mücadelenin 1923 yılında masada devam etmesi, 1923 İd-i Millî'sinden bir gün sonra Lozan Barış Antlaşması ile yeni Türkiye'nin resmîyet kazanmış olmasıdır. Milli Mücadele yıllarının siyasi açıdan tablosu yukarıda belirtildiği üzere toz duman içerisinde bir görünümdür.

1.2. Yapılan Hazırlıklar ve Kutlamalar (1919-1923) :

1919 yılı İstanbul için bir teslimiyet yılı olmuştur. İstanbul'a baktığımız zaman istifa etmiş olan Tevfik Paşa 13 Ocak'ta tekrar Sadrazamlığa getirilir. 30 Ocak'ta Osmanlı Devletinin son on yılına fiilen hakim olmuş ve yurtiçinde bulunan İttihadçı kimliklerin tevkifine başlanır. 4 Mart'ta istifa eden Tevfik Paşa'nın yerine Damat Ferit Paşa Sadrazam olur. 19 Nisan'da Kars, 20 Nisan'da Ardahan düşer. 29 Nisan'da Antalya'nın İtalyanlar tarafından işgaline başlanır. 15 Mayıs'ta feci bir şekilde başlayan İzmir'in işgalinden bir gün sonra Damat Ferit Paşa istifa eder ve Mustafa Kemal'in Samsun'a ayak bastığı gün olan 19 Mayıs'ta tekrar sadrazam olur.³³³

İstanbul tam anlamıyla bir istikrarsızlık ve şaşkınlık içerisinde bulunduğu bu dönemde Anadolu'da tüm bu umutsuzluğun içerisinde ancak millî bir başkaldırı ile çıkılmanın yolları, başında Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğu Osmanlı subayları tarafından aranmaktadır.

Yenilginin kesinleştiği bu yıl İd-i Millî için bir değişim yılı olacaktır. Öncelikle bir İttihadçı bayramı olduğunu söylediğimiz İd-i Millî yetim kalmış, İttihadçı önderler yurtdışına çıkmış, kalan İttihadçılar için ise adeta bir "cadı avı" başlatılmıştır. Bunu temel alırsak bu yıldan sonra bayramın ortadan kalkması gibi bir durumla karşılaşmamız şaşırtıcı olmayacaktır, ama bayram, yenilgi ve sonrasında yaşanan işgal ile ayakta kalır. Balkan Savaşı sonrasında ulusçu bir eksene kayan bayram kutlamaları, insanların zihninde bu yenilgi ve

³³² 11 Ekim 1922.

³³³ Tarık Zafer Tunaya, **A.g.e.**, s.74.

sonrasında yaşanan işgal günlerinde içlerindeki bağımsızlık umudunun canlı tutulması amacıyla İttihadçı kimlikten soyutlanarak Anadolu hareketi tarafından sahiplenilir. İstanbul ile Anadolu hareketi arasında 1919 İd-i Millisi öncesinde ipler kopmuştur. 6 Temmuz'da geri çağrılan Mustafa Kemal Damat Ferit'e İstanbul'a dönmeyeceğini bildirir.³³⁴ Bunun üzerine 8 Temmuz'da Mustafa Kemal'in görevin son verildiğine dair irade çıkar.

Anadolu'dan önce İstanbul'a baktığımızda bayram günü gazetelerde Meşrutiyet idealini savunan ve 1908'e sahip çıkan ama on yıl boyunca bunun temsilciliğini yapmış olan İttihad ve Terakki Cemiyetine karşı tarizkâr yazılar ile karşılaşırız. 23 Temmuz günü "Vakit" gazetesinde Ahmet Emin (Yalman) şunları yazmaktadır;

"...On Temmuz bayramı bütün millete ait mukaddes bir bayramdır. Millet, bu günü tes'id etmekle kendi damarlarında dolaşan fedakarlık ve kudsiyet ateşine... vermiş milli ictihadları namına fedayı hayat eden evladını hatırlamış oluyor. On Temmuz hareketi tarihin en iyi idare edilmiş en makul en mühim hareket-i milliyesinden biridir. Cihanın her tarafında bu hareket karşısında hesap edilen hayret ve takdire nihayet yoktu. (Genç Türk) denilince bir çok memleketlerin hayatı siyasiyesinde saf terakki ve silah fikirlerini temsil eden unsurlar kendi kendilerine Genç Türk namını veriyorlardı. Herkes tarafından istihkar edilen halet ... olunan Türk milleti birden bire yükselmiş cihan nazarında yüksek bir mertebe kazanmıştır. Memleketin dahilinde de On Temmuz, bazı erbab-ı menfaat hariç olmak üzere, herkes tarafından takdis ediliyor, hareket-i milliyeye dahil olan herkes şayanı hürmet bir millî kahraman nazarıyla bakılıyordu. Eğer memlekette uzağı görebilen müdir, malumatlı bir sınıf âdem-i mevcut olsaydı ve bu adamlar mevki iktidarı işgal etmelerine imkan bulunsaydı On Temmuz memleketimiz için hakiki bir inkılab mukaddemesi olurdu. Ne çareki dahili müşkülâtlar ile ecnebi entirikalarının husule getirdiği, vaziyet mevcuda nisbetle en mümtaz en ... en münir unsurların başında bulunmalarına set çekti. Bu gibi unsurlar birer birer bertaraf edildiler. Meydan komiteci zihniyeti ile malul kesime taraftar unsurlara kaldı. Milli mücadelede hizmeti olan bir cemiyet ne kadar muhterem olursa olsun vatan sathı nazarından nihayet bir vasitadan başka bir şey değildir. Halbuki yavaş yavaş memleket fikri külliye onun oldu. Vatan, cemiyet-i mukaddesenin muhafaza-ı mevkii etmesine mahsus adi bir vasita derecesine indirildi. Zaten müşkil olan vazifelerimiz türlü türlü anlaşmalar ve müdahaleler

³³⁴ Gotthard Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi – Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.49.

neticesinde işgal edilmeseydi belki de komiteci unsurlar bertaraf edilebilir ve on bir sene mütemadi fırtınalar içinde çalkalanmalara lüzum kalmaksızın vaziyet-i umumiye inzibata konulabilirdi. Ne çare ki bir mevt-i tabiye mahkum addolunan hasta adam karşısında sabır ve sükunla neticeye intizar edilebilen bazı Avrupa memleketleri silah ve terakki mücadelelerinden bahseden genç Türkiye karşısında bazı intizarı muvaffakiyetle son devir tarihimiz on bir senelik bilançosunu sayacak olursak fena tarafın pek çok kabarmış olduğunu görürüz. Memleketin zaten ihtiyaca kifayet etmeyen nüfusu azalmış esbab-ı ümran pek az bir nisbete ... etmiş, hayat-ı ictimaiyemiz tanzim edilememektedir...”

“İleri” gazetesinde “Matem içerisinde bir bayram” başlıklı yazıda M.R. isimli muharrir Türk milletinin on bir yıllık bu süre içerisinde sürekli mücadele içerisinde olduğunu buna rağmen aranan huzur ve refahın bulunmadığını yazmaktadır. Yazıda politikacılık ve fırkacılık şiddetle eleştirilmektedir.³³⁵ “Tevhid-i Efkar” gazetesinde çıkan bir yazıda³³⁶ ise üslup çok daha serttir. On Temmuz’un hiçbir sene bugünkü gibi elem ve fecai içerisinde kutlanmadığı bu milletin başına ne geldi ise Meşrutiyet devrinde yaşananlar yüzünden geldiği söylenirken, idarecilerin basiretsizliği sebebiyle bu durumun böyle olduğu belirtilmektedir. Devr-i Hamid dahi aranır olmuştur. Yazının sonunda ise Meşrutiyet idealine yine de sahip çıkılmakta, başımıza ne geldi ise idarecilerin sui idaresi sebebiyle geldiği söylenmektedir.

İstanbul’da bayramda yapılacak bir gösteri için hazırlık içerisinde olduğunu 22 Temmuz tarihli “Vakit” gazetesinden şu şekilde öğrenebiliriz;

“İyd-i milli hazırlıkları

Geçen Perşembe günü muhtelif fırkalar merhusları beyanında (?) 23 Temmuz günü için bir program tanzim olunmuştu. Dün bu program Darülfünun’da mekatib-i âliye merhuzları tarafından da tedkik ve kabul olunmuştu. 23 Temmuz günü için bilumum mektepler ve cemiyetlerle müessesatın ve muhtelif fırkaların iştiraki ile büyük bir alay tertibi ve Hürriyet-i Ebediye tepesini ziyareti düşünülmektedir. Bu programa katılacak ahali Sultan Ahmet meydanında ictimâ edecek ve orada Ahmed Rıza ve Sadık Bey’ler tarafından birer nutuk irad edilecektir.”

³³⁵ 23 Temmuz 1919, **İleri**.

³³⁶ 23 Temmuz 1919, **Tevhid-i Efkar**.

Bu çalkantılı zamanda bayram için toplanan kalabalıkları tehlikeli addeden idare İd-i Milli için yapılacak bir organizasyonu bu sene ilk defa olmak üzere engellemiştir.³³⁷ Sadece resmi dairler ile evlerin bayraklar ile süslenmesine izin verilmektedir.

Daha önce düşünölen Hürriyet Tepesindeki program da tabiatıyla iptal olur;

“Hürriyet-i Ebediye tepesine gidilmeyecek

Bugün On Temmuz İd-i Millisine müsadiftir bu münasebetle bilcümle emakin ve binalar bayraklarla donanacak millet acı bir zamanda geçirdiği bu bayramı sade fakat samimi bir surette tesid edecektir. Vükela ayan reisi meclis ve vükelaya memur zevat saat on bir de Saray-ı hümayuna azimetle huzuru padişahiye kabul buyurularak Zat-ı şahaneye arz-ı tebrikat eyleyeceklerdir.

İyd-i milli münasebetiyle Hürriyet-i Ebediye tepesinde bazı merasim icra mütesavvur iken Harbiye nazırı Nazım Paşa bunu münasip görmemiş ve bu merasimden sarf-ı nazar edilmiştir. Millet bayramını karilerimize tebrik ederiz”³³⁸.

³³⁷ BOA, DH., KMS., 54-1, 37, 23 Temmuz 1335;

Dahiliye Nezareti
Kalem-i Mahsus Müdüriyeti

Umum Telgraf

23 Temmuz 335 tarihine müsadif İd-i Milli’de Hasb-el hali her türlü tezahürattan sarf-ı nazar olunarak emakin-i resmîyenin bayraklarla tezyinine ve gece tenvirat icrası ve mebani-i hususiyenin de arzu edenler tarafından bu suretle tezyin ve tenvir olunacağıın ilânı ve devair ve mensubâtın ber mutad tatili muktezası tamimem tebliğ olunur.

Tarih : 23 Temmuz 1919.

³³⁸ 23 Temmuz 1919, **Vakit**.

Gösterilerin yapılmaması şeklindeki karara rağmen öğrenmekteyiz ki Sultan Ahmet Bahçesinde Darülfünun gençleri ve bir kısım halk toplanmış, Ahmet Rıza Bey ile Sadık Bey’lerin bir nutuk söylemeleri planlanmıştır. Bu toplantı polis tarafından dağıtılmaya çalışılmış, bu esnada gençler tepki olarak hürriyet şarkıları söylemişlerdir. Ahmet Rıza Bey ve Sadık Bey’in konuşmaları iptal edildiyse de öğrencilerden Hikmet Efendi bir konuşma yapma imkanı bulmuştur. Öyle anlaşılıyor ki polis ile bir uzlaşma sağlanmış, öğrencilerden bir heyet saraya bayram tebriklerini iletmişlerdir. Bir başka grup ise Hürriyet-i Ebediye tepesine ziyarete gitmiştir. Buna rağmen Bayram’ın en başından beri en gösterişli kutlandığı İstanbul bu bayramda geçmiş yılların bayramlarından çok uzaktadır. Resmi daireler ve evler bayraklar ile donanmış olmasa bu günün bayram olduğunu anlamak mümkün değildir.³³⁹

İşgal altındaki İzmir’de de vilayette mutad bir resm-i kabul icra edilmiştir. Şehrin ileri gelen devlet görevlileri ve dini reisleri Vali İzzet Bey’e tebrikatta bulunmuştur. İşgal kuvvetlerinin bayram karşısındaki durumu belli değildir.³⁴⁰

Anadolu hareketinin bayrama bakışı konusunda bu yıl için üzerinde durulacak ve bundan sonraki yıllarda bayramın kaderinde belirleyici olan hareket Erzurum Kongresinin toplanma tarihinin bayrama denk getirilmiş olmasıdır. Erzurum Kongresi’nin 10 Temmuz’da yapılması Amasya Genelgesi ile önceden belirlendiği halde, 23 Temmuz’a ertelenmiş olmasının sebebi, Erzurum’a gelecek delegelere zaman tanınmanın yanında, bayrama denk getirilerek Anadolu’da başlatılacak mücadeleye meşru bir zemin hazırlanma düşüncesidir. Hürriyet Bayramı ile Anadolu Türklüğünün mücadelesi aynı güne denk getirilmek istenmiştir.³⁴¹ Buradan şöyle bir sonuç çıkarabiliriz ki ileride Cumhuriyet idaresinin temel aldığı noktalardan biri olan Erzurum Kongresinin toplanma tarihi için bayramın bu şekilde pragmatik olarak kullanılması, Cumhuriyet’in ilanından sonra bayramın da eskiye ait bir çok şey gibi hemen reddedilmesinin önünü tıkamış, bu sebeple yeni idareye uydurularak, yeni idarenin meşruiyet aldığı olaylardan biri olarak kabul edilmiştir. Burada gözden kaçmaması gereken bir nokta Anadolu hareketi bayramı kabul ederken bayramı icat eden İttihad ve Terakki ile bayramın uygulayıcısı Osmanlı idaresinden tedricen sıyrarak kabul etmiştir. Bayramın ve tabiatıyla Hürriyet’in sahibi ve getiricisinin halk olduğu sıklıkla vurgulanmıştır.

³³⁹ 24 Temmuz 1919, **Tevhid-i Efkar**.

³⁴⁰ 24 Temmuz 1919, **Ahenk**.

³⁴¹ N. Fahri Taş, Türk Meclislerinin Kabul Ettiği Bayramlar, **Türkler Ansiklopedisi**, 16. cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.355.

Bunu Mustafa Kemal Paşa'nın 22 Temmuz 1919'da Müdafaa-i Hukuk-u Milliye'nin Erzurum Şubesi'ne gönderdiği tebrikte de görürüz.³⁴²

1920'ye geldiğimizde İstanbul'da var olan sıkıntılı süreç devam etmektedir. 12 Ocak'ta Meclis-i Mebusan açılmış, 17 Şubatta Misak-ı Milli bu meclisçe kabul edilmiştir. Ve İstanbul'daki zayıf siyasi idare 15 Mart'ta Meclis'in işgal kuvvetlerince işgali ertesi gün ise İstanbul'un resmen işgali ile tamamen yok olur. 23 Nisan'da ise Türkiye için bundan sonraki sözü söyleyecek olan irade, Ankara'da Millet meclisini açar. Tarihçiler arasında genel olarak kabul gören görüş odur ki Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılması İstanbul'un fiilen biten idarenin resmi olarak da bittiğinin göstergesidir. İstanbul'daki "eski" idare buna rağmen bayramın bir gün öncesinde İkinci Şura-yı Saltanat'ı toplar ve Sevr esaslarını kabul eder, ardından 10 Ağustos'ta hiçbir zaman uygulanmayacak olan Sevr Antlaşmasını imzalar.

İstanbul'da İd-i Milli'nin tezahürlerine baktığımızda geçen yıl olduğu gibi bu yıl da resmen işgal altındaki İstanbul'da bayram sebebiyle bir gösteri yapılması Merkez Kumandanlığı ve Polis Müdüriyeti tarafından kesinlikle yasaklanmıştır. Aksi şekilde davranacak olanların "*şediden tecziye edilecekleri ehemmiyetle ilan olunur.*"³⁴³

Önceki yıllarda olduğu üzere Meşrutiyet idealine değil ama geçen on bir yılda ülke yönetiminde söz sahibi olanların ve icraatlarının muhasebesi gazete sütunlarında çok sert bir şekilde yapılmaktadır. "Dersaadet" gazetesinin 23 Temmuz tarihli nüshasında İd-i Milli hakkında enteresan bir tahlilde bulunmaktadır;

³⁴² Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi Riyasetine,

Erzurum 22 Temmuz 335

Milletin, idarei mutlaka ve müstebidenin inhidamı zaferini idrak ve Meşrutiyeti mukaddesenin tulûunu tesit eylediği rumi On Temmuz yevm-i mübeccelini tebrik ile tahlis ve istiklal-i vatan uğrındaki amali milliye ve mesai mukaddesede muvaffakiyetler temenni eylerim.

M. Kemal

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, 1991, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, s.55.

³⁴³ 23 Temmuz 1920, **Alemdar**.

“...İlan-ı meşrutiyetten bu güne kadar geçen on iki senelik bütün On Temmuzları birer birer göz önüne getirirsek, her birine millî bir felaketin bağı olduğunu görürüz : Ya bir harik ... ya bir hadise...”

Bu bize göstermektedir ki işgal yıllarında yaşanan sıkıntılar o dereceye varmış, sorumlu tutulanlarla bağlantılı tüm değerlere tefrik edilmeden bir cephe alınması durumu doğmuştur.

Bununla beraber genel olarak Meşrutiyet yine de yaşananlardan ayrı tutulmaya çalışılmakta, ama geçtiğimiz senelere nazaran üslup giderek sertleşmektedir. 24 Temmuz tarihli “Alemdar” gazetesinde “Hatip” tarafından yazılan yazıda;

“...meşrutiyetin ilan günü imiş ! Esasen bir yevm-i bayram değil bir matem günü idi. Kabahat meşrutiyette değil onu bu hale koyanlardadır. İleri gazetesi sayfasının başına bir tarafa hürriyetin banisi Mithat Paşa'nın resmini diğer tarafa ise Namık Kemal'in resmini koymuş. Hangi hürriyet hangi bani Meşrutiyet dediğimiz şey idareyi İttihad ve Terakkiye teslim etmek için düzenlenen bir dolaptan ibaretti. On üç senedir İttihad ve Terakki esaretinden kurtulamadık ki hürriyete kavuşalım. Hürriyetten çok lütuf gördüğü için 10 Temmuz günü şehrin meydanında ahaliyi, askeri topladı. İdare-i Hamid'de hiç olmazsa ... nun ayağında bir pantolon, ... meşrutiyet ile yalın ayak başı kabak resm-i geçit yaptı.”

denmekte, Meşrutiyet ideali ile ne İttihad ve Terakki kadrosunun ne de ortaya koydukları idarenin hiçbir bağı olmadığı üzerinde durulmaktadır. Meşrutiyet devri topyekün eleştirilmektedir. Tabiatıyla İyd-i Millî'de bundan kısmen nasibini almaktadır.

İstanbul'da bayram için devlet dairelerine bayraklar asılmış ve sarayda bir defter tebrikat için bir defter açılmıştır. Aksaray, Makriköy ve Gürbüzler'de İzciler Esirgeme Derneği tarafından hayır işleri için halktan yardım toplama çalışması yapılmıştır. Bunlar haricinde İstanbul'da İd-i Millî ile alakalı bir faaliyet görülmemektedir.³⁴⁴

Anadolu'da ise İyd-i Millî için imkanlar dahilinde, halkın Milli Mücadele'ye desteğini sağlama faaliyetlerine katkısı olur düşüncesi ile ayrıntıları net olmayan bir takım merasimler

³⁴⁴ 24 Temmuz 1920, İleri.

düzenlendiği bilgisi mevcuttur.³⁴⁵ Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal de Meşrutî idare döneminde yaşananları külliyen reddedilmediğini vurgulayıp, mazi ile bağlantının tamamen kopmadığı anlamını çıkarabildiğimiz bir telgrafı vilayet ve kumandanlıklara göndermiştir. 23 Temmuz tarihli telgrafta ;

*“Milletimiz bugün On üçüncü İd-i Milliyî idrak ediyor. Bir taraftan en acı felâketlerin diğer cihetten de fedâkar milletimizin bütün cihana ibraz eylediği müstesna kahramanlıkların tarihini ihtiva eyleyen bu son on iki senenin hatıratını tezekkür eylerken büyük bir heyecan ile titrememek kabil değildir. Geçen eyyamı felâketin ıstırabatıyla mahmul olarak on üçüncü salî milliyî girerken maziye ait cerihamız için ancak bir çare-i tedavi tasavvur etmeliyiz: Davayı istiklâlde ölünceye kadar sebat ve ısrar.”*³⁴⁶

denilmekte, mücadele yolunda milli bayram ve geçen yıllardaki kahramanlıklar birer teşvik nesnesi olarak kullanılmaktadır.

Büyük Millet Meclisi Riyasetine gelen cevap telgraflardan biri olan Bitlis Valisi Hüsnü tarafından çekilen telgrafta;

*“... Büyük Millet Meclisi'nin âmâlî maksadı olan Devlet-i Osmaniye'nin nüfuz ve şevketinin payidar ve mazharı muvaffakiyat olması deavatını tezkâr eylerim.”*³⁴⁷

denilmektedir.

1921 yılının 21 Şubat'ında Londra konferansı toplanır. 15 Mart'ta ise Talat Paşa Berlin'de bir Ermeni tetikçi tarafından öldürülür. Talat Paşa'nın öldürülmesi ile başlayan süreçte 1922 yılı sonuna kadar İttihadçı önderler bir bir öldürülecektir. Önderlerin ortadan kalkmasının yanında “İttihadçılık” otuzlu yıllara kadar yeni rejim tarafından mücadele edilecek bir yapı olacaktır.

³⁴⁵ Gotthard Jaeschke, **A.g.e.**, s.113.

³⁴⁶ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV**, 1991, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, s.360.

³⁴⁷ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Elli Dördüncü İctima, 21 Ağustos 1336, s.365.

İd-i Millî'den bir gün önce Fevzi Paşa ilerleyen Yunan Ordusunun kendi mezarına yaklaştığını söylediğini görmekteyiz. İstanbul'un politik manevralar ile mevcut durumu koruma çabalarına örnek olarak Ali Kemal'in aynı gün Osmanlı Devleti'nin varlığının Avrupa için zaruret olacağını anlattığı bir demeci mevcuttur.³⁴⁸

1921 İstanbul için galiplerin insafının beklendiği, Anadolu hareketi için ise zor geçen bir mücadelenin, belirsizlik içerisinde sonunun net olarak görülmediği bir yıldır. Temmuz sonlarına doğru Milli kuvvetler Sakarya gerisine düşmüştür. Mustafa Kemal Paşa ise bu durum karşısında "Ordumuz düşmana müstahak olduğu cezasını verecektir." şeklinde bir karşılık verir.³⁴⁹

Bu yıl İd-i Milli için Anadolu hareketinin de desteği ile şenlik ve kutlamasız da geçse önceki birkaç yılda kimi çevrelerde gördüğümüz, "tüm kötü olaylardan Meşrutiyet'i sorumlu tutma" havasının dağıldığı bir yıl olmuştur.

21 Temmuz tarihli "Yeni Nesil" gazetesinin tahrir heyeti bayram için şunları yazmıştır;

"10 temmuz 1324 den beri memleketimiz pek çok tehlikelere maruz kaldı. nice diyarlarımız Türk'ün hilalinden ayrıldı. pek büyük tezahürat ile her sene tebcil olunan On Temmuz bu sene yine sessiz, sadasız şenliksiz, meserretsiz geçecek...mamañih tarihin dönüm yerindeyiz : dahili esaret ve istibdaddan kurtulan Türk milleti istiklaline aid harici hürriyet ve hakkını da istihsal edeceğine eminiz"

Aynı tarihli gazetede bayram günü bir törenden ziyade kır eğlencesinin tertip edileceği belirtilmektedir;

"Müfettiş Halid Bey'in taht-ı idaresinde bulunan asri mekteb menfaatine İyd-i Milli günü parkta muazzam bir kır eğlencesi tertip edildiğini istihbar ettik.İçin için çalışan bu kıymettar müessese, yaşamak için böyle bir teşebbüse lüzum görmüş. Bu zavallı memlekete hizmet etmek emeliyle açılan ve ciddiyetle çalışmakta devam eden asri mektebin tertip ettiği bu

³⁴⁸Gotthard Jaeschke, A.g.e., s.157.

³⁴⁹ Gotthard Jaeschke, A.g.e., s.157.

eğlencenin programını gördük. Hakikaten emsaline faik denecek bir mükemmeliyettir. O gün parka gidenler hem çok, çok eğlenecekler, hem kıymetli, necib bir müesseseye yardım edeceklerdir. Temiz, kibar bir gün geçirmek isteyenler mutlaka mutlaka o gün parka gitmelerini tavsiye ederiz.”

Anadolu hareketi Meşrutiyet'in bayramını benimsemiştir ve içerisinde bulunan Hürriyet mücadelesinin 1908'de halkın desteği ile istibdata karşı kazanılan zafer gibi bugün aynı şekilde işgalcilere karşı kazanılacağı fikrinin savunuculuğunu yapmaktadır. İstanbul basınına karşı Anadolu basını bayram üzerinden de bir savaş başlatmıştır. Birkaç yıldır bu gün bayram etmek yerine ağlamak gerektiğini yazan İstanbul basınına karşı bunlar On temmuz dan önce her şey ne kadar iyidir diyenlerdir şeklinde yüklenmekte, Meşrutiyet hürriyetin tarz-ı idaresi olduğu gibi istibdat da esaretin tarz-ı idaresidir tanımlaması yapılmaktadır. Siyaset bir milleti bir müddet tecavüzden korur fakat inkırazdan kurtarmaz denilerek İttihad ve Terakki cemiyetine yüklenirken meşrutiyet ile doğan fikirler ve idareye sahip çıkmaktadır.³⁵⁰

İstanbul'da da Anadolu hareketine destek veren kesim bayramı mütareke öncesinde olduğu gibi millet için bir diriliş günü addetmektedir. Hatta öncesinde olduğu gibi bir uyanış günü olarak diğer milletlerin benzer günleri ile karşılaştırmaktadır. 23 Temmuz tarihli “Tevhid-i Efkar” gazetesinde çıkan bir yazıda; Millî bayramlar itibariyle Temmuz ayının diğer aylardan daha zengin olduğu söylenmektedir. Türk Fransız ve Amerika örnekleri verilir. On üç sene zarfında bir çok sıkıntılar çekildiği, o zaman ülkemiz üç kıtaya yayınlan bir imparatorluk iken şimdi ise sadece Anadolu'ya sıkıştırılmaya çalışılan ve müstakil olmayan bir şekle sokulmaya çalışıldığı vurgulanır. Milletimizi ve vatanımızı kurtarmak için bugün de dün olduğu gibi kanımız dökülmektedir. Şüphesiz Meşrutiyette görmediğimiz ceza ve eziyet kalmamıştır. Bu durumdan ise idare-i meşrutiyet değil biz kendimiz mesulüzdür. Belki daha birçok sıkıntılar çekeceğizdir ama tüm sıkıntılara rağmen bu millet kurtulacak ve Türk ve Müslüman milletler arasında layık olduğu yeri alacaktır. Aynı gazetede İstanbul içerisinde Anadolu Hisarında Küçüküsu mesiresinde İd-i Milli şerefine musiki heyetinin bir konser vereceği yazmaktadır. Resmi bir program bu sene de mevcut değildir.

Anadolu yukarıda belirtildiği üzere çok daha açık sözlüdür. 24 Temmuz 1921 tarihli “Anadolu'da Yenigün” gazetesinde şu şekilde bir yazı mevcuttur;

³⁵⁰ 23 Temmuz 1921, **Akşam**.

“Dün milletin Hürriyet bayramı idi. Bugün istiklalini kurtarmak için en dehşetli bir cidal içinde bulunmakla beraber millet on üç sene evvel istihsal etmiş olacağı hürriyetin izzet ve kudsiyetini umumi ve hususi mebaniye takdığı allı beyazlı bayraklarla bir daha ibraz eylemiştir. Millet 1324 senesi 10–23 Temmuzunda ihtilal bayrağını kaldırarak dahili istibdadı yıkmış ve bu tarik ile vatani o zamana kadar na-hak yere sürükletildiği muhatara uçurumlarından kurtarmağa azmettiğini göstermişti. Dahilin istibdadı memleket için bir felaket ise emperyalist ve kapitalist Avrupa'nın ihtirası diğer bir musibet idi. 10-23 Temmuz 1908 inkılabımızın iki saik-i esasisi bunlardı ve bunlardan haricin ihtirası dahilin istibdadından daha az müesser değildi. hatta, malumdur ki Türkiye'nin ve ona kısmen taksimine mütallik Reval mülakatı bizim inkılabımızı tebcil etmiş idi .Millet bugün hala içinde yüzdüğü kudsi cidal ile hep o yüksek idrakinin her gün artan feyzi, kemali gösteriyor. bu kudsi cidal içinde On temmuzu daha ziyade takdis etmek ve istiklal ve istikbalimizin müteallik ve kati halasına ait azim ve emanetlerimizi onun hatıra-i şehameti muvacehesinde daima ziyade 10–23 temmuz 1324 den beri dünyada inkilabat-ı azime vukua gelmiştir, bu inkilabatın fırtınaları ile biz de kan ve ateş dalgaları arasında yüzdük ve yüze gidiyoruz. Şundan eminiz ki emperyalizm ... yıkılacak ve Türkiye nihayet hürriyet istiklaline kavuşarak yükselecektir.

Her halükarda :

Yaşasın millet !”

Meşrutiyet'in bayramını benimseyen Anadolu hareketi bunun yanında kendi bayramlarını oluşturma yolundadır. 23 Nisan 1921 günü Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey ve arkadaşları, 23 Nisan'ın İd-i Milli olarak addi, yani milli bayram olarak kutlanılması için mecliste bu durumun görüşülmesini teklif etmişlerdir. Tartışmalar sonucu teklif kabul edilir ve 23 Nisan tarihi Anadolu hareketi'nin bayramı olur.³⁵¹

1922 yılı Anadolu hareketi'nin ve Ankara'nın artık Türkiye için fiilde olduğu üzere resmen de tek muhatap olacağı ve İstanbul'un tüm aksamaları ile ülke üzerindeki söz hakkının ortadan kalktığı yıldır. 26 Ağustos'ta başlayan Büyük Taaruz 9 Eylül'de İzmir'in kurtuluşu ile sona erer. 11 Ekim'de Mudanya Ateşkesi yapılır, 1 Kasım'da ise Saltanat kaldırılır.

³⁵¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt 10, İçtima: 2, 23 Nisan 1337.

Bayram artık Anadolu'nun bayramıdır. Mustafa Kemal Paşa bayram günü Akşehir'e gider. Türk Ortodoks Kongresi ise bu gün Mustafa Kemal'in şahsında Ankara Hükümeti'nin bayramını tebrik eder.³⁵² Bayramın kimse tarafından sahiplenilemeyeceği eski idarenin izlerinin silinmeye çalışıldığı bayram günü "Akşam" gazetesinde Falih Rıfkı tarafından şöyle dillendirilmektedir;

*"Bugün Merkez-i umumiyenin günü değildir, bizim günümüzdür. Bugün hürriyeti benimsemediğimiz ve müdafaa etmediğimiz için uğrunda kanımızın son damlasını dökeceğimize yemin ettiğimiz Girit'ten, uğrunda kanımızın son damlalarını döktüğümüz istiklale kadar neler kaybettiğimizi düşünelim. Bugün ve her 23 Temmuz günü ahd ve ... edelim ki irademize, hiçbir zaman kendimizden başka hiçbir fırkanın, hizibin veya şahsın hakim olmasına müsaade etmeyeceğiz."*³⁵³

Bayram günü Ankara'da bir askerler ve öğrenciler tarafından bir resmigeçit icra edilmiştir. Dualar edilmiş, resmi binalar ve evler bayraklar ile donanmıştır. Büyük Millet Meclisinde de bir resmi kabul yapılmış, vekiller heyeti reisi Rauf Bey sefirlerin tebriklerini kabul etmiştir. Mustafa Kemal Paşa bayram sebebiyle yayınladığı mesajda şu şekilde bir beyanda bulunmaktadır;

*"Yakında mes'ud neticeye vasıl olunca on üç sene evvel mukaddes davamıza başladığımız güne bulunduğum mevkie rücu edeceğim. Millettin sinesinde serbest bir ferd olmak kadar dünyada bahtiyarlık yoktur!"*³⁵⁴

Bu mesaj, Ankara'nın bizzat Anadolu hareketinin önderi Mustafa Kemal Paşa'nın ağzından Milli Mücadele yıllarında 1908'in Milli hareketin başlangıcı olarak kabul edildiğini teyit etmektedir. Tabiatıyla 10-23 Temmuz İd-i Millisi de Anadolu hareketi tarafından bir meşruiyet kazanma aracı olarak kabul edilmiştir.

³⁵² Gotthard Jaeschke, A.g.e., s.186.

³⁵³ 23 Temmuz 1922, Akşam.

³⁵⁴ 23 Temmuz 1922, Akşam.

İstanbul'da ise bayram namına hiçbir faaliyet görülmemektedir. Muhalif "Aydede" mecmuasının 28 Temmuz tarihli nüshasında "10 Temmuz Hasbihalleri" başlıklı yazı ise Meşrutiyet ve İşgal yıllarının figürlerini alaycı bir üslupla konuşturur;

Kahraman-ı Hürriyet Niyazi Bey:

(mezarından boğuk boğuk sesleniyor)

- İyi ki ölmüşüm, yoksa On Temmuz'da halk içine ne yüzle çıkacaktım.

Şehbender-i mersum Paris'te:

(Baş katibine hitaben)

-On Temmuz ne nimet imiş, ancak bu sene on dört Temmuzda anlayabildim. Geç anladım, güç anladım ama iyi anladım ya.

Halide onbaşı:

(Ayinede kıyafet-i askeriyesine bakarak)

-On temmuz beni on başı yaptı.

Enver Paşa:

-Selanik'te bir ufacık dağ tepesine çıktım, millet bayram yaptı, halbuki Mustafa Kemal Paşa bütün Anadolu dağlarına tırmandı, millete bir bayram yaptıramadı.

Mustafa Kemal Paşa:

(harita üstünde ölçerek)

-Ankara dağı sekiz yüz metre,Buhara dağları ise sath-ı bahirden bin sekiz yüz metre... Vay köftehor Enver vay, demek ... ben onun fevkine çıkamadım ki On temmuzun yerine bir başka bayram yaptırabileyim!

Eski polis müdürü Azmi :

-On bin muhalifi dar ağacına çektiğim gündür ki on temmuz bir bayram olabilir.

Cami Bey İtalya'da :

(Yeni bir vapurun resm-i tenzilinde)

-Adını on temmuz koydum . on temmuzu takdis edelim.

Ruşen Eşref Bey :

-Evdeki hesapla tam On temmuzda Buhara'da bulunacaktım, fakat bu hesap uymadı, On Temmuz kahramanı yolumuzu kesti, On temmuzda İnebolu'ya düşmüş bulundum.

Selanik ile Manastır:

-On temmuz mu ? Ah ana baba katil ah ! Biz doğurduk, evvela bizim canımıza kastetti.

Cemal Paşa :

-Ah bu temmuz ayı ah ! Hem canıma can kattı, hem canıma kıydı!

Rıza Tevfik Bey :

-On temmuzda onlar Selanik'te dağa çıktı, ben burada ata bindim, sonra ben attan indim, eşeğe bindim, onlar dağdan indi, bağa girdi. İşte böylece indik bindik, çıktık, girdik, nihayet sıfırı tükettik..

Ali Kemal Bey:

-Ben bu hürriyeti gördümdü canım Avrupa'da bana orada ne kadar dilber ve fettan geldi, burada düzgün ile pudrayı sürmüş yüzüne desene kaynanası bizlere mihman geldi!

Cavid Bey:

(kendi kendine)

-Dainler vekaletini ben On Temmuza medyunum !

Cahid Bey ,

-Hayatımda iki kıymetli, uğurlu, mesud gün biliyorum : Birisi On Temmuz, öbürü Cavid'le tanıştığım gün !

Sadık Bey:

-On Temmuzun gebesi Ahmed Rıza idi, ebesi ben... Fakat memesini Talat verdi, bozuk süt katıldı, oğlan soysuz oldu !

Ben :

-Dağdan gelir, taştan gelir, kıcı açık eniştem gelir !

Herkese ve her şeye muhalif olan Aydede Ankara'yı temsilen Mustafa Kemal Paşa'nın ağzından bunları yazmaktadır ama Ankara'nın bir yıl önce 23 Nisan'ı Milli bayram olarak kabul etmesini görmezden gelmektedir.

1923 Milli Mücadele'nin cephede değil ama masa başında devam ettiği, savaş ve işgal psikolojisinin ortadan kalktığı yıldır. Meşrutiyet'in İd-i Milli'si bu sükun sağlanmış ortam ve Lozan Barış Antlaşmasının 24 Temmuz tarihinde imzalanması hasebiyle uzun bir aradan sonra sevinç içerisinde bu yıl kutlanacaktır. 13 Ekim'de Ankara resmen başkent olur ve 29 Ekim'de Cumhuriyet ilân edilir.

Öncelikle Lozan Barış Antlaşmasının imzalanması tarihinin İd-i Milli'den bir gün sonra olması ve İd-i Milli ile arasında bir bağlantı olup olmadığı konusunda Lozan hakkında yazılan başlıca eserlere baktığımızda özellikle bayram günü ve imza töreninin denk getirilmesi gibi bir çaba içerisinde olunmadığı, zaten imza törenin bayramdan bir gün sonra yapıldığı görülmektedir.

Bu yıl aynı zamanda 24 Temmuz tarihi Kurban Bayramına denk gelmektedir.³⁵⁵ Mustafa Kemal Paşa'nın 24 Temmuz günü Ordu'ya ve Müdafaa-i Hukuk ile Belediye reisliklerine gönderdiği telgraflarda "Bayram ve Sulh güneşinin beraber doğduğu" belirtilmektedir.³⁵⁶

³⁵⁵ Bu sene ardi ardına gelen iki gün içerisinde üç sevinçli olayın olması basında da geniş yer bulur. 25 Temmuz tarihli "Karagöz" gazetesinde yayımlanan bir şiir şu şekildedir;

"Bugün

*Ey Türk oğlu işte bugün üç bayram bir arada,
Bugün artık acı yoktur sinedeki yarada,
Türk vatani kurtulmuştur denizlerde, karada,
İşte bugün hürriyeti, istiklali hak ettik,
Ordumuzun kuvvetiyle istikbali hak ettik!
Çoluk çocuk bugün artık seviniriz, yaşarız,
Sakarya'nın suyu gibi coşar coşar taşarız,
Bu zaferin sevinciyle çayır çimen aşarız,
İşte bugün üç bayramı kutluladı yurdumuz,
Heybetiyle kuvvetiyle çok yaşasın ordumuz!
Düşmanların hücumuyla al kanlara boyandık,*

Yıllardır şenlik ve kutlama yapılmayan İstanbul sonunda özlediği barışa ve İd-i Milli'ye bu sene kavuşmuştur. Şehremaneti ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından şehirde bir program hazırlanması düşünülmektedir. Bu program dahilinde İstanbul'un bilumum camilerinde şehitlerin ruhlarına ithaf edilmek üzere dualar okunacaktır.³⁵⁷ İstanbul'da yapılacak bayram programı şu şekildedir;

“1 – İcrahaneler, ekmekçiler ve lokantalar müstesna olmak üzere merasimin devam ettiği zevali saat on birden ikiye kadar bütün dükkan ve mağazalar kapanacaktır.

2 – Halk ile beraber muhtelif heyet-i ilmiye ve cemiyat-i fenniye, iktisadiye ve ticariye mümessilleri merasime iştirak edeceklerdir.

3 – Heyet-i ilmiye ve cemiyat mümessillerinin ve halkın mahal-i ictimai saat ondan itibaren Gülhane parkıdır.

4 – Zevali saat on birde Sirkeci, Bab-ı Ali tarikiyle makam-ı vilayete gidilerek arz-ı tebrikat edilecektir.

*Çok şükür ki tam vaktinde o gafletten uyandık,
Yaradana sığındık da mavzerlere dayandık,
Tanrımıza yüz bin şükür yetiştik ya bu güne,
Yavuklular hazırlansın bugün artık düğüne,
Ey milletim bu zaferin neşesini tanıdın mı?
Yüreğinden üzüntüyü, ızdırabı attın mı?
Üç bayramın neş'esini birbirine kattın mı?
Bu zaferin üç bayramı hep bir günde doğunca,
Hep sevindin hakkın say, haksızlığı boğunca,
Fakat şimdi bu bayramın neş'esiyle yanma ha!
Bu sevinçler her gün böyle devam eder sanma ha!
Avrupa'nın fitnesine gibi kanma ha!
Ey milletim beni dinle gözümüzü açalım,
Memlekete ma'rifin nurlarını saçalım!*

³⁵⁶ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV**, 1991, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, s.547.

³⁵⁷ 19 Temmuz 1923, **Vatan**.

5 – Aynı heyetler Divan yolu tarikiyle İstanbul kumandanlığına giderek Harbiye nezareti meydanında ihtifalci Ziya Bey tarafından bir nutuk irad edilecek ve heyet Bozdoğan kemeri cihetindeki kapıdan çıkararak dağılacaktır.

6 – Arzu edenler tenvirat ve tezyinat yapacaktır. Bundan maada bütün devair-i resmiye tenvir ve tezyin edilecektir.

7 – Bu programın Gülhane parkında tatbikine polis müdiriyeti, merkez kumandanlığı ve ihtifalci Ziya Bey tarafından nezaret edilecektir.

Bugünkü alay nizamı:

Süvari ve piyade polisleri, kıtaat-ı askeriye ve jandarma ve izciler, Darülfünun ve şubâtı: tıp, baytar, eczacı, dışçı mektepleri, müdaris-i ilmiyenin sunuf-u aliyesi, mekatib-i askeriye: Mekteb-i harbiye, Mekteb-i bahriye, Mekatib-i aliye : Dar-ül muallimin-i aliye, Mühendis, Ziraat, Orman, Ticaret mekteb-i alileri, Dar-ül muallimat, Mekteb-i sanayi, Galatasaray sultanisi, Mekatib-i sultaniye, Esnaf cemiyetleri, Amele teşkilatı, Dar-ül eytam talebesi alayın iki tarafından yürüyeceklerdir.

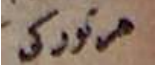
Bugünkü resm-i kabul

Bugün saat on birde İstanbul vilayetinde vali bey tarafından bir resm-i kabul icra edilecek ve hükümet namına tebrikat kabul olunacaktır.”

Meşrutiyet devrinin önde gelen kalemlerinden olan Hüseyin Cahit’in 1923 İd-i Millî’inde kaleme aldığı yazıda milletin azmi ve Türk ulusunun seciyesi üzerinde durulmakta, değişen değerler kendisini hissettirmektedir. Bununla beraber eski idare ve bu idarenin adamları için bir ret söz konusu değildir. Tarih olan bu devrin karşısında bir saygı duruşu hissedilmektedir. Yazı şu şekilde sonlanır;

“...1324 hareketi ve müteakipleri hakkında ne denilirse denilsin, onların elinden hiç kimsenin ... edemeyeceği ebedi bir şeref vardır ki o da bu memlekette millet ve vatan hislerini en ücra köşelerde her ferd kalbinde zinde ve hakim kılacak bir hareket hamilleri olmalarıdır. Türkiye türlü felaketler içinde çırpınmaktan bir an hali kalmamakla beraber bu hürriyet ve vatan aşkı

kalplerde bir an bile sönmedi, gördüğü teşvik, aldığı hayır sayesinde gittikçe derinleşti ve kuvvetleşti. O surette ki bütün cihan tarihinde bütün milletlerin en büyük mefahiriyle kabil-i kıyas olabilecek son hareket-i milliye pişvaları vatanperverane davetlerine her tarafta bir cevap kabul buldular.

Bundan dolaydır ki azim ve kati bir inkilab-ı siyasiye ve idari geçirdiğimiz halde On Temmuz bayramı milli manâsını kaybetmiyor, bilakis bütün vuzuhıyla Türk vicdanı içinde parlıyor. Ve vatanını son  kendi etrafında topluyor.”³⁵⁸

Ankara ise Milli Mücadele döneminde Meşrutiyet’i halkın iç istibdat’tan kurtulduğu bir hareket olarak sahiplenmiş, Cumhuriyet’ten sonra ise kendi değerlerini ve Milli Mücadele hareketini öne çıkararak Meşrutiyet’i ve ona ait değerleri yarım kalan bir özgürleşme hareketi olarak nitelemiştir. Bu ve bundan sonraki yıllarda bu açıkça hissedilmektedir. 23 Temmuz tarihli “İleri” gazetesinde Meşrutiyet ve Millî Mücadele hareketi arasında şu şekilde bir kıyas yapılmaktadır;

“...324 inkilabı eski imparatorluğu kurtarmak için büyük bir hamle idi. Fakat bu inkılap mateessüf kendisinden beklenen ümidleri vücuda getiremedi. Çünkü oraya bizim Avrupa bizim zayıf kalmamızı istiyor ve her fırsat zuhurunda memleketimizin bir kısmını gasbediyordu. Biz bu suretle küçüldükçe küçüldük. Nihayet bugünkü memleket kaldı. Fakat bu kalan memleketin kıymetini çok iyi biliyoruz. Artık bu memleket bizimdir. Türk olmayan uzak memleketleri müdafaa için artık hiçbir katre kanımızı dökmeyeceğiz. Bütün gayemiz bu öz Türk vatanın ilası, terfi ve terakkisidir. Uzun ve çetin tecrübelerle öğrendiğimiz hakikatlerden sonra Türk milleti artık istiklaline sahip, kendi vatanına hakimdir. Binaenaleyh diyebiliriz ki 324 inkilabı bizi kendi memleketimize tamamıyla sahip edememişti. Çünkü düşmanların gizli ve aşikar ihtiraslarının önüne geçemediğimiz gibi dahilde de kapitülasyonlar gibi Avrupa’nın musallat ettiği kurtulamamıştık. 324 den itibaren hakimiyet-i milliye fikrini kuvvetlendirmeye başladık. Lakin Anadolu mücahidesinin husule getirdiği inkılap artık hakimiyet-i milliyeyi bizim için temin eylemiş...”

Görüldüğü üzere Meşrutiyet artık yeterli bir devrim değildir. Bunun yanında yeni idare için hala bir temel alma noktasıdır. Bir başka yazıda ise Said Hikmet şunu söylemektedir;

³⁵⁸ 23 Temmuz 1923, **Tanin**.

“23 Temmuz tarihi 23 Nisan 1336 gününü bize sevdiren, 20 Kanun-ı sani 337 Teşkilat-ı Esasiye Kanununu, 1 Teşrin-i Sani 338 Karar-ı muhteşemini ihzar eden inkılaplar silsilesinin başlangıcı olmak, bütün bu hepimizce muazzez ve mübeccel tekamülât-ı inkılabiyenin en başında bulunmak itibarıyla hakimiyet-i milliye'nin memlekette tesis ve takriri maddesinde temel taşıyı teşkil etmektedir... ”³⁵⁹.

Bayram günü işgal yıllarından sonra ilk kez İstanbul'da serbest olarak kutlanmıştır. Gülhane Parkı'nda mızıkalar ve bayraklar ile toplanan heyetler muntazam bir alay oluşturarak bayramı kutlamıştır. Büyük Millet Meclisi namına makam-ı vilayette Vali Ali Haydar Bey tebrikatı kabul etmiştir. Mebusların tebrikatından sonra İstanbul'da bulunan gayri Müslimlerin reis-i ruhanileri tebrikatta bulunmuşlardır. Rum patrik vekili, Musevi hahambaşı, Ermeni patriği tebrikata iştirak etmiştir. Kapalıçarşı esnafı çarşının tam ortasına büyük bir tak-ı zafer inşa etmiştir. Ayasofya polis merkezi de aynı şekilde merkezin tam önüne büyük bir tak-ı zafer inşa etmiştir ve bunu defne dalları, halılar ve başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere zaferin komutanlarının resimleriyle süslemiştir. Çarşmayı kebir de baştan başa kurdellalar ve konfetilerle süslenmiştir.³⁶⁰

1.3. – Millî Mücadele Dönemi Bayramlarının Değerlendirilmesi (1919-1923) :

Millî Mücadele dönemi yukarıda da anıldığı üzere Türkiye tarihi içerisinde birkaç yıl içerisinde sıkışmış radikal değişimlerin yaşandığı, eski bir idare heyetinin tarihe intikal edip yenisinin eskisi ve işgalci kuvvetler ile çatışarak vücut bulduğu, derin araştırmalara muhtaç bir dönemdir. Balkan Savaşı sonrasında Osmanlı devlet idaresi ve düşünce dünyasında ortaya çıkan Türkçülük düşüncesi, ilk yıllardaki “uzak Türkçülük” tasavvurlarından zaman içerisinde gelişen şartlara bağlı olarak “yakın Türkçülük” merhalesine gelmiştir. Yakın Türkçülük tabiatıyla Anadolu'da odaklanmıştır. Anadolu'nun “vatan” olarak algılanması sürecinde ise Milli Mücadele sürecinin önemi büyüktür.³⁶¹ Yeni kurulan Türkiye ile Osmanlı Devleti arasında kesişim noktası “Anadolu” olmuştur.³⁶² 1920'den itibaren Anadolu'da başlayan

³⁵⁹ 23 Temmuz 1923, **Hakimiyet-i Milliye**.

³⁶⁰ 24 Temmuz 1923, **İkdam**.

³⁶¹ Sezgi Durgun, **A.g.e.**, s.114.

³⁶² Sezgi Durgun, **A.g.e.**, s.83.

inkılap hareketi Osmanlı Devletine siyasi müesseseleri ile beraber son vermiştir.³⁶³ Konumuzla alakalı olarak söyleyebiliriz ki Anadolu'nun vatanlaşmasında Milli Mücadele kadrosu bir meşruiyet kaynağı olarak Meşrutiyet'in İd-i Milli'sini de kullanmışlardır.

1919 yılından itibaren İttihadçı önderlerin ülke dışına çıkmaları ve 1908'den itibaren ülkeye hakim olan hizbin iktidardan uzaklaşması ile ülkede geçmişi reddedip tüm yaşanan sıkıntılardan ve yenilgilerden mesul kimseleri arama çalışmasına girişilmiş, tahmin edileceği üzere bunda sıkıntı yaşanmayarak İttihadçılar için bir "cadı avı" başlatılmıştır. Bayram örneğinde de görüleceği üzere şu gözden kaçmamalıdır ki aynı yıl teşkilatlanmaya başlayan Milli Hareket dağıldıktan sonra da etkisini sürdüren İttihadçı gelenekten ve İttihadçı örgütlenmelerden faydalanmıştır. Mustafa Kemal'in büyük katkısı İttihadçı önderlerden sonra birliği yeniden sağlayabilmesi olmuştur.³⁶⁴

1919 yılı İd-i Millisi bir suçlu arama psikolojisi ve matem içerisinde geçer. İstanbul'daki Osmanlı idaresi galipleri kızdırmamak ve halkın galeyana gelip toplumsal bir patlamaya sebebiyet vermemesi amacıyla bu yıl Hürriyet-i Ebediye tepesinde yapılacak kutlamaları yasaklar. Bu yıl İttihadçıların ve İttihadçı düşüncenin göklerden yerlere indiği bir yıldır ama en başından itibaren bu hizip ile ilişkilendirilen bayrama karşı bir takım çatlak sesler olsa da bütünüyle karşı bir cephe alınmış değildir. Kötü vaziyetten Meşruti idarenin özü değil bunu uygulayanların "basiretsizlikleri" sorumludur. Bu sebeple Meşrutiyetin bayramı yıllar içerisinde ulusal motiflerle bezenmesinin desteği ile de tamamen reddedilmiş değildir. İstanbul'da bayram için evler ve resmi daireler süslenir engellenmelere rağmen ufak çaplı bir takım gösteriler yapılır.

Bu yıl için asıl bakılması gereken yer İstanbul'dan öte Erzurum olacaktır. Anadolu'da teşkilatlanmış hareket yukarıda da belirtildiği üzere İttihad ve Terakki'nin tesis ettiği bir çok şey yanında İttihadçı bayramını da kabul etmiş ve milli amaç doğrultusunda kullanmıştır. Erzurum Kongresi meşru bir mücadele içerisinde olduğunun göstergesi olması ve fiilen ortadan kalksa da ülkeyi on yıl idare etmiş idarenin etkinliğini kullanarak 23 Temmuz günü toplanmıştır. Bu organizasyon Anadolu hareketi, Ankara Hükümeti ve Cumhuriyet idaresi

³⁶³ Tarık Zafer Tunaya, **A.g.e.**, s.8.

³⁶⁴ Feroz Ahmad, **A.g.e.**, s.64.

altında halkın istibdata ilk darbeyi vurduğu gün olarak 23 Temmuz'un diri kalmasına vesile olacaktır. Bayram bu olaydan sonra hızlı bir şekilde İstanbul'dan Anadolu'ya transfer olmuştur.

Kutlamalar 1920'de de İstanbul'da yasaktır. Zararsız gözükten kır eğlencelerine mevsimin uygunluğu sebebiyle izin verilmektedir. Meşrutiyet devrin sonunda ortaya çıkan tabloya karşı kızgınlık ise halkta olmasa da gazete sütunlarında devam etmektedir. Artık Ankara'da temerküz etmiş olan Milli Hareket ise bayramı sahiplenmiş, hatta bizzat hareketin başı Mustafa Kemal Paşa ordu ve valiliklere bayram tebrik telgrafları göndermiştir.

1919 ve 1920'de İd-i Milli üzerinde meşruiyet alanını genişleten Milli Hareket 1921'e gelindiğinde kendi özel gününü tesbit eder ve Ankara'da Meclis'in açıldığı gün olan 23 Nisan'ı millî bayram olarak On Temmuz İd-i Millî'si ile beraber Türkiye'nin millî bayram kavramı içerisine katar. Bunun yanında İd-i Milli'nin terk edilmesi söz konusu değildir. Sadece bundan sonra kademe kademe derecesi düşecektir.

1923 yılından itibaren Türkiye'de geçmişe ait bir çok söylemin geride bırakılarak yeni bir paradigma inşasına başlandığı bir dönem başlar. Geçmişe ait olup yeni idare tarafından kabul gören şeylerden biri 10-23 Temmuz İd-i Milli'sidir. Tabii yıllar içerisinde bayramın savunduğu şeyler değişmiş yeni düşünceye uygun hale getirilmiştir. Bu tarihten sonra ve Cumhuriyet yıllarında Meşrutiyet yıl dönümü, halk tarafından müstebit idareye ilk darbenin indirildiği, tam olarak Hürriyetin elde edilememiş olsa da bu ilk darbenin yıl dönümü olarak anılacaktır. Asıl hürriyet Cumhuriyet yıllarındaki devrimsel hareketler ile sağlanıp bu süreç tamamlanacaktır. Hakim olan söylem bu tarihten sonra bu şekildedir. 1923 yılı İd-i Millisi bu sevinç ve değişim içerisinde aynı zamanda Lozan barışının ve o yılın kurban bayramının bir gün öncesine gelir. Bu destekleyiciler ile beraber özellikle İstanbul halkı yıllardır hasret kaldığı bayramı büyük bir sevinç ile kutlar. Ankara'da da resmi bir tören düzenlenir.

Milli Mücadele dönemi Meşrutiyet bayramları için denilebilir ki Anadolu hareketi ülkenin yaşamasını ve yok olmamasını sağladığı gibi bayramın da silinip gitmemesini sağlamıştır. Yenilginin İstanbul tarafından kabul edildiği yıllarda meşruiyet kaynağı olarak Anadolu hareketi tarafından kabul edilen bayram, sonraki yıllarda yeni rejime adapte edilerek varlığını sürdürmüştür. Bayramın hamiliği İstanbul'dan ve İttihadçı kadrodan ayrılarak Anadolu'ya geçmiştir.

2. – Cumhuriyet Dönemi (1924-1934) :

Cumhuriyet'in ilanı ile beraber Türkiye'de hakim olan yeni idare tüm devlet cihazına hakim olmuştur. Osmanlı'dan Cumhuriyet idaresine evrilen Türkiye'de eski ve yeni çatışması ise Cumhuriyet'in ilanı ile siyasi sahada bitse bile sosyal yaşamda devam etmiştir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e birinin bitip diğerinin başladığı bir kesintili eğriden çok birlikte var olan ve birbirini dönüştüren bir akışkanlık söz konusudur.³⁶⁵ Konumuz olan İd-i Milli çalışmasında da bunu açıkça görmekteyiz. Cumhuriyet, Osmanlıyı tamamen reddetmediği gibi tamamen de kabul etmemiş, fiziki sınırlardaki daralma Cumhuriyet söylemi içerisinde bir “arınmanın” göstergesi olarak kabul edilmiştir. Zaferle yürütülen bir mücadele sonucunda vatan “fazlalıkları yontulan bir elmas gibi” ortaya çıkmıştır.³⁶⁶ İmparatorluktan Ulus-devlet'e geçişte tüm diğer örneklerde olduğu gibi bir “Anavatan” fikri doğmuş ve Türkiye Cumhuriyet'i de bu fikir üzerine tesis edilmiştir. Bunun yanında Osmanlı'da olduğu üzere “devlet” bütünleştirici bir öge olarak varlığını korumuştur.³⁶⁷

Cumhuriyet'in ilanından kısa süre önce 9 Eylül 1923'de yeni yönetimin lokomotif ve uzun süre alternatifsiz olacak olan partisi Cumhuriyet Halk Fırkası kurulmuş, her alanda olduğu üzere öncelikle yeni rejimi ve eskisinden farkını anlatmak için özellikle devrimlerden itibaren büyük bir çalışmaya girişilmiştir. Fırka Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk grubunun ardılı olarak temelini Milli Mücadele'den ve Anadolu Hareketinden almaktadır.³⁶⁸

İstanbul ile Ankara arasındaki artık sonu gelmiş olan çekişmede İstanbul'un elindeki tek ayrıcalık halifeliktir ve Cumhuriyet ile Halifeliğin beraberliği 3 Mart 1924 tarihinde son bulur. Halifelik'in İlgası sonrası Osmanlılıktan izler taşıyan 1921 Anayasa'sı da değiştirilir.³⁶⁹

1925 yılında baş gösteren Şeyh Sait Ayaklanması sonrasında bir Tahrir-i Sükun kanunu çıkarılır ardından eski İttihadçuların CHF'ye alternatif olarak çatısı altında toplanmaya

³⁶⁵ Sezgi Durgun, **A.g.e.**, s.83.

³⁶⁶ Sezgi Durgun, **A.g.e.**, s.156.

³⁶⁷ Sezgi Durgun, **A.g.e.**, s.297.

³⁶⁸ N. İlder Ertuğrul, **Cumhuriyet Tarihi El Kitabı 1923-2008**, Odtü yay. Ankara, 2008, s.34-35.

³⁶⁹ N. İlder Ertuğrul, **A.g.e.**, s.35.

başladıkları Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası kapatılır.³⁷⁰ Bu muhalif hareketlerin kontrol altına alındığı dönemde Cumhuriyet idaresi eski ile hala diri olan tüm bağlarını koparma çalışması içerisine girer ve 1926 yılının 17 Şubat'ında Türk Medeni Kanun'u, 1 Mart'ında Türk Ceza Kanunu, 22 Nisan'ında Borçlar Kanun'u, 29 Mayıs'ta ise Türk Ticaret Kanun'u kabul edilir. Aynı yıl içerisinde İttihadçı kimliklerin arkasında olduğunu bildiğimiz İzmir Suikastı yeni rejime en büyük darbeyi vurmaya üzere planlanır ama başarılı olamaz.³⁷¹

İzmir Suikastı teşebbüsü sonrasında İttihadçı zihniyet tamamen etkisiz ve kendini toplayamayacak düzeye iner bunun ardında toplumu şekillendiren, toplumsal hayatta birebir yankısını bulacak, mazi ile olan organik bağları koparacak devrimler ardı ardına gelir. Her sahada etkisini gösterecek ve maziye karşı en büyük hareketlerden biri olan Latin harfleri 1 Kasım 1928 tarihinde kabul edilir.³⁷²

1930'lu yıllar yeni idarenin devlet cihazı ve toplum bazında yerleştiği yıllardır. 1931 yılında kurulan Türk Tarih Tedkik Cemiyeti üzerinden "bir ulus yaratmak" amacı ile "Türk Tarih Tezi" ortaya konulur. 1932'de kurulan Halk Evleri ile de ülkenin en ücra köşesine dek yeni söylemin taşındığını görürüz. Türk Tarih Tezi "olan" değil "olması gereken" üzerine kurulması hasebiyle bir mazi inşa etmiş ve toplumun bunu kabul ederek yakın geçmişe ait temel aldığı olgu ve olayların üzerini örtmüştür. Meşrutiyet Bayramı'nın Cumhuriyet'in ilk yıllarında gördüğü işlevi tamamlayıp bu tez'in etkin olduğu yıllardan itibaren resmi olarak da ortadan kalkması büyük ölçüde bu dönem var olan bu zihniyet ile açıklanabilir.

2.1 Yapılan Hazırlıklar ve Kutlamalar (1924-1934) :

1924 yılının 24 Mart'ında Halifelik kaldırılmış ve Osmanlı hanedan üyeleri yurtdışına çıkarılmaya başlanmıştır. Bu durumla beraber bir yanıyla Osmanlı bayramı olarak tesis edilen ve zamanla Türk ulusunun ilk özgürlük ateşini yaktığı tarih olarak kabul edilip kutlanmasına devam edilen 10-23 Temmuz bayramı bu hareketten etkilenmemiştir.

³⁷⁰ N. İlder Ertuğrul, **A.g.e.**, s.36-37.

³⁷¹ N. İlder Ertuğrul, **A.g.e.**, s.38-39.

³⁷² N. İlder Ertuğrul, **A.g.e.**, s.42-43.

Bayramın “Milli Hakimiyet” idealine uygun bir söyleme getirildiği bu ve bundan sonraki yıllarda karşımıza çıkacaktır. 24 Temmuz tarihli “İleri” gazetesinde çıkan bir yazıda bu doğrultuda Meşrutiyet devri kronolojik olarak anlatılmakta ve ulusal hakimiyetin ateşinin ilk yandığı gün olarak Meşrutiyet’in ilanı kabul edilmektedir;

“Dün 10 Temmuz tarihine tesadüf ediyordu. Bu münasebetle pek aziz hatıralar zihnimde uyandı. Kendi kendime mukayeseler yaptım. İlan-i Meşrutiyet, 31 Mart hadisesi, Sultan Hamid’in hal’i, İlk Osmanlı Meclis-i Mebusanı, Sultan Mehmed Hamis, İtalyan, Balkan, Cihan harbleri, Mehmed-i Sadis, Damad Ferid, Mağlubiyet, Mütareke, Sevr, İşgal-i askeri, Mücahede-i Milliye, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zafer-i kat’i, milletin saltanattan ayrılması, Cumhuriyet... Bütün hadisat, bu yaşamış hadisat bir sinema şeridi gibi gözümün önünden geçti. Bir çok kederlere, elemelere, harblere rağmen şu tagallübat içinde, 10 Temmuz gününden bu ana kadar esaslı bir fikrin galebesini görüyoruz : Hakimiyet-i Milliye. Millet her gün ve her lahza bir kat daha uyanıyor. Şurasını iyice bilmiş olalım ki dünyanın her yerinde milletler uyanmaktadır, biz de bu cereyana dahil bulunuyoruz. Asır, milletlerin intibahı devridir. Vaktiyle, dört yüz sene evvel, nasıl bütün Avrupa’da bir (Rönesans) yaşanmış ve her yüksek millet ona iştirak etmiş ise, şimdi de her millet hakimiyeti elde ediyor.”

Bayram günü bir sene önce Lozan Barışına denk gelmesi ve uzun yıllardır işgal altındaki İstanbul’da özgürce kutlanamaması hasebiyle coşkulu bir şekilde kutlanmıştır. Fakat bu yıl ehemmiyeti her yıl azalacak şekilde törensiz kutlanmaya başlanır. İstanbul’da dini liderler Vali’yi ziyaret etmişlerdir. Kumandanlıkta da tebrikatta bulunmuş ve top atışı yapılmıştır. İstanbul haklına baktığımız zaman özel bir program hazırlanmadığını evlerin ve dükkanların bayraklarla donandığını öğrenmekteyiz. Bunun yanında Dar-ül Eytam çocukları tarafından bu gün hasebiyle rozetler hazırlanıp satılmıştır.³⁷³

Bu yılki bayram gününden itibaren üzerinde durulması gereken bir nokta bu yıldan itibaren 23 Temmuz’un bir yandan “Yetimler Günü” olarak adlandırılmasıdır. Bu günün 1924 tarihinden itibaren neden “Yetimler Günü” olarak kabul edildiği konusunda elimizde net bir veri bulunmamaktadır. Bununla beraber akıl yürüttüğümüzde Meşrutiyet devrinde uzun yıllar süren savaşlar ardından Meşrutiyet’in halk nezdinde karanlık bir mazi olarak hatırlanır oluşu ve lakin yeni idarenin Cumhuriyet idaresine giden yolda Meşrutiyet’i bir merhale olarak kabul

³⁷³ 24 Temmuz 1924, **İleri**.

etmesi ile Meşrutiyet'in ilan gününe bu "Yetimler Günü"nü entegre edilerek, halk ile Meşrutiyet arasına giren mesafeyi ortadan kaldırma çabasının bir ürünü olduğu düşünülebilir. Ayrıca Çocuk Bayramı olarak ileride "23 Nisan Milli Hakimiyet ve Çocuk Bayramı" olarak kutlanacak bayramın bir öncüsü olup olmadığı da araştırılmaya muhtaç bir durumdur. Gazetelerde çıkan haberlerde tüm Türkiye'de yetim çocuklar için bu gün Türkiye'de yardım toplanacağı tüm Türk ve Müslümanların yardımda bulunacağına şüphesiz olduğu bildirilmektedir. Kurulan komisyon kız ve erkek çocuklar vasıtası ile rozet satıp yardım toplayacaktır.³⁷⁴

23 Temmuz'da "Vakit" gazetesinde çıkan bir yazı "Yetimler Günü"nü önem ve mahiyetini şu şekilde belirtmektedir;

"On beş, on altı seneden beri Türkiye afakında en çok duyulan ses, top sesi olmuştur ve her top, şüphesiz ki onun taneleri altında hayata veda eden Türk delikanlılarının evlerinde bir çok yetimler bırakmıştır. İşte 23 Temmuz tarihi, bir inkılap gününe işaret etmekle kazandığı ehemmiyete bu yetimlerin günü olmak itibarıyla pek büyük bir kıymet katıyor.

Bugün, o gündür. Ve İstanbul'da olduğu gibi, Türkiye'nin her şehrinde bu gün bütün vatandaşlara o mağdur yetim çocuklara yardım etmek borcu düşüyor.

İstanbul'da bulunan Dar-ül Eytamlar adedi sekizdir. Büyük Millet Meclisi Dar-ül Eytam'lar için kabul ettiği 340 bütçesinin (A) kısmına zikredilen yekünü bir milyon üç yüz altı bin liradır. Bütçe bu miktarın üçte birini tebrikata ve müesseselerin hasılatına bırakıyor. Şu halde kanunun beklediği tebrikat yüz elli bin liradır. Vilayetlerin, belediyelerin ilave edeceği meblağ otuz bin lira oluyor.

Türkiye hududu dahilinde yer yer açılmış olan Dar-ül Eytamlar içinde okuyan babasız çocukları okutup idare edenler, onları yedirip içirmek için en asgari miktarları düşünüyorlar.

Babaları, bu memleketin şeref ve istiklalini öldürmemek için ölen çocukların en tabii ihtiyaçları karşısında hangi Türk kalbi iştiyakla yitiremez ?

³⁷⁴ 23 Temmuz 1923, İleri.

Tarihe büyük menkıbe-i celadet ilave ederek yerin altında müebbeden kalmayı bile gözüne aldırان bir babanın yerin üstünde yaşayan çocuklarına yardım etmekten hangi Türk eli kaçınır ?

Dar-ül Eytamların yetim bütçesinin üzerinde la-kal yüz seksen bin lira ile doldurulacak bir boşluk var ki, onu millet meclisinin kanunu bize bırakıyor. O kanun, bu milletin yüksek hislerinden, misalsiz muhabbet ve sehavetten o kadar emindir.

Eğer bu yardım olmazsa bütün millet erkeklerini baba, bütün millet kadınlarını ana tanıyan o yavruların son ayları kim bilir ne kadar zaruret ve elem içinde geçecektir.

İşte 23 Temmuz (10 Temmuz) gününü yetimler günü yapanlar, Türk milletinin o tükenmez merhametine, şefkat hislerini çok yerinde bir tecrübe fırsatı bağışlamış oluyorlar.

İşte bugün İstanbul'un her tarafında yine yetim elleriyle dağılacak "Yetimler rozeti" ni göğsünde gören ve onun için kalbinden kopan yardımı yapmaktan geri durmayan her Türk emin olsun ki, bir şefkat ibadeti işliyor. Bu ibadet ona ölüm kadar çetin bir fedakarlıktan, kahramanlıktan sonra farz olmuştur. "

Ankara'ya baktığımızda bayram için özel bir program yapılmadığını görmekteyiz. Şehir bayraklarla donanmıştır ve resmi tatil olması sebebiyle her yer kapalıdır.³⁷⁵ İzmir bayram günü Vali İhsan Paşa, Mevki kumandanı Emin Paşa ve erkanı tarafından tebrik edilmiştir.³⁷⁶

23 Temmuz tarihinin ilk yıllardaki Osmanlılık fikrinin yerine en başından beri Türklük için önemli bir tarih olduğu savı ve Cumhuriyet öncesindeki yıllarda değinilmeyen Meşrutiyet'e giden yolun bir isyan neticesinde "şekavetle" başladığı bu yıl dile getirilmektedir;

"Bugün, Manastır'da Şemsi Paşa'nın katlini müteakip başlayan ilk kıyamın sene-i devriyesidir. On altı sene evvel Reval'de Çar ile yapılan mülakatta hasta adam hakkında verilen karar üzerine kendisinde büyük bir kuvvet gören ve vatani seven kahraman Niyazi

³⁷⁵ 24 Temmuz 1924, **Vakit**.

³⁷⁶ 24 Temmuz 1924, **İkdam**.

Bey’le Enver Paşa her türlü tehlikeyi göze alarak dağa çıkmışlar, Makedonya’da vatani tehlis için siyasi şakavete başlamışlardı. O zaman Avrupa’da propagandaya devam eden Ahmet Rıza Bey’in riyaseti altında bulunan İttihad ve Terakki Cemiyeti de yavaş yavaş Rumeli’nin bir çok aksamında teşkilatını vücuda getirmiş ve bu kıyamdan istifade yolunu düşünerek Enver ve Niyazi beylerle münasebet peydasını temin etmişti. Haricde Makedonya kahramanları Türk’ün ihyası için canlandığı yolunda propaganda edilirken dahilde de ordunun elde edilmesine çalışıyorlardı...”³⁷⁷

1924 yılı bayramı için söyleyebileceğimiz bayramın bu tarihten itibaren resmigeçitsiz ve törensiz olarak kutlanmaya başlandığı, Yetimler Günü şeklinde bir faaliyet ve sıfatın bayram gününe entegre edildiğidir. Bununla beraber Cumhuriyet kendi “tarih paradigması inşasına” devam etmekte ve ileride “Zafer Bayramı” olarak kutlanacak olan Büyük Taaruzun neticelendiği gün olan 30 Ağustos günü, ilk kez bu yıl Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’nın katılımı ile Afyon’da kutlanmıştır.³⁷⁸

1925 yılı karışıklık içerisinde başlamıştır. Şeyh Sait İsyanını bastıran Cumhuriyet idaresi bunun neticesinde Takrir-i Sükun kanununu çıkarmış, devamında ülkede rejime karşı çıkan karşı sesler bu kanun ile sert bir şekilde bastırılmıştır.

Bayram artık süregeleceği şekilde törensiz olarak hatırlanmaktadır. Meşrutiyet’in ilanı artık “...Cumhuriyet güneşinin doğacağını müjdelemiş tan ağırmasıdır... 23 Temmuz’da istibdadın zincirlerinden kurtulan milletin ayaklarında saltanatın zincirleri durmaktadır.”³⁷⁹ Meşrutiyet ile başlayan hareket ancak Cumhuriyet ile tamamlanabilmiştir. Bu doğrultuda gazeteler aynı görüşü tekrarlamaktadır. Resmi merasim yapılmaması ise şu şekilde açıklanmaktadır;

“...Türk Cumhuriyetinin asıl büyük günü Cumhuriyet’in ilan edildiği gün olduğu için bugün resm-i merasim yapılmayacak, bütün hükümet dairelerinin tatil edilmesiyle iktifa edilecektir.”³⁸⁰

³⁷⁷ 23 Temmuz 1924, **Ahali**.

³⁷⁸ Bengül Salman Bolat, **A.g.t.**, s.44

³⁷⁹ 23 Temmuz 1925, **Cumhuriyet**.

³⁸⁰ 23 Temmuz 1925, **Vakit**.

1924’de başlatılan bayram günü kimsesiz çocuklara yardım faaliyeti bu yıl da devam etmektedir. Maarif Vekaletince vilayetlere gönderilen on maddelik tebliğ ile iane toplanması için izlenecek yollar belirtilmiştir.³⁸¹

İstanbul’da Hamidiye Kruvazörün öğlen vakti yirmi bir pare top atışında bulunmuştur.³⁸² Bunun haricinde gerçekleşen tek faaliyet milli bir bayram organizasyonundan çok bir tatil günü eğlencesi şeklindedir;

*“F. Tomas idaresinde Maksim yazlık bahçesinde bugün Perşembe 23 Temmuz İd-i Millisi şerefine müntehap programla ve meşhur Habeşiler caz bandın iştirakiyle büyük gala müsameresi – lüks taam 150 kuruştur.”*³⁸³

İttihad ve Terakki Cemiyetinin önemli isimlerinden dönemin Maliye Nazırı Cavid Bey bayram günü tuttuğu günlüğe on yedi yıl önce İttihad ve Terakki’nin Sultan Hamid’in istibdatını yıkararak bu günü millete hediye ettiğini, doğan umutların dahili ve harici buhranlar ile yıllar içerisinde söndüğünü yazmaktadır. Şu satırlar ilgi çekicidir;

*“... Türk milliyetini, Türk mefkuresini İttihad ve Terakki doğrudu. Bununla, ve başımızı arkamıza çevirdiğimiz zaman ef’al ve hareketimizde namustan, istikametten, hubb-u vatandan başka bir saik görmemekle iftihar ediyoruz... (oğluna hitaben) yemek zamanın geldi. Üstünde Türk bayrağı –bugünün şerefine- dalgalanan arabanla yanımızdan uzaklaştın...”*³⁸⁴

1926 yılındaki en önemli olay Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal’e karşı tertiplenen İzmir Suikastı Teşebbüsüdür. Haziran–Temmuz ayları içerisinde bu tertibin içerisinde olduğu düşünülen bir çok isim yargılanır. Yukarıda bir önceki sene 23 Temmuz’da günlüğüne yazdığı satırları aktardığımız Eski Maliye Nazırı Cavid Bey bu yargılamalar neticesinde idam edilir. Tertipleycileri içerisinde eski İttihadçıların da olması, özünde bir İttihadçı bayramı olan 23 Temmuz üzerinde çok büyük bir tesir yapmaz. Bunun nedeni ise zaten bayramın İttihadçı bayramı olmasından uzaklaştırılması ve bununla beraber Cumhuriyet’in ilanından sonraki yıllarda bayrama olan ilgi ve alakanın kesilmiş olmasıdır.

³⁸¹ 17 Temmuz 1925, **Akşam**.

³⁸² 24 Temmuz 1925, **Cumhuriyet**.

³⁸³ 24 Temmuz 1925, **Akşam**.

³⁸⁴ Cavid Bey, **Şiar’ın Defteri**, Yayına Hazırlayan : Şiar Yalçın, İletişim Yay., s.126-127.

Önceki yıl olduğu gibi resmi bir tören yapılmayacaktır. Sadece resmi daireler bayraklar ile süslenecektir. Muhtelif yerlerden toplar atılacak ve Himaye-i Etfal Cemiyeti kimsesiz çocuklar için rozet mukabilinde yardım toplayacaktır.³⁸⁵ Bu yıldan itibaren Lozan Barışının tarihi olan 24 Temmuz ile uzun yıllardır bayram olarak kutlanılan 23 Temmuz birleştirilerek beraber kutlanmaya başlanmıştır.³⁸⁶ Lozan Antlaşmasının gazetelerde yer bulan yıl dönümünün adı “Sulh Bayramı”dır. Anlaşılan o ki Cumhuriyet’in ilan tarihi olan 29 Ekim’in karşısına 23 Temmuz’un çıkamadığı gibi “Sulh Bayramı” da bir rakip olarak çıkamamış ve ardına gelen bu iki gün birleştirilerek ikisinin de Cumhuriyet’e giden yolda bir merhale olduğu vurgusu ağırlık kazanmıştır. Bu iki günün birleştirilerek kimsesiz çocuklar için yardım toplanan bir gün olmaları sivri görüşlerin öne çıkmasını engelleyen bir çalışmadır.

Bayram gününde İttihadçıların suçlandıkları İzmir Suikastı Tertibi eksenli çeşitli yorumlar da görmekteyiz. 23 Temmuz günkü “Vakit” gazetesinde çıkan bir yazı şu şekildedir;

“Türk Milleti asla nankör değildir. 23 Temmuz inkılabını hazırlayan kimseleri takdir, hatta takdis etmiştir. Fakat ne kadar elim bir hakikattir ki bu adamlardan bir takımları mücadele-i milliye’den sonra inkılabın tekamülü, millî istihsalin tahakkuku yolunda yardım vazifelerini ifaya devam edecek yerde, Cumhuriyet inkılabımızın ruhu olan Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya düşman kesilmiş, kendi menfaat ve mevkilerini temin etmek için suikastlar ile onun vücudunu izaleye çalışacak kadar ileriye bile gitmiştir...”

Görüldüğü üzere 23 Temmuz tarihi ve Meşrutiyet idealinden çok şahıslara karşı bir tavır takınılmıştır. Bunun en önemli sebebi de artık Meşrutiyet’in ulaşılabilecek ölmez bir ideal olduğu yılların geride kaldığı, sadece Cumhuriyet’e giden yolda bir merhale olduğu düşüncesinin yerleşmiş olmasıdır.

Ayrıca Cumhuriyet idaresi Cumhuriyet Bayramından sonra diğer kutlu bir gün olan Büyük Taaruzun zafer ile neticelendiği gün olan 30 Ağustos’u bu yıl millî bayramlar arasına katmıştır.³⁸⁷

³⁸⁵ 23 Temmuz 1926, **Milliyet**.

³⁸⁶ 24 Temmuz 1926, **Milliyet**.

³⁸⁷ **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre : 2, İctima: 3, 1.4.1926.

1927 yılı daha önceki yıllardaki gibi törensiz geçmiş, halk tatil olması sebebiyle sayfiye yerlerini doldurmuştur. Himaye-i Etfal Cemiyetinin rozet dağıtarak yardım toplama faaliyeti devam etmiş ve İstanbul'da bu çalışmadan 10.000 lira civarında bir yardım toplanmıştır. Harbiye mektebinin bahçesinde ise bayram münasebetiyle kimsesiz çocuklar sünnet ettirilmiştir. Bursa'da da cemiyet aynı şekilde yüz iki çocuk giydirilerek sünnet ettirmiştir.³⁸⁸

Meşrutiyet'in ilanının yıldönümü olan 23 Temmuz'un ertesi günü Lozan Antlaşmasının yıl dönümüne denk gelmektedir. Bu sebeple Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal tarafından gönderilen bir telgrafta açıkça belirtilmeden "...Türk milleti için siyasi bir zafer teşkil eden bu muahedenin Osmanlı tarihinde emsali yoktur."³⁸⁹ denilmiş ve Meşrutiyet'in ilanı'nın Cumhuriyet idaresinin gözündeki yeri belirtilmiş, Osmanlı dönemi ile araya keskin bir çizgi çekilmiştir.

1928 yılında bayram münasebetiyle yetim çocuklar menfaatine rozet tevzi edilmiştir. Resmi ve hususi binalara bayraklar asılmış ve toplar atılmıştır. Ayrıca merasim yapılmamıştır. Ankara'da Himaye-i Etfal cemiyeti yetim çocuklar menfaatine bir eşya piyangosu tertip etmiştir. İzmir'de ise hükümet daireleri tatil edilmiş ve her taraf bayraklar ile donatılmıştır. Trabzon'da ise 23 Temmuz şerefine şenlikler yapıldığı belirtilmektedir.³⁹⁰

1929'dan bayrama resmen son verildiği 1935 yılına kadar Cumhuriyet yıllarındaki genel karakteristiğin dışına çıkılmamış ve resmi bir program yapılmadan, halkın tatil yaptığı bir gün olarak değerlendirilmiştir. Himaye-i Etfal Cemiyeti "Yetimler Günü" adı altında 1935'e kadar rozet karşılığında kimsesiz çocuklar için yardım toplamış ve resmi dairelere bu gün dolayısı ile bayraklar asılmıştır.

Gazetelerde 23 Temmuz anıları kendisine yer bulmuş, her sene aynı kadın figürü ile bu tarih okuyuculara hatırlatılmıştır. Yazılarda bu günün istibdat ve saltanata vurulan ilk darbe olduğu bu sürecin ancak Cumhuriyet'in ilanı ve Cumhuriyet devrimleri ile

³⁸⁸ 24 Temmuz 1927, **Milliyet**.

³⁸⁹ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-II**, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 1997.

³⁹⁰ 24 Temmuz 1928, **Vakit**.

tamamlandığı vurgulanmıştır. “...Türk inkılabının bugünkü hızı ve bugünkü manzarası karşısında On Temmuz geri kalmış fakat daima bir inkılap mebdei olarak...”³⁹¹ anılacağı her yıl dönümünde küçük bir çerçeve içerisinde 1935’e kadar hatırlatılmaya devam etmiştir.

27 Mayıs 1935 tarihinde kabul edilen “Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun”³⁹² ile 10-23 Temmuz Milli Bayramı uzun zamandır devlet nezdinde kutlanmasa da bir tatil günü olma özelliğini de bitirmiş ve resmen kaldırılmıştır.

³⁹¹ 23 Temmuz 1932, **Vakit**.

³⁹² Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun

Kanun No : 2739

Kabul Tarihi : 27/5/1935

Madde 1 – Ulusal Bayram yalnız Cumhuriyet’in ilân edildiği 29 İlkteşrin günüdür. Türkiye içinde ve dışında Devlet adına yalnız o gün tören yapılır. Bayram 28 İlkteşrin öğleden sonra başlamak üzere 29 ve 30 günleri devam eder.

Madde 2 – Genel Tatil günleri şunlardır:

A – Zafer Bayramı; İstiklal savaşında son zaferin kazanıldığı 30 Ağustos günü (bu gün Milli Müdafaa Vekilliği tarafından hazırlanacak programa göre süel tören yapılır.)

B – Ulusal Egemenlik Bayramı; 22 Nisan öğleden sonra ve 23 Nisan günü,

C – Bahar Bayramı; Mayısın birinci günü.

D – Şeker Bayramı; üç gün

E – Kurban Bayramı; dört gün

F – Yılbaşı günü; her yıl birincikanunun 31 inci günü öğleden sonra ve ikincikanunun birinci günü.

Bu maddeye yazılı tatil günlerinde ve birinci maddede yazılı Ulusal Bayramın 28 ve 30 ilkteşrin günlerinde hususi yerlerin kapanması mecburi değildir.

Madde 3 – Hafta tatili Pazar günüdür. Bu tatil 35 saatten eksik olmamak üzere cumartesi günü saat 13de başlar.

Halkın yemesi, içmesi, giyinmesi gibi zaruri ihtiyaçlar ile alakalı alışveriş dükkan ve mağazaları hakkında cumartesi günü Hafta Tatili Kanunu hükümleri tatbik edilmez.

Madde 4 – 25 Haziran 1325 tarihli, 23 Nisan 1337 tarih ve 112 numaralı, 24 ilkteşrin 1339 tarih ve 362 numaralı, 19 Nisan 1341 tarih ve 628 numaralı, 1 Nisan 1926 tarih ve 795 numaralı kanunlarla 2 ikincikanun 1340 tarih ve 394 numaralı Hafta Tatili Kanununun birinci maddesinin son fıkrası kaldırılmıştır.

Madde 5 – Bu kanun hükümleri neşri tarihinden muteberdir.

Madde 6 – Bu kanunun hükümlerini İcra Vekilleri Heyeti yerine getirir.

29/5/1935

Resmi Gazete, 1 Haziran 1935.

2.2 – Cumhuriyet Dönemi Bayramlarının Değerlendirilmesi (1924 – 1934) :

Cumhuriyet ile beraber Osmanlı ve Osmanlıya dair söylemler ve adetler hızlı bir şekilde geride bırakılmış ve Cumhuriyet idaresi bir bakıma kendi mitolojisini 1919-1923 yılları arasında cereyan eden olaylar üzerine inşa etmiştir.³⁹³ 23 Nisan törenleri devlet otoritesini ve meclisi, 29 Ekim törenleri yeni rejimi, 19 Mayıs kurtuluş hareketinin başlama tarihini, 30 Ağustos ise Anadolu'nun düşman işgalinden kurtarılışını sembolize eder.³⁹⁴ İşte bu çerçeve içerisinde resmi niteliği bulunup mazisini Osmanlı devrinden alan tek bayram 10-23 Temmuz Hürriyet Bayramı'dır.

Meşrutiyet'in ilan yıldönümü olan ve 1909'dan itibaren Milli bayram olarak kutlanagelmiş olan bu bayram'ın Cumhuriyet yıllarında 1935'e kadar kendisine yer bulmasının sebebi Millî Mücadele yıllarında Anadolu hareketi tarafından bir meşrutiyet kaynağı olarak kullanılmış ve Cumhuriyet ideali ile çelişmeyen bir niteliğe sahip olmasıdır. Bunun yanında yeni rejim yukarıda da anıldığı üzere kendi paradigmasını oluşturmuş ve yeni milli bayramlar ihdas etmiştir. Meşrutiyet Bayramı'nda bu bayramlar arasında yıllar içerisinde silinerek geri plana düşürülmüştür. Şüphesiz Cumhuriyet idaresinin bir numaralı millî töreni Cumhuriyet Bayramı'dır. Meşrutiyet'in bayramının bu ideal ve tören ile çelişmemesine özen gösterilmiş ve Meşrutiyet'in Cumhuriyet'e giden yolda bir merhale olduğu her yıl vurgulanmıştır.

Cumhuriyet Bayramlarında, Cumhuriyet'e hangi aşamalardan geçilerek ulaşıldığı, saltanat idaresinin kötülükleri ve artık kötü günlerin geride kaldığı fikri verilmeye çalışılmıştır. Bayramlara geniş bir halk kitlesinin katılımı sağlanmıştır.³⁹⁵ Ahmet Şükrü bir yazısında Osmanlı ve Cumhuriyet şenliklerini karşılaştırmış, padişahlar için yapılan cülus ve doğum törenlerinin halka ait olmadığını, Meşrutiyet şenliklerinin de gösterişten öteye gidemediğini söylemiştir. Yazara göre Cumhuriyet Bayramı'nın halka mal olması ve halkın yoğun ilgisini çekmesi diğer saydıklarından çok halka ait oluşu ile alakalıdır.³⁹⁶ Meşrutiyet

³⁹³ Dr. Mimar Türkkahraman, **A.g.e.**, s.238.

³⁹⁴ Dr. Mimar Türkkahraman, **A.g.e.**, s.239.

³⁹⁵ Bengül Salman Bolat, **A.g.t.**, s.70.

³⁹⁶ Bengül Salman Bolat, **A.g.t.**, s.159.

Bayramının resmen kaldırıldığı tarih olan 1935’den itibaren de Cumhuriyet Bayramlarında Cumhuriyet Halk Partisi’nin etkinliğinin arttığını söylemek mümkündür.³⁹⁷

1924 yılı Cumhuriyet idaresi altında 23 Temmuz’un kutlandığı ilk yıldır. Bu yıl Ankara’da değil ama İstanbul ve İzmir’de son kez olarak resmi bir bayramlaşma töreni valiliklerde icra edilir. Aynı zamanda bayrama bu tarihten itibaren bir “Yetimler Günü” eklenir ve kimsesiz çocuklar için Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin başlattığı rozet satışı karşılığında bağış toplama organizasyonu bu yıldan itibaren 1935 yılına kadar devam eder.

1926 yılında Mustafa Kemal’e İzmir’de düzenlenmek istenen suikastın arkasında eski İttihadçuların olması, bir İttihadçı bayramı olarak tesis edilen ama yıllar içerisinde bu kimlikten sıyrılan bayramı çok da etkilemez, sadece birkaç köşe yazısında Meşrutiyet’in ilanının Cumhuriyet’e giden yolun başlangıcı olduğu ve bu yolun Cumhuriyet ile kemale erdiği, Meşrutiyet devrine ait bir takım kimselerin bunu görmezden gelemeyeceği, hiçbir zaman yarın kalan ideallere geri dönmeyeceği vurgulanır.

Cumhuriyet yıllarının Hürriyet Bayramları törensiz geçen, resmi dairelere bayrakların asıldığı, kimsesiz çocuklar için yardım toplanıp, halkın bayram gününün tatil olmasını değerlendirerek sayfiye yerlerine gittiği, bunun yanında gazetelerde Meşrutiyet anıları ile Cumhuriyet’in faziletlerinin anlatıldığı bayramlardır. 1935 yılında resmen kaldırılmasına dek bu uzun yıllar boyunca bu şekilde sürer gider ve üzerinde özellikle durulabilecek bir olay bayram günlerinde gerçekleşmez. Belirtildiği üzere 1924 yılından sonra devlet ricali bayram için herhangi bir faaliyette bulunmaz.

3. – Sonrası :

Bayramın kaldırıldığı yıl olan 1935’in 23 Temmuz’unda gazetelerde küçük bir çerçeve içerisinde genel olarak 23 Temmuz’un bayram günlerinden çıkarıldığı, önceki senelerde pratikte son bulmuş olan ama teorik olarak varlığı devam eden bayram merasimlerinin yapılmayacağı duyurulmaktadır. Bayram yapılmamakla beraber saltanat’a karşı ilk

³⁹⁷ Bengül Salman Bolat, **A.g.t.**, s.164.

ayaklanılan gün olarak Cumhuriyet paradigmasında yer bulan bu günün Türkler tarafından her zaman hatırlanacağı vurgulanmaktadır.³⁹⁸

1935 sonrası yıllarda Meşrutiyet, ilan edildiği gün olan 23 Temmuz'da 1908 tarihinde bu olaya tanıklık eden kimseler tarafından anılar eşliğinde yad edilmiş, bununla beraber Cumhuriyet'in fazilet ve gerekliliği bu yazıların vurgulamak istediği ana fikir olmuştur. Bu tarz köşe yazıları da yıllar içerisinde tamamen ortadan kalkmıştır.

Bayram olarak kutlanmasından sonra 23 Temmuz tarihinin etkinliklerle hatırlandığı tarih II. Meşrutiyet'in yüzüncü yılı olan 2008'dir. Bu tarihte yapılan organizasyonlardan bir kaçını şu şekilde sıralayabiliriz;

- Bilgi Üniversitesi Öğretim Üyesi Aykut Kansu'nun danışmanlığında "23 Temmuz Hürriyet Bayramı Yeniden" kampanyası başlatılmış, kampanya çerçevesinde Hürriyet Bayramı'nın yeniden resmi bayram olarak kutlanması, Abide-i Hürriyet'in güzelleştirilmesi ve bu alana "Hyde Park" benzeri özgür kürsü konulması planlanmıştır.³⁹⁹ Tahmin edileceği üzere bu fazlasıyla romantik öğeler barındıran proje hayata geçememiş ve II. Meşrutiyet'in yüzüncü yılı heyecanı ile parlayıp sönen bir düşünce olarak kalmıştır.

- IRCICA'nın düzenlediği "Yüzüncü Yılında Meşrutiyet" başlıklı uluslar arası kongre 7-10 Mayıs tarihleri arasında İstanbul'da yapılmıştır.

- Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi II. Meşrutiyet'in ilanının anısına, 28-30 Mayıs 2008 tarihleri arasında "Jön Türk Devriminin 100. yılı" başlıklı bir konferans düzenlemiştir.

- PTT tarafından hazırlanan "İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet Pulları" sergisi açılmıştır.

- 20 Haziran – 27 Temmuz tarihleri arasında Sadberk Hanım Müzesinde "İkinci Meşrutiyet'in İlanının 100. yılı" sergisi düzenlenmiştir.⁴⁰⁰

³⁹⁸ Cumhuriyet, 23 Temmuz 1935.

³⁹⁹ <http://www.sesonline.net/php/yazdir.php?KartNoX=9729.htm>

⁴⁰⁰ Gökhan Akçura, II. Meşrutiyet'in Yıl Dönümünde Neler Yapıldı, Yapılıyor, Yapılacak?, **Toplumsal Tarih**, Temmuz 2008.

SONUÇ

İnsanların beraber yaşamaları neticesinde ortaya çıkan tören, merasim, bayram gibi organizasyonlar cemiyet hayatının silinmeyecek birer parçasıdır. İnsan cemiyetinin varoluşundan itibaren gözlemlenmektedirler. Devlet cihazına eklenen tören ve bayramların geçmişten günümüze mistik ve dinî kalıplardan, dünyevi kalıplara girdiği görülmektedir. Bu durum, daha doğrusu merasimlerin dinî ve dünyevî olarak ikiye ayrılması Fransız İhtilali sonrasında özellikle Ulus-Devlet'in inkişafı ile ortaya çıkmıştır. Ulus-Devlet törenleri belirtildiği üzere dinî ritüellerden büyük orada ayrılmış, bunun yanında imparatorluklar döneminde var olan törenlerin iktidar sahiplerine meşruiyet kazandırma işlevini aynen korumuşlardır.

Millî bayramların ortaya çıkması, imparatorlukların birer birer ortadan kalkmaya başladığı XIX. yüzyıldan itibaren olmuştur. Bu organizasyonların iktidar sahiplerine meşruiyet kazandırmanın yanında en önemli işlevleri, toplumsal bilinç ve birliğin diri tutularak toplumlara empoze edilen kederde ve sevinçte ortaklık şeklindeki Ulus-Devlet paradigmasını korumasıdır.

Türklerde törensel faaliyetler Hunlardan itibaren gözlemlenmektedir. İdareci sınıfın meşruiyet destekleyicilerinden olan törenler, İslamiyet'in kabulü ile içerik değiştirmiş, bunun yanında işlevlerini aynı şekilde korumuşlardır.

Osmanlı Devletinde dinî bayramlar olan Ramazan ve Kurban bayramlarının yanında, dinî anlam taşıyan gün ve geceler halk arasında olduğu kadar, devlet ricali düzeyinde de büyük ihtimam gösterilerek kutlanmış, bunun yanında devlet cihazının ve idareci sınıfın meşruiyet ve devamlılık gösterileri olarak, hükümdarların tahta geçişleri Cülus ve Kılıç Alayı merasimleri ile, halk ile devletin aracısız irtibatı Selamlık ve Surre Alayları ile sağlanmıştır. II. Abdülhamid devrinden itibaren devletin gücü ve etkisinin taşıyıcısı olan sembol, dilsel kalıplar ve törenlerin sınırları öncesine nazaran çok daha etkili ve planlı hale getirilmiş, Osmanlılık ve İslâmlık vurgusunun topluma empoze edildiği, imparatorluğun kuruluş devrine göndermeler yapan, adeta bir mitoloji inşa eden anlatılar ve törenler devri başlamıştır.

1908 yılının Temmuz ayında 1876 yılında ilan edilen Kanun-ı Esasi'nin iadesi, temelini Jön Türk hareketinden alan İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin ordu içerisinde organize ettiği başkaldırı hareketi neticesinde sağlanmıştır. Bu olaya tarihimizde yaygın kullanım ile II. Meşrutiyet denmektedir. Ülkede parlamenter bir monarşi düzenine geçilmesi temelinde II. Meşrutiyet aktörlerinin öncelikli hedefi bir çok açıdan tehdit altındaki ülkenin nasıl kurtulacağı olmuştur. Devletin 1908'den itibaren tüm kademelerinde I. Dünya Savaşı sonuna kadar etkin olmuş olan İttihad ve Terakki, ilk yıllarda siyasi tablo mucibince, Jön Türk şiarından hareketle Osmanlıcı bir politika izlemiş, sonrasında değişen tablo ile Türkçü bir yapıya bürünmüştür. Burada Osmanlıcılıktan Türkçülüğe geçişten çok, bir çekirdek halinde en başından itibaren var olan Türkçü-İslamcı nüvenin üzerindeki Osmanlıcı katmanın kalkması söz konusudur. Cemiyetin iktidar cihazına hakim hale gelmesi ile padişahın devlet üzerinde törensel rolü haricinde bir etkinliğinin kalmadığı açıkça söylenebilir.

İktidar sahipleri II. Abdülhamid'in uzun süren ve İstibdat devri olarak tanımladıkları yıllar içerisinde bir idealler bütünü oluşturmuşlar ve 1908 sonrasında çeşitli şekillerde bunları topluma ve devlet cihazına benimsetme yoluna gitmişlerdir. II. Meşrutiyet'in temelini Fransız İhtilalinden alan Hürriyet, Müsavat, Uhuvvet, Adalet şeklindeki idealleri bir çok politik araç gibi konumuz olan İd-i Milli ile topluma ulaştırılmaya çalışılmıştır.

Devletin bölünmeden var olmasının düşünüldüğü ilk Meşrutiyet yıllarında, yeni idarecilerin bir meşruiyet ve iktidar sembolü olan İd-i Milli Osmanlıcı bir söyleme sahiptir. İttihad ve Terakki'nin bayramı olan İd-i Milli söylem bazında da I. Dünya Savaşı sonuna kadar Cemiyetin politikalarının değişimine paralel bir şekilde kutlanmıştır. İlk yıllardaki bu Osmanlıcı söylem özellikle Balkan Savaşı yıllarından itibaren tedricen Türkçü bir pozisyona çekilmiştir. Zaten şu açıkça görülmektedir ki bayramı ilk yıllardan itibaren büyük oranda benimseyen kitle devletin Müslüman-Türk tebaasıdır. Bayramda günlerinde I. Dünya Savaşı yıllarının sonuna kadar temel söylem, halkın hürriyete kavuştukları ve eşit vatandaşlar haline geldikleri devrin Meşrutiyet devri olduğu ve bunun devamlılığının Meşrutiyet'e, tabiatıyla iktidara bağlılık ile sağlanacağıdır.

İttihad ve Terakki devrinde imparatorluğun sürekli daralan coğrafi sınırları içerisinde devlet eli ile her yıl bayram kutlamaları ve törenler aksatılmadan devam ettirilmiş, törenlerin başlıca merkezleri İstanbul ve Selânik olmuş, Selânik'in elden çıkması sonrasında İstanbul bu önderliği sürdürmüştür. İd-i Milli ile ülke halkı resmi geçit, askeri geçit kavramları ile

tanışmış, millî bayram kavramının bu vazgeçilmez unsurları yanında, kısmen huzur içerisindeki ilk yıllarda bayram günlerinde özellikle yukarıda saydığımız merkezlerde bir şenlik havası hüküm sürmüştür. Törenlerin askeri bir hüviyete sahip olması Cumhuriyet yıllarına kadar devam etmiştir. Törenler esnasında başta İstanbul'da bulunan Meşrutiyet idealinin cismanileşmiş hali Hürriyet-i Ebediye tepesi ve Abide-i Hürriyet, bunun yanında küçük şehirlerdeki Hürriyet abideleri millî bayramlara has bir üslupla, militarist bir hava içerisinde ziyaret edilmiştir. Bayram günlerinde Devr-i Hamit ve Devr-i Meşrutiyet karşılaştırmalarında bulunmakta, yeni düzen bu milli günde propagandasını şiddetle yapmaktadır. Bunlar yanında bayram günleri Cemiyet'in başını çektiği açılışlar, toplu sünnet törenleri gibi sosyal faaliyetlerin göz önüne serildiği günler olmuştur.

Savaş yılları ile beraber 1912'den itibaren yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlayan Türkçü söylem daha da belirgin hale gelmiş ve bu bayram kutlamalarında da hissedilmeye başlamıştır. 1915 yılından itibaren savaş atmosferinin etkisi ile bayram günlerinde yapılan şenlik ve eğlencelere son verilmiş bunun yerine resmi törenler ile beraber anma ve şehitler için dinî ritüellerin uygulandığı bir gün halini almıştır. Savaş yıllarında gözlemlediğimiz durum şudur ki, devlet imkanları tamamıyla savaş üzerine yoğunlaşmış, bayramın organizasyonu başta Donanma Cemiyeti olmak üzere yarı resmi kuruluşlara havale edilmiştir.

Yenilginin belirginleşmesi ile suçlu aranma çalışmaları başlamış ve hiç zorlanılmadan İttihad ve Terakki Cemiyeti, önde gelenleri ve ideolojileri üzerine bu mağlubiyet yıkılmıştır. Bunun yanında bu vaziyetin Meşrutiyet devrinin bir sonucu olduğunu savunan sesler duyulsa da Meşrutiyet idealinin bu duruma düşülmesinin sebebi olmadığı, suçun sadece uygulayıcılar ile sınırlı kalması görüşü ağırlık kazanmıştır.

Bu şartlar altında bir İttihadçı bayramı olan İd-i Milli'nin 1918 sonrasında ortadan kalkmış olması anlaşılabilir bir durumdur. İstanbul ülke üzerinde bu tarihten sonra tek karar mercii olarak kalsa idi şüphesiz bu böyle olacaktır. Zaten 1923 yılına kadar İstanbul'da resmi bir tören yapılmaz ve yapılmak istenen toplantılar engellenmeye çalışılır. Bunun temelinde bayrama karşı bir cephe alma durumu değil, diplomatik yollar ile yaşamını sürdürmeye çalışan İstanbul hükümetinin milli şuuru etkileyecek bu tarz olaylardan galiplerin rahatsızlık duyması neticesinde elinin zayıflayacağı düşüncesi vardır.

Bayramın varlığını devam ettirebilmesi 1919 yılından itibaren Anadolu Hareketi sayesinde olmuştur. Bunun en önemli göstergesi Anadolu Hareketinin organize olduğu toplantılardan biri olan Erzurum Kongresinin bayram günü olan 23 Temmuz'a denk getirilmesi ve bizzat hareketin önderi olan Mustafa Kemal Paşa tarafından halkın hürriyet mücadelesinin 23 Temmuz 1908 tarihinde iç istibdata karşı II. Meşrutiyet ile başladığını söylemesidir. Burada İd-i Milli ve Anadolu Hareketi kesişiminde özellikle belirtilmesi gereken iki nokta söz konusudur; Bunlardan birincisi Anadolu Hareketinin İd-i Milli'yi önceki idareci elitten bir meşruiyet kaynağı olarak almış olması, yani toplumun zihninde var olan "On Temmuz" ile süregelen meşru idarenin Anadolu'da teşkilatlanan idare ile kesintisiz organik bir bağ tesis edilmesi amacıdır. İkinci nokta şudur ki bu meşruiyet aracı devralınırken İttihadçı propaganda ve söylem perdelenerek Milli Mücadeledeki halk unsuru öne çıkarılmış, 1908'in bir halk hareketi, "mukaddes dava"nın başladığı nokta olduğu vurgulanmıştır.

1923 yılı bayramı Lozan Barış Antlaşmasının imzalanmasından bir gün önce kutlanmış, özellikle yıllardır bayram günü tören yapamamış olmanın huzursuzluğunu duyan İstanbul halkı büyük bir sevinç ile kutlamalara katılmıştır.

Cumhuriyet idaresi Milli Mücadele yıllarında pragmatik amaçlar ile kabul ettiği Meşrutiyet Bayramını mücadelenin kazanılması sonrasında terk etmemiş ama bunun yanında kendi müstakil bayramları ve mitolojisini oluşturma çalışmasını başlatmıştır. Cumhuriyet kendi paradigmasını 1919-1923 yılları arasında gerçekleşen olaylar ile inşa etmektedir. Resmi düzeyde son Meşrutiyet Bayramı 1924 yılında kutlanmıştır. Minnet ile kabul ve yad edilen Meşrutiyet, Türkiye için bir uyanışın başlangıcı ve ancak Milli Mücadele ve Cumhuriyet ile taçlanan sürecin bir parçasıdır.

Cumhuriyet yıllarında İttihadçı kimliğinden soyutlanan Meşrutiyet Bayramına "Yetimler Günü" gibi naif bir organizasyon eklenir ve kaldırıldığı 1935 yılına dek kimsesiz çocuklar için yardım toplanan, Cumhuriyet ile taçlanan ve Meşrutiyet yıllarının zorlu hatıralarının dile getirildiği bir gün olarak varlığını devam ettirir. 1926 yılında arkasında İttihadçı kimliklerin olduğu bilinen İzmir Suikastı Tertibi sonrasında, özünde bir İttihadçı bayramı olarak ortaya çıkan Meşrutiyet Bayramı'nın devlet ve halk arasında büyük bir reddediliş ile karşılaşmamasının sebebi, zaten 1926 yılına gelene kadar bayramın eski söyleminden ve etkisinden uzaklaştırılmış olmasıdır.

Meclis-i Mebusan kararı ile kabul edilen Meşrutiyet Bayramı 1935 yılında bir kanun düzenlemesi ile kaldırılır. İlk Milli Bayram olan “On Temmuz İd-i Millisi – Meşrutiyet Bayramı – Hürriyet Bayramı” halkın birinci derecede katılımının yaşandığı ilk yılların mutaktan kutlamaları ardından, karanlık yıllarda birlik ve beraberlik atmosferinde geçen bayram günlerine, ardından da ülkenin varlığını devam ettirdiği gibi bayramı da devam ettiren, Milli Mücadele sonrasında köşesine çekilen bir organizasyona dönüşmüştür.

Bayram faaliyetlerini incelediğimizde bu karışık dönemin siyasal ve sosyal eğrisini izleyebileceğimiz değerli bir anlatıya ulaşmış oluruz. Osmanlı devlet sisteminden Cumhuriyet idaresine devam eden çizgide yer alan bayramın tahlilindeki temel netice, millî bayram müessesinin vücuda gelişini, millî bayrama eklenen söylemlerin işlevselliğini ve idareci kadrolar ile rejimin değişiminde dahi, toplum nezdinde yeni idareci elitin ve rejimin kabulünde, eski sisteme ait bu tip organizasyonların meşrutiyet kazanma amacı ile kısmi değişiklikler yapılarak yeni sisteme intikal etmesi örneğini Türkiye örneğinde gösteriyor oluşudur.

KAYNAKÇA

I – ARŞİV BELGELERİ :

BOA, BEO, 3600, 269932, 1 Temmuz 1325

BOA, BEO, 3600, 269932, 3 Temmuz 1325

BOA, BEO, 3600, 269932, 4 Temmuz 1325

BOA, DH.MKT., 2880, 38, 5 Temmuz 1325

BOA, DH.MKT., 2880, 38, 6 Temmuz 1325

BOA, ZB, 335, 49, 3 Receb 1325

BOA, BEO, 3609, 270650, 16 Temmuz 1325

BOA, DH.ID., 112-2, 19, 26 Haziran 1326

BOA, MF., MKT., 1157, 12, 13 Receb 1328

BOA, I.MBH, 10 Temmuz 1326

BOA, I.MBH, 29 Temmuz 1326

BOA, BEO, 3785, 283842, 19 Receb 1326

BOA, DH, EUM, THR, 45, 30, 18 Temmuz 1326

BOA, DH, ID., 67-1, 21, 23 Temmuz 1326

BOA, DH.D, 67-1, 21, 6 Teşrin-i evvel 1326

BOA, BEO, 3602, 270125, 3 Temmuz 1327

BOA, BEO, 3604, 270289, 5 Temmuz 1327

BOA, A.)MTZKB., 3, 43, 14 Temmuz 1327

BOA, İ.MBH, 19 Temmuz 1327

BOA, İ.MBH, 20 Temmuz 1327

BOA, HR.SYS., 84, 4, 24 Temmuz 1912

BOA, HR.SYS., 84, 4, 16 Ağustos 1328

BOA, A.)MTZKB., 3, 73, 11 Temmuz 1329

BOA, DH.KMS., 34, 5, 16 Ağustos 1331

BOA, DH.KMS., 34, 5, 15 Ağustos 1331

BOA, DH.I.U.M., 16-1, 1-24, 13 Ağustos 1334

BOA, DH, KMS, 54-1, 37, 23 Temmuz 1335

II – SÜRELİ YAYINLAR :

Akşam

Ahali

Ahenk

Alemdar

Cumhuriyet

Donanma Mecmuası

Hak

Hakimiyet-i Milliye

İkdam

İleri

Karagöz

Milliyet

Renin

Resmi Gazete

Rumeli

Sabah

Sırat-ı Müstakim

Talebe Defteri

Tanin

Tasvir-i Efkar

Vakit

Vatan

Zaman

Ziya

III – SÖZLÜKLER VE ANSİKLOPEDİLER :

KARAHİSARÎ, Muslihiddin Mustafa bin Şemseddin, Ahter-i Kebir, Matbaa-i Amire, 1311.

KAŞGARLI, Mahmut, Divânü Lugâti't Türk, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005.

DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi, Ankara, 2004.

SAKAOĞLU, Necdet, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarih Sözlüğü, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1992.

TÜRKLER ANSİKLOPEDİSİ, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

SAMİ, Şemseddin, Kamus-ı Türki, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2004.

IV – KİTAPLAR VE TEZLER :

ABDÜLAZİZ BEY, Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

ADIVAR, Halide Edib, Mor Salkımlı Ev, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1967.

AHMAD, Feroz, Modern Türkiye'nin Oluşumu, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006.

AKÇURA, Yusuf, Üç Tarz-ı Siyaset, Kilit Yayınları, Ankara, 2011.

ALİ SEYDİ BEY, Teşrifat ve Teşkilat-ı Kadîmimiz, Tercuman 1001 Temel Eser No : 17.

AMCA, Hasan, Doğmayan Hürriyet 1908 – 1918 , Akım Yayınları, İstanbul, 1958.

ANASTASSIADOU, Meropi, Selanik 1830-1912, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.

ATALAR, Doç. Dr. Münir, Osmanlı Devletinde Surre-i Hümâyûn ve Surre Alayları, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

ATATÜRK'ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİ I-II, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1997.

ATATÜRK'ÜN TAMİM, TELGRAF VE BEYANNAMELERİ IV, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, Suyu Arayan Adam, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, Tek Adam – Mustafa Kemal 1. Cilt, Remzi Kitabevi, 18. Basım.

BAYUR, Yusuf Hikmet, Türk İnkılabı Tarihi Cilt : 1 Kısım : 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

BAYUR, Yusuf Hikmet, Türk İnkılabı Tarihi Cilt : 1 Kısım : 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

BERKES, Niyazi, Türkiye’de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

BOLAT, Bengül Salman, Milli Bayram Olgusu ve Türkiye’de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923-1960), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2007.

CAVİD BEY, Şiar’ın Defteri, Yayına Hazırlayan : Şiar Yalçın, İletişim Yayınları.

CEMAL PAŞA, Hatıralar, Çağdaş Yayınları, 1977.

CONNERTON, Paul, Toplumlar Nasıl Anımsar ?, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.

D.OHSSON, 18. Yüzyıl Türkiye’sinde Örf ve Adetler, Tercuman 1001 Temel Eser.

DEMİRCİ, Hikmet, Türk Kültüründe Bayram Anlayışı ve Türk Dünyasında Bayramlar, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2008.

DERİNGİL, Selim, İktidarın Sembolleri ve İdeoloji – II. Abdülhamid Dönemi (1876 – 1909), Yapı Kredi Yayınları.

DURGUN, Sezgi, Memalik-i Şahane’den Vatan’a, İletişim Yayınları, 2011.

ELIADE, Mircea, Kutsal ve Dindışı, Çev: M.Ali Kılıçbay, Ankara, 1992.

EMRE, Ahmet Cevdet, İki Neslin Tarihi – Mustafa Kemal Neler Yaptı, Hilmi Kitabevi, 1960.

ERTUĞRUL, N. İlder, Cumhuriyet Tarihi El Kitabı 1923-2008, Odtü Yayınları, Ankara, 2008.

FAROQHI, Suraiya, Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam – Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

GLASNECK, Johannes, Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye, Onur Yayınları, Ankara, 1976.

JAESCHKE, Gotthard, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi – Mondros’tan Mudanya’ya Kadar, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KARAN, Ord. Prof. Dr. Enver Ziya, Osmanlı Tarihi V. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KARS, H.Zafer, 1908 Devrimi’nin Halk Dinamiği, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1997.

KOLLEKTİF, Türkiye Tarihi (Cilt : 4)– Çağdaş Türkiye 1908 – 1980, yayın yönetmeni : Sina Akşin, Cem Yayınları, 2000.

LEWIS, Bernard, Modern Türkiye’nin Doğuşu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 10. Baskı, Ankara.

LORD KINROSS, Atatürk – Bir Milletten Yeniden Doğuşu, Altın Kitaplar Yayınevi, 1994.

ÖZBEK, Nadir, Osmanlı İmparatorluğunda Sosyal Devlet – Siyaset, İktidar ve Meşruiyet (1876 – 1914), İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

ÖZBUDUN, Sibel, Ayinden Törene – Siyasal İktidarın Kurulma ve Kurumsallaşma Sürecinde Törenlerin İşlevleri, Anahtar Kitaplar, 1997.

ŞERİF, Ahmet, Anadolu’da, Tanin, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ŞERİF, Ahmet, Arnavutluk’ta, Suriye’de, Trablusgarb’da Tanin, II. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

TANSU, Samih Nazif, İki Devrin Perde Arkası, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1957.

TOYNBEE, Arnold J., Türkiye – Bir Devletin Yeniden Doğuşu, Milliyet Yayınları, 1971.

TUNAYA, Tarık Zafer, Hürriyet'in İlanı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.

TUNAYA, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt 3, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989.

TÜRKKAHRAMAN, Dr. Mimar, Siyasal Sosyalleşme ve Siyasal Sembolizm, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2000.

UZUNÇARŞILI, Ord. Prof. Dr. İ. Hakkı, Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

UZUNÇARŞILI, Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, Talât Paşa, Yedigün Neşriyat, 1943.

ZURCHER, Erik Jan, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

V – MAKALELER :

AKÇURA, Gökhan, Toplumsal Tarih, II. Meşrutiyet'in Yıldönümünde Neler Yapıldı, Yapılıyor, Yapılacak, Temmuz 2008.

BORA, H. Siren, "II. Meşrutiyet'in İlanı ve İzmir Rumları", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt : 1 Sayı : 2, İzmir, 1992.

ÇETİNKAYA, Y. Doğan, "1908 Devrimi ve Meydan Adlarının Değişimi", Toplumsal Tarih, 120. sayı, Aralık 2003.

GÜVEN, Cemal, “II. Meşrutiyet’in İlanının Amerika Basınına Yansıması”, Tarih Peşinde, Yıl: 2009 Sayı : 1.

GÜVEN, Dr. Özbay, Toplumsal Tarih, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Gençlik ve Spor Bayramları, Sayı : 65, Mayıs 1999.

İLERİ, İlay, “Batı Gözüyle Meşrutiyet Kutlamaları ve Genel Af”, OTAM, Sayı : 17.

KANSU, Aykut, “100. Yıldönümünde 1908 Devrimini Anlamaya Çalışmak”, Toplumsal Tarih, Sayı : 175 Temmuz 2008.

KANSU, Aykut, “Dünden Bugüne 1908 Devrimi”, Toplumsal Tarih, Sayı : 55 Temmuz 1998.

ÖZTÜRKMEN, Arzu, “Milli Bayramlar : Şekli ve Hatırası – 1”, Toplumsal Tarih, Sayı : 28, Nisan 1996.

SÜLOŞ, Melis, “Bir Cumhuriyet’e İki Bayram – Cumhuriyet Döneminde 1908 Hürriyet Bayramı Kutlamaları” Toplumsal Tarih, Sayı : 151, Temmuz 2006.

TALU, Ercümen Ekrem, Surre Alayı, Resimli Tarih Mecmuası, Cilt 3, Sayı : 29, Mayıs 1952.

TEKİN, Nil Türker, “ Tanzimat’tan Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Tarih Öğretimi ve Ders Kitaplarına Genel Bir Bakış”, Toplumsal Tarih, Sayı : 105, Eylül 2002.

TOPLUMSAL TARİH, Asım Çalikoğlu’na Ait İki Adet Davetiye – Hürriyet’in Beşinci Yıldönümü Kutlaması, Sayı : 140, Ağustos 2005.

TOPRAK, Zafer, “İrtica’dan İnkılap’a”, Toplumsal Tarih, Sayı : 124, Nisan 2004.

YAMAK, Sanem, “Meşrutiyet’in Bayramı : “10 Temmuz İd-i Millisi” “, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No : 38, Mart 2008.

YILMAZ, Mehmet Serhat, “Kastamonu’da İstiklal-i Osmani Günü Kutlamaları (1913 – 1921)”, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt : 6 Sayı : 3, 2009.

VI – ZABIT CERİDELERİ :

T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ, 54. İctimaa, 21.VIII.1336.

MECLİS-İ MEBUSAN ZABIT CERİDESİ, Cilt: 1, Devre: 1, İctima: 1, 13 Kanun-ı sani 1324.

MECLİS-İ MEBUSAN ZABIT CERİDESİ, Cilt: 4, Devre: 1, İctima: 1, 19 Mayıs 1325.

MECLİS-İ MEBUSAN ZABIT CERİDESİ, Cilt: 5, Devre: 1, İctima: 1, 22 Haziran 1325.

T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ, Devre: 1, Cilt: 10, İctimaa: 2, 23 Nisan 1337.

T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ, Devre: 2, İctimaa: 3, 1 Nisan 1926.

VII – İNTERNET :

<http://www.sesonline.net/php/yazdir.php?KartNoX=9729.htm>

EKLER

٢٤٥ في ١٥٠
 ١٥٠
 ٢٤٥ في ١٥٠
 ١٥٠
 ٢٤٥ في ١٥٠
 ١٥٠
 ٢٤٥ في ١٥٠
 ١٥٠
 ٢٤٥ في ١٥٠
 ١٥٠

TELEGRAMME
 L'Etat n'accepte aucune responsabilité
 à raison du service de la télégraphie

De _____ pour _____
 عن _____ الى _____

أشعارات مخصوصه	طريق	روز و شب	دقيقه	ساعت	على تاريخي	شروط	عدد كلمات	على نوم و اوس
Indications non texté	Vale	Mails on tel	Minutes	Heures	Date du dépôt	Group	Nombres de mots	Ar de dépôt
١٥٠							٥٠	٢٢٠١

٢٤٥ في ١٥٠
 ١٥٠
 ٢٤٥ في ١٥٠
 ١٥٠
 ٢٤٥ في ١٥٠
 ١٥٠
 ٢٤٥ في ١٥٠
 ١٥٠
 ٢٤٥ في ١٥٠
 ١٥٠

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
 ARAŞTIRMACI BELGE İSTEK FORMU
 Form No : (BDA-18-FR-04)

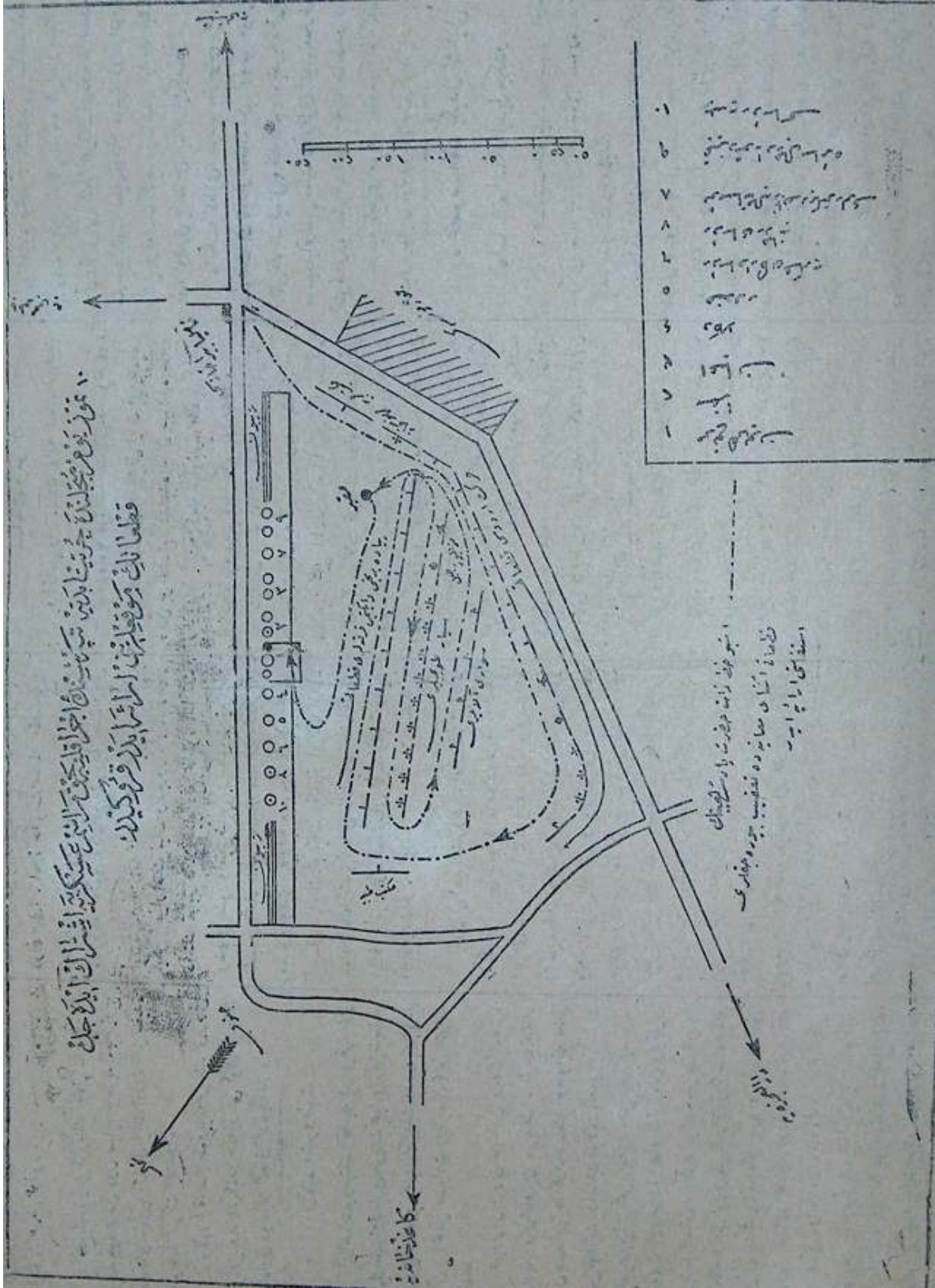
Geçici Depo / Geçici Oda/Bolum / Geçici Ünite
 BEO/3600 /269932

Fon Kodu	BEO	Talep Eden	ISKENDER DERELİ
Dosya No	3600		
Gömlek No	269932		
Tarih	20-12-2011 13:00		

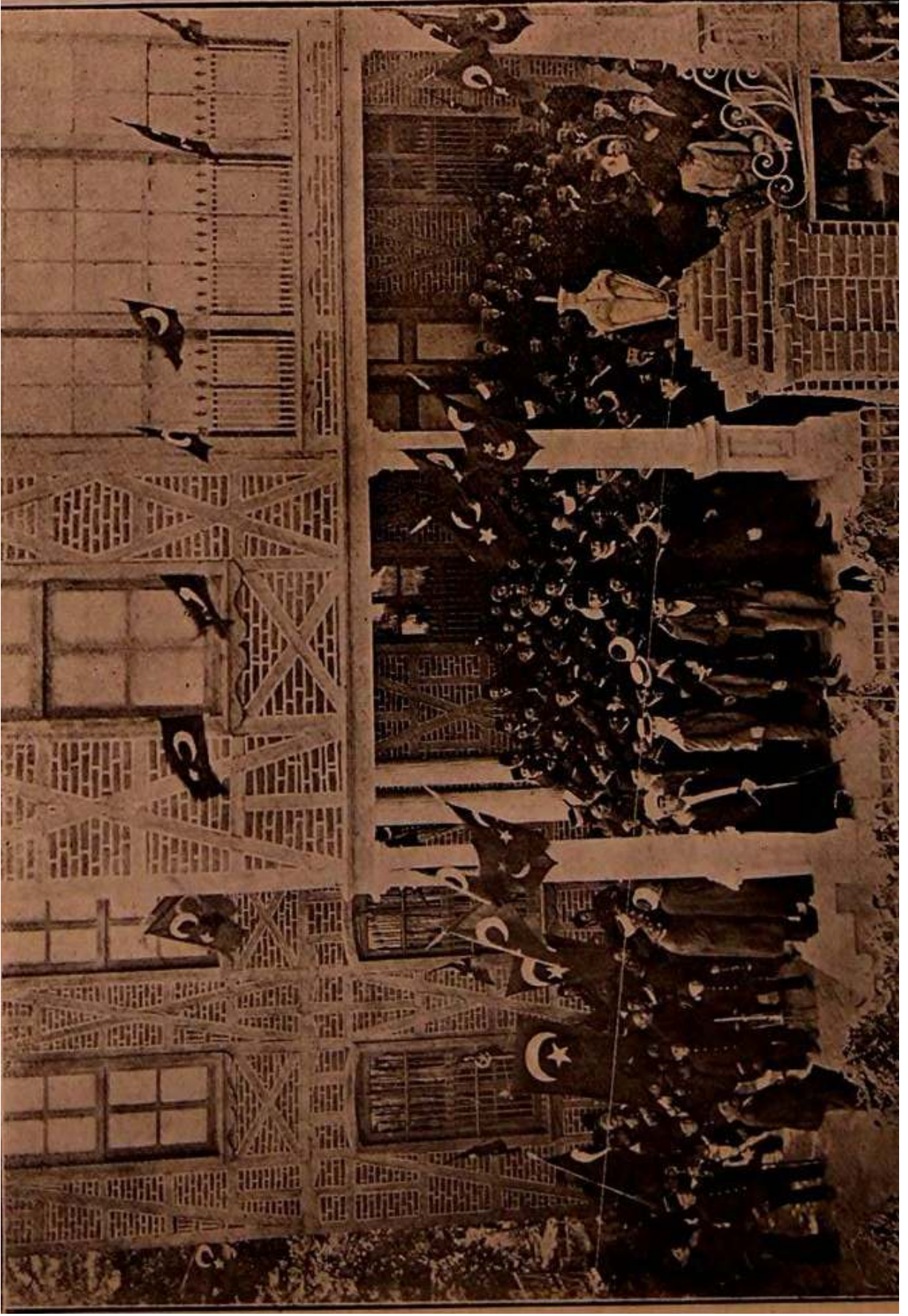
2225572

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

EK - 1: Basra valisinin kutlamaların nasıl yapılacağını sadareten sorduğu telgraf (BOA, BEO, 3600, 269932, 3 Temmuz 1325)



EK - 2: “10 Temmuz yevm-i mübeccelinde Hürriyet-i Ebediye tepesinde icra kılınacak merasim-i askeriyeye iştirak edecek kıtaatın mevkillerini ibrar eder krokidir.” (22 Temmuz 1909 Sabah)



EK - 3: 10 Temmuz 1325 (1909) Bursa Sergi'sinin resm-i küşadı

Arşiv No	Sıra No	Tarih	İsim	Adı Soyadı	Unvanı
BOA-15-FR-04	3785	19	İSKENDER DERELİ		

Yeni Bina Deposu / 03/A / 07.Unta / 15 Raf

Fon Kodu BEO

Dosya No 3785

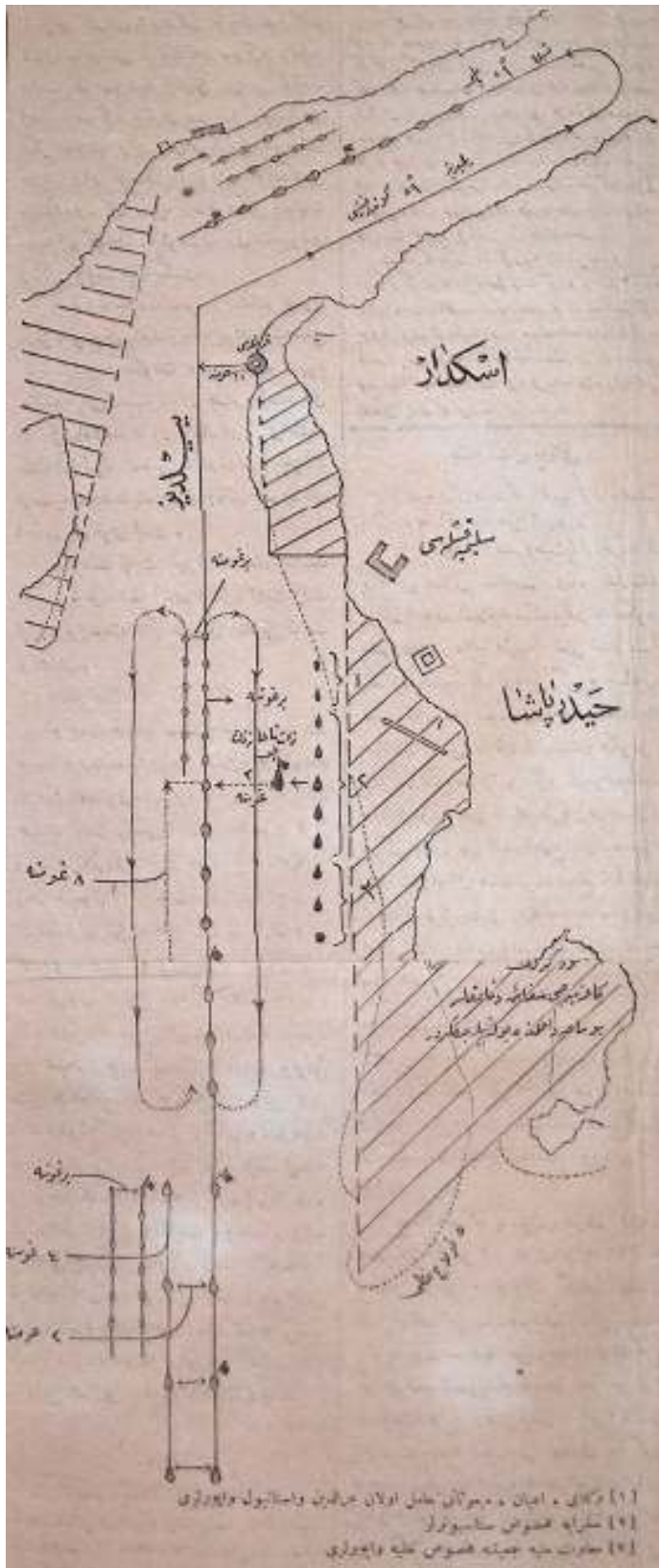
Gömlük No 283842

Tarih 20-12-2011 13:00

Talep Eden İSKENDER DERELİ

2239482

EK -4: İd-i Milli'ye hürmeten Sadaret'e gönderilen bir af dilekçesi (BOA, BEO, 3785, 283842, 19 Receb 1328)



EK - 5: İstanbul resm-i geçit düzeni - 20 Temmuz 1910 - Tanin

حضرت شوکت‌نور حضرت پادشاهی

شوکت‌نور

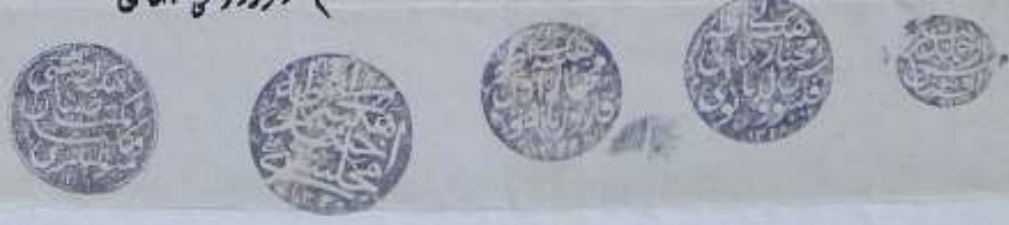
افند

حضرت

ذات شوکت‌نور شهادت اخیرا علیها ایدنی تریف بوردقوی صدم بزرگه با اطروم اورتودوقی سکنه کی قولدینه لطفنا و عاطفنا
سلام سعادت ایتم شهانیریه تبلیغ ارام سینه ری مع انکار و الوافی مروج عجز انرا اولنه جنس طاه جبر ایچد حضرت خلدقینا عهدی اید پر
بزرگوارو حضرت علی و سود کلرکله رفعتیه تریف بیورمه شهانیریه و هرده صنع اهایم طرفه نه پرستاراز تیرمنا و شیملا و نظر
شهرتیه ان انینا لرواح عاقد طریق در ذات شوکت‌نور شهادت اخیرا علیها ایدنی تریفه عاقدت را ایما مندو اطراف مقدم حیت
عالمه تودو طراز برین اولار بوردقورمه ذات حضرت مدینه لری قلب صادقه بندها درون جوده طاهیدر ایدر بیدر بلوی تیمی و نفعی ایتدیگر بو
آنم عدوه عرو عاقدینه شهانیریه ایدر غیرینی یاد و تذکار ایدر سلف العصه تودو بتجهانیریه من مدینه لریله جاس تیباس اولار اولدو شهانیریه
بولونیه بالعلم روح مدینه صدق حقیقی عاقدت و همدست شریک بلدیجی درج و ایدالا بیورولین اسرطام ایدر ز فراه

۱۰ - ۱۰ / ۱۰

بشایسته اجفرا
علیهما اطروم اورتودوقی جماعتی



EK - 6: Heybeliada Ortodoks Cemaati'nin İd-i Milli münasebetiyle saraya gönderdikleri bağılıklarını bildiren pusula (BOA, İMBH, 10 Temmuz 1326)

وقوعه فی تاریخ

معاد خدیجه مکه مدینه

دولت انان حضرت

کریه سی شه و اولون سالک و طبرستان و تبریز و غیره کون فطره سینه ایلدیز و مروتیه مقدسین کون فطره سینه کون فطره سینه
 و تبریز و غیره کون فطره سینه کون فطره سینه کون فطره سینه کون فطره سینه کون فطره سینه کون فطره سینه
 کون فطره سینه کون فطره سینه کون فطره سینه کون فطره سینه کون فطره سینه کون فطره سینه
 کون فطره سینه کون فطره سینه کون فطره سینه کون فطره سینه کون فطره سینه کون فطره سینه
 کون فطره سینه کون فطره سینه کون فطره سینه کون فطره سینه کون فطره سینه کون فطره سینه

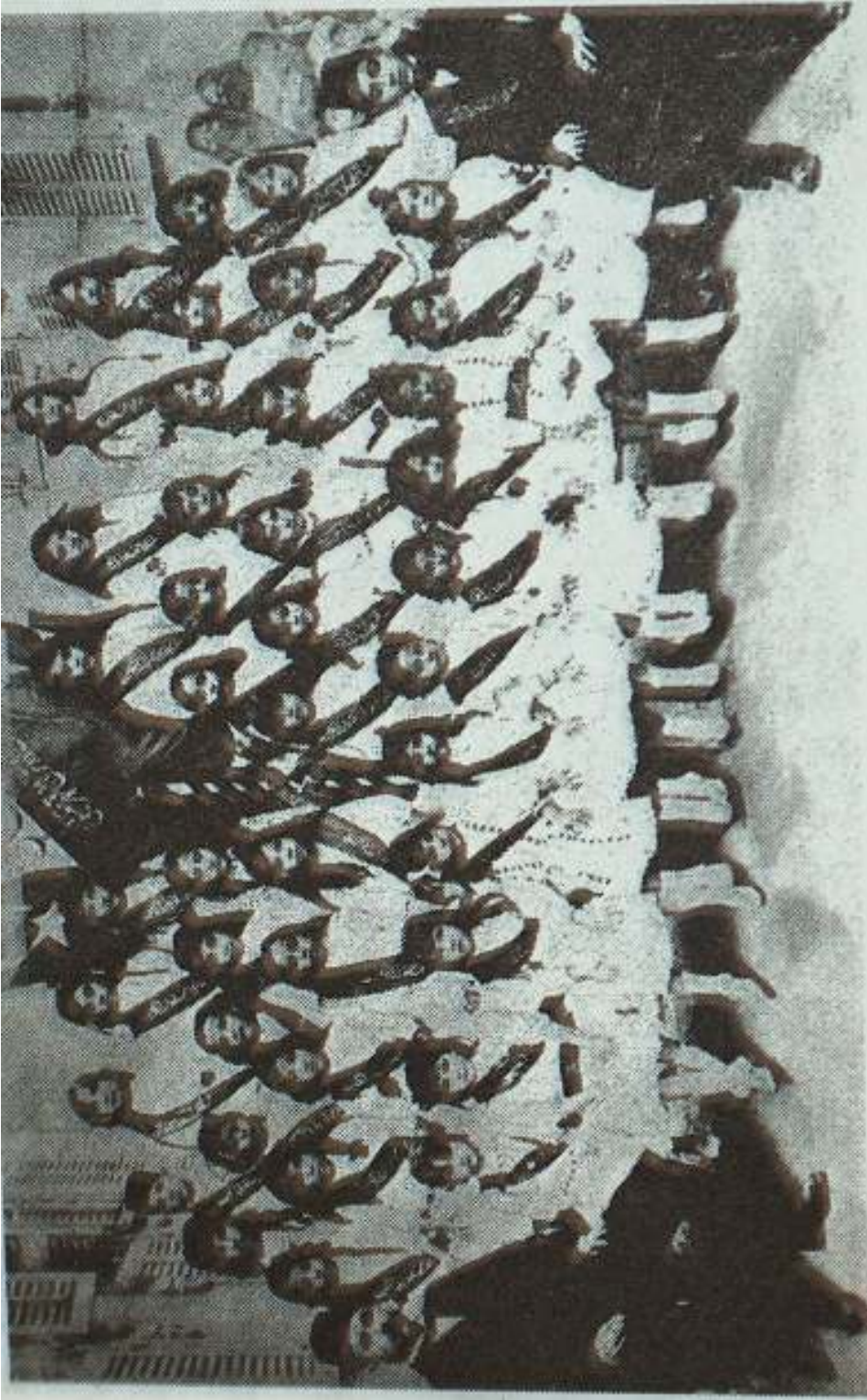
۱۲۶۸ و ۱۲۶۶

تاریخ عثمانی ایمنی
 ع

EK -7: Tarih-i Osmanî Encümeni Reisi tarafından Maarif-i Umumiyye Nezaret-i Celilesine yazılan bayram günü türbelerin aydınlatılması ve bunun sebeplerini bildirir belge.



EK -8: 23 temmuz 1911 tarihli "Silah" gazetesinin kapağı.



EK -9: II. Meşrutiyet sonrası açılan yeni okullardan birinde bayram günü.



EK -10: “Hacivad : Aman Karagöz bu nasıl meserret ? Hiç fenerin içine girilir mi ? Orada yanarsın.

Karagöz : Milleti uğruna yananlar hiçbir zaman mahvolmazlar, böyle bir İd-i fevkalade şerefine ne olur ben de yanmış olayım!!!”

23 Temmuz 1912 – Karagöz

باسم محمد اشرف نسیب

سنگ آینه سیرت اجرتیه
۱۰ آبی آبی ۸ مردود

مذک اجرتیه اجرتیه
آن آبی آینه بولد

نسخه ۱۰ پارادر

چوچوق دویغوسی

مدیر امره : ناچی

کوندولان مقالات دوج
ایدین ایلسین ایدر اواز

عین ادرامسی : آبی عالی
قراتوستنه دائره مخصوصه

نسخه ۱۰ پارادر

مهم قلمک شیر معلومات دویغوسی ایدر اواز مدام تورک مرم قلمک مخصوص غزدر



بیوک و محترم صدر اعظم مر سعید حلیم پاشا

بیوک پدر وطنک ستین بو کون و جاسی
دوم ایلمده غرض مطرک تدایی



اولو خاقان

بوچه تکرم سین امر ور سلطانیه قاقه
بوچه تکرم سین امر ور سلطانیه قاقه



محترم وصال داخله ناظریت طلعت بک اقبی

اولیلان سوزلرکن او اهرمان اوزکن
بیوک طلعت بز چوچوق بک بورک طغر



بحریه ناظریت محترم جمال پاشا

سلانیکه - قوالهنگ - دوم ایلمده ساحق
کوز یانلری آرمه ایلمده بک بورک حلال



قهرمان بحریه ناظریت انور پاشا

بیوک انور دوم ایلمده دوم ایلمده ایلمی
اقدسکا طغر ویرسین دوم ایلمده ایلمی

تصفيق افكار

مشغل الافكار غريته

فريقك انور محمد زهيره والمصورات اراجه ماشه اودان (تصوير افكار) اداره جدي بنده كرمه بليكو

تصفيق افكار

۱۳۲۴

تصفيق افكار

۱۳۲۴

تصفيق افكار

۱۳۲۴

تصفيق افكار

۱۳۲۴

تصفيق افكار

۱۳۲۴

تصفيق افكار


۱۳۲۴

تصفيق افكار

۱۳۲۴

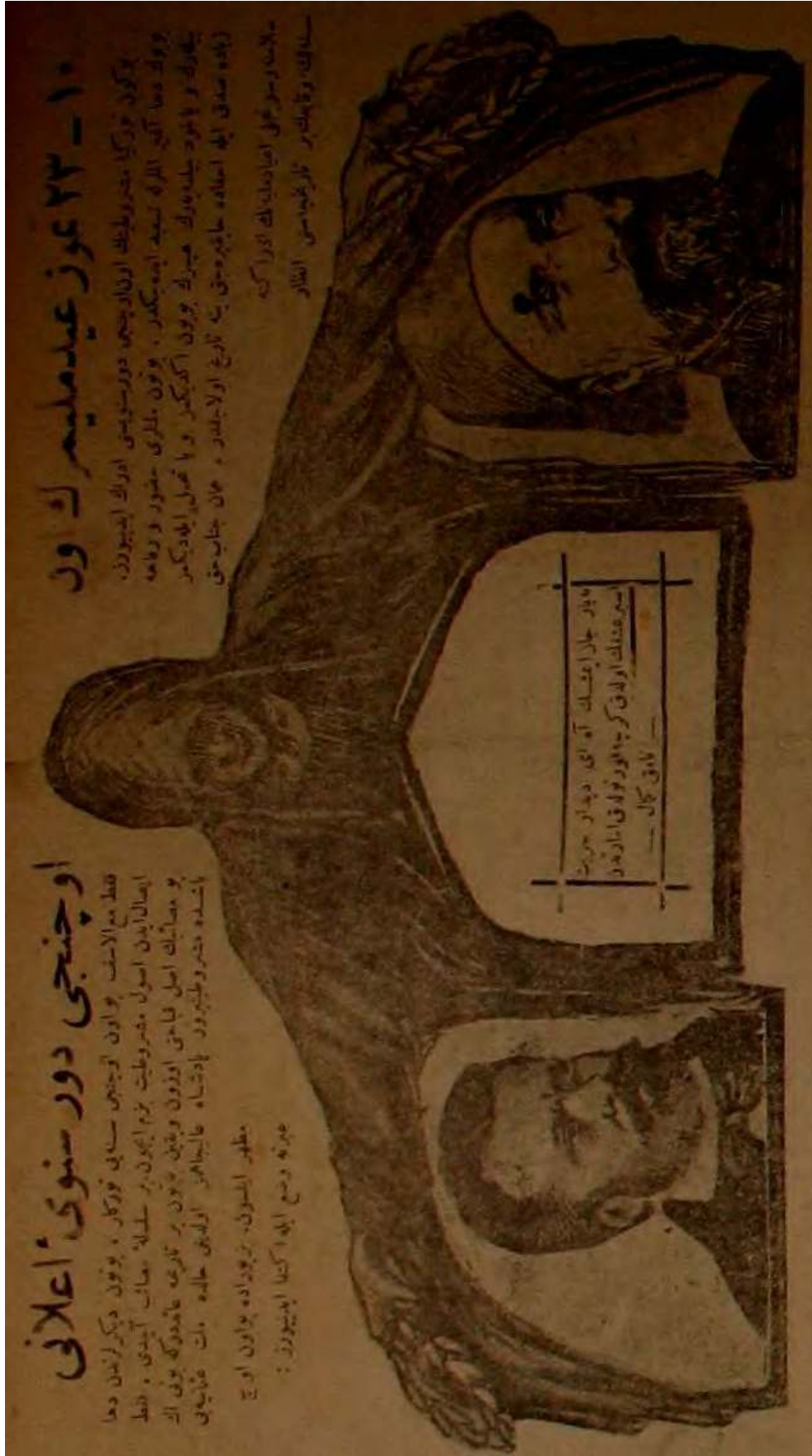
EK - 12: 23 Temmuz 1915 tarihli "Tasfir-i Efkar" gazetesinin manşeti.

داخلیه نظارتی قائم مخصوص مدیریتی				تاریخ تسوید	مسودی	اوردی، عمومی لاصوسی
			محمد توفیق	تاریخ ترمیم	میتسی	قلم نوصوسی
<p>۴۴ کده ۲۲۵ بایگ شماره عیدیه حساب الحاق کردی نظارتی و نظ اولیسه ایله سیکر با اقدار ترمیم دیکر حیرت اوجا و بانه ختمند آرزو این و دونه به خوردن ربه دستور اولیسه بیلیمند اعلا و دور و دونه بر بقاد تکرار لاله عیالیم</p> <p>۴۴ ۲۲۵</p>						

Yeni Bina Deposu / 02/A / 01.Ünite / 04.Raf		DH.KMS./54 -1/37
Fon Kodu	DH.KMS.	Talep Eden
Dosya No	54 -1	ISKENDER DERELI
Gömlük No	37	 432310
Tarih	21-12-2011 13:01	

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

EK - 13: 1919 yılına ait bayram günü her türlü tezahürat ve gösteriden kaçınılması hakkında telgraf (BOA, DH., KMS., 54-1, 37, 23 Temmuz 1335)



EK - 14: 23 temmuz 1920 tarihli "İleri" gazetesinde bayramla ilgili bir yazı.



EK - 15: 23 Temmuz 1921 "İleri"

۱۰-۲۳ تموز عید ملیمز

واستقلال بخش ایدن بر آی

بوچوك منكره حریت



۱۳ سنه اول ژدر
استبدادی قهر ایدن
توركلرك

مشهور واشینگتون) طرفندن
استحصل و تأسیس اولون
آمریقاییلرک

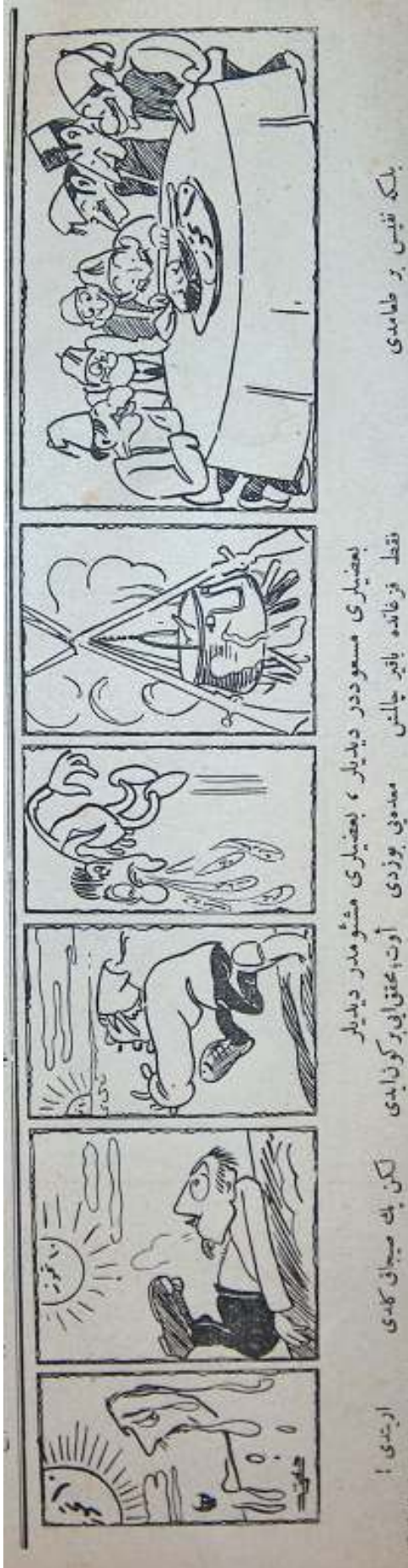
۱۰ - ۲۳ تموز عیدی

بوگون ۱۰-۲۳ تموز عید
ملیته مصادفدر . بوگون
اداره مشروطه (۱۳) نجی سنه سی
اکال ایدیور و ۱۴ نجی سنه

(استیل) ک صبطی صورتیه

فرانسر لاکریر ایندکلی

۱۴ تموز عید حریتلری



EK - 17: 28 Temmuz 1922 “Ay dede”

(üstte)

“Bazıları mes’uttur dediler, bazıları meş’umdur dediler.”

(sağdan sola)

“Belki nefis bir ta’amdı.”

“fakat kazganda bakır çalmış.”

“mideyi bozdu.”

“evet, muhakkak iyi bir gün idi.”

“lakin pek sıcak geldi.”

“eritti!”



EK - 18: "Dünkü 10-23 Temmuz rasime-i tes'idine : Jandarmanın kışla parkından çıkarken." 24 Temmuz 1923 "İleri"

مطبعه و اداره خاتمی
استنبول ، نورمطبعه و شرف سوقه
استنبول: توبه افكار و تفكر: استنبول ۵۲۰

شبهه	۲۳	نور
شبهه	۲۰	ذی الحجه
شبهه	۱۳۴۲	
شبهه	۱۳۴۰	
شبهه	۱۹۲۴	

توحيد افكار و تفكر

مستقل افكار غزیه

توبه مطبعه و شرف سوقه
سرخورد نامه كودك ليدرد

دور اولوغيان اولوغيان اولوغيان اولوغيان
مستقل افكار غزیه

سرخورد نامه كودك ليدرد

دور اولوغيان اولوغيان اولوغيان اولوغيان
مستقل افكار غزیه

۱۰-۲۳ تموز بايرامی، بوتون انقلابلرک و ملی بايراملرک و الديدرد!

بوگون حريت بايراملرک ۱۶ نجی دور سنويسي لسميد ايدييورز بو ملی بايرام، چکن سنه ذری صلح و استقلال بايراملرک ده عرفهسی اولشدرد

سرخورد نامه كودك ليدرد

دور اولوغيان اولوغيان اولوغيان اولوغيان
مستقل افكار غزیه

سرخورد نامه كودك ليدرد

دور اولوغيان اولوغيان اولوغيان اولوغيان
مستقل افكار غزیه

سرخورد نامه كودك ليدرد

دور اولوغيان اولوغيان اولوغيان اولوغيان
مستقل افكار غزیه

EK - 19: 23 Temmuz 1924 "Tevhid-i Efkar" gazetesinin kapağı.



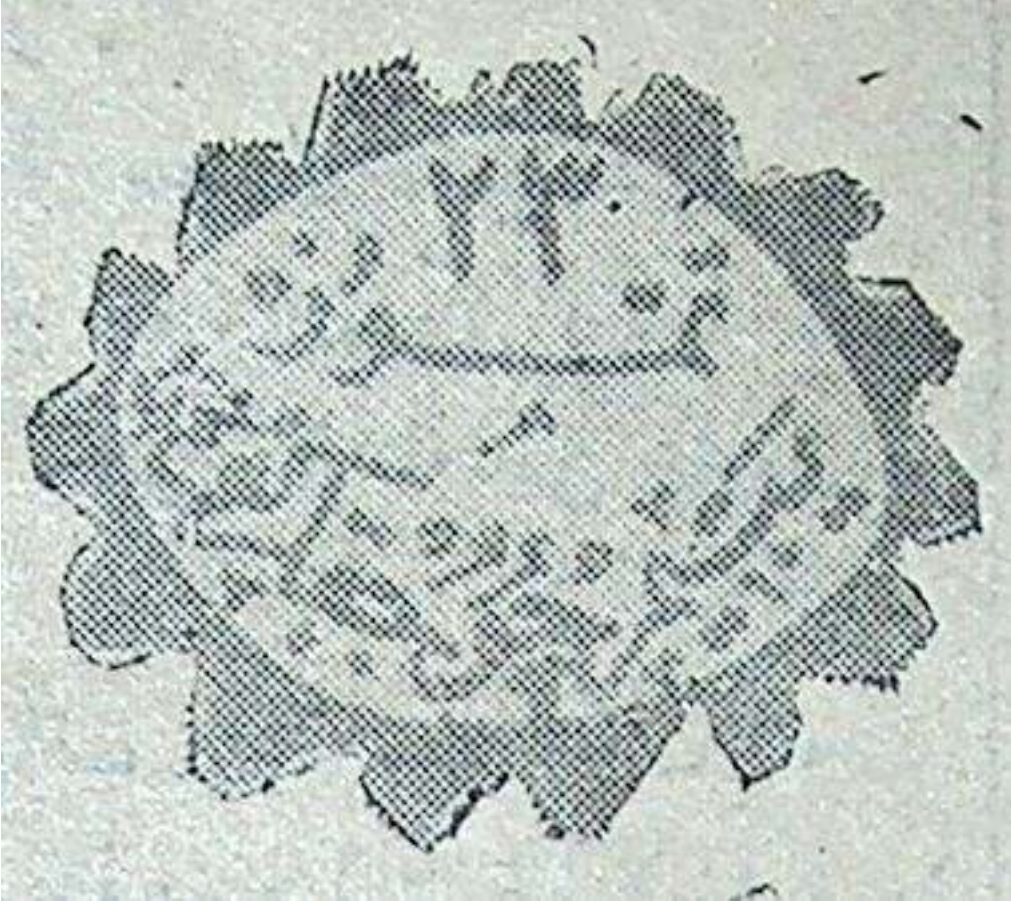
EK - 20:

“Bugün Yetimler günüdür !

Şehit diyor ki :

Kardeşim ! Ben senin için, vatan için canımı verdim. Sen benim yetim ve öksüz yavrum için beş on kuruşu esirgeyecek misin ?”

23 Temmuz 1924 “Tevhid-i Efkar”



EK – 21: Cumhuriyet yıllarında Bayram günü dağıtılan rozetlerden biri. 24 temmuz 1928
“Vakit”



EK – 22: 24 temmuz 1929 “Hizmet”



EK - 23: 24 Temmuz 1931 "Cumhuriyet"







EK - 24: Cumhuriyet yıllarında 23 Temmuz tarihinde gazetelerde Meşrutiyet idealinin çeşitli şekillerde resmedilmesine örnekler.